

LUND UNIVERSITY

Bildliga betydelser i SAOB

Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv

Nilsson, Pär

2019

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nilsson, P. (2019). *Bildliga betydelser i SAOB: Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv*. Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

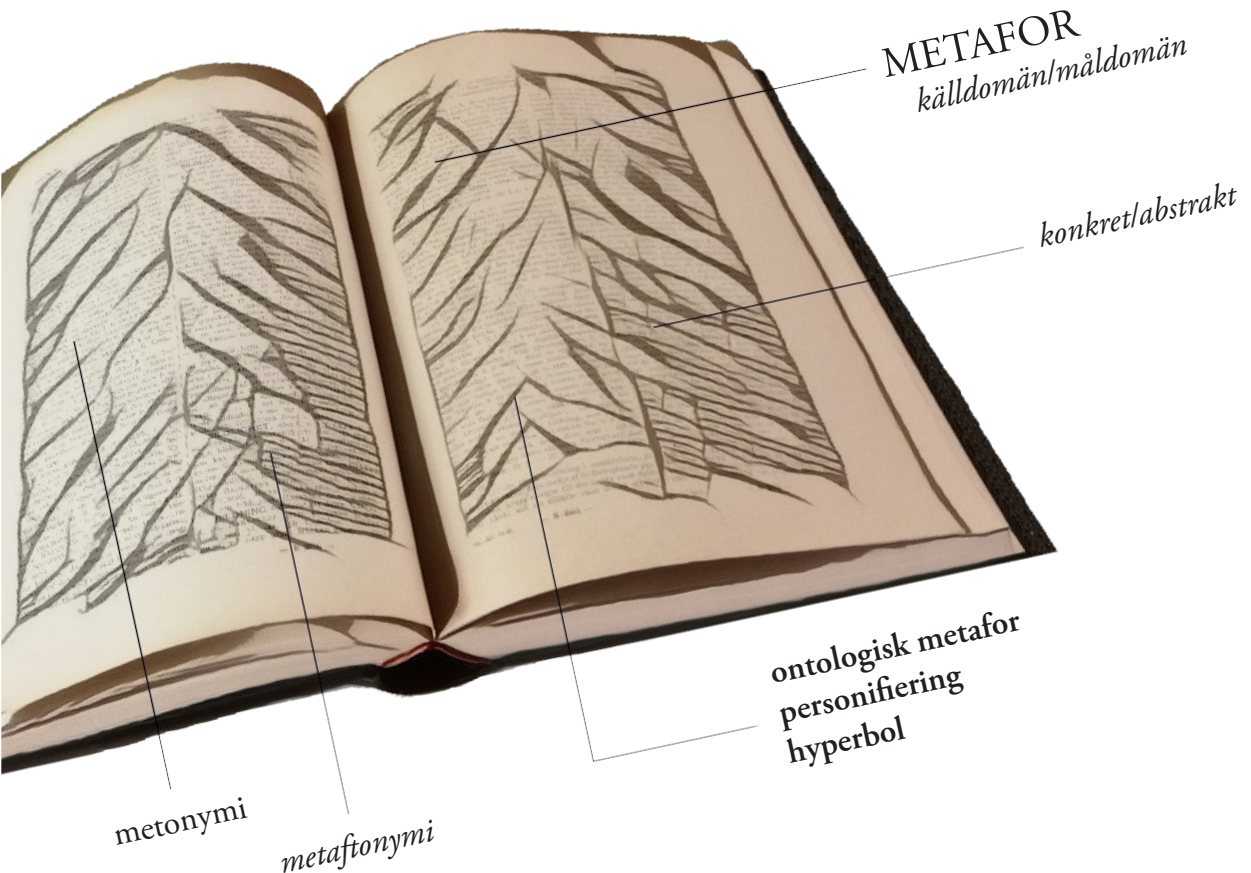
LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Pär Nilsson

Bildliga betydelser i SAOB

OM BESKRIVNINGEN AV BETYDELSEUTVECKLINGSMEKANISMER
ANALYSERAD UR ETT KOGNITIVT SEMANTISKT PERSPEKTIV

Man talar ibland om *bildligt språkbruk* och *bildliga betydelser*, men vad är det för något egentligen, mer exakt? I Svenska Akademiens ordbok (SAOB) är många betydelser försedda med etiketten *bildl.* Faktum är att denna etikett förekommer mer än 40 000 gånger på ordbokens spalter. Trots det är de redaktionella anvisningarna vaga om hur den semantiska analysen av sådant språk ska genomföras. I den här avhandlingen undersöks vad en bildlig betydelse i SAOB är för något – vad döljer sig bakom etiketten *bildl.*?

SAOB är en historisk ordbok som beskriver det svenska språket från 1520-talet fram till våra dagar. Det första bandet av ordboken gavs ut 1898 och det senaste, som sträcker sig t.o.m. ordet *vret*, kom 2017. Det redaktionella arbetet inleddes alltså långt innan de semantiska teorier som vi diskuterar idag hade hunnit etableras och utvecklas. Trots detta verkar SAOB:s beskrivningsmodell i vissa avseenden ha mycket gemensamt med de teoretiska tankegångar som kommer till uttryck inom den kognitiva semantiken och den konceptuella metafor-teorin. Frågan som ställs i avhandlingen är hur väl ordbokens beskrivning av just bildliga betydelser stämmer överens med den kognitiva semantikens ideal. Undersökningen sker både ur ett lexikografiskt perspektiv och ur en mer renodlat teoretisk synvinkel – *hur beskrivs bildliga betydelser* i ordboken och *hur kan de förklaras* i teoretiska termer? Är SAOB:s beskrivningsmodell lämpad för att beskriva dem?

Resultaten visar att SAOB i sina beskrivningar tar fasta på det faktum som anses vara centralt inom den kognitiva semantiken, nämligen att betydelsevariation är ett gradfenomen utan skarpa gränser. De bildliga betydelserna utgörs t.ex. ofta av s.k. *metafonymier*, interaktioner mellan metaforer och metonymier, och dessa kan ofta vara kluriga för ordboksredaktörerna att beskriva. Dessutom verkar de bildliga användningarna variera i *bildlighetsstyrka*; de kan ha starkare eller svagare koppling till sina bokstavliga grundbetydelser, och de presenteras på ordbokens spalter i varierande utsträckning både inom ramen för huvudbetydelsen och såsom egna, mer självständiga betydelser. Vidare påträffas bland de bildliga användningarna metaforer av samtliga av följande typer: *strukturella*, *ontologiska*, *orienterande metaforer*, *personifieringar* samt *hyperboler*. I traditionell konceptuell metafor-teori förklaras metaforik i regel som att vi talar om och tänker på något abstrakt i termer av något mer konkret. I SAOB verkar inte detta vara hela sanningen. I nästan samma utsträckning verkar de bildliga användningarna vara minst lika konkreta som sina respektive grundbetydelser. För de ontologiska metaforerna gäller typiskt överföringar av konkreta begrepp till abstrakta domäner. För typen personifiering däremot verkar måldomänen ofta kunna uppfattas som konkret.

BIDLIGA BETYDELSER I SAOB

Bildliga betydelser i SAOB

Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer
analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv

Pär Nilsson

LUND
UNIVERSITY

LICENTIATE DISSERTATION

by due permission of the the Joint Faculties of Humanities and Theology, Lund
University, Sweden.

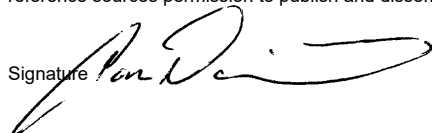
To be defended at SOL H104. Date 1/3/2019 and time 10.15.

Faculty opponent

Professor Lena Ekberg, Centre for Language and Literature, Lund University

Organization LUND UNIVERSITY Centre for Language and Literature Author: Pär Nilsson	Document name: LICENTATE DISSERTATION	
	Date of issue 2019-03-01	
	Sponsoring organization	
Title and subtitle: Bildliga betydelser i SAOB – Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv		
<p>Abstract</p> <p>This licentiate dissertation examines what a figurative meaning is in the Swedish Academy Dictionary (SAOB). The starting point is the observation that (i) the work of SAOB is theoretically unbound in terms of overarching semantic theories, and the methods of describing word meaning and semantic change in the dictionary are rather developed for pragmatic reasons. And (ii) in spite of this fact it seems that the principles behind structuring and representing semantic information in the dictionary have a lot in common with the theory-based discussion in contemporary literature in the cognitive semantic field.</p> <p>The aim is twofold. Firstly, from a lexicographic perspective, the ambition is to assess how consistent the sense description is carried out in this particular regard. Secondly, from a cognitive semantic perspective, the analysis focuses on what the figurative uses of the present cases consist of, in a semantic and conceptual sense. What semantic process is in action (metaphor, metonymy etc.)? Is the SAOB description model suitable for describing this process?</p> <p>The material consists of 300 occurrences of the formalized phrase <i>i bildl. anv.</i> ('in figurative use'), which is often used in the dictionary definition language, and the analysis is performed by close reading of the definitions and the language examples that illustrate the current meaning. The results show, among other things, that the interaction between metaphors and metonymies often causes difficulties for the editors in the matter of description, that metaphors labelled <i>bildl.</i> in SAOB often involve mapping between concrete concepts, and that a figurative use in the dictionary goes beyond the word class border. In sum, the description of figurative meanings in SAOB has lot in common with the theoretical ideal of cognitive semantics. However, in some respects the lexicographical description has room for improvement.</p>		
Key words: figurative language use, lexicography, cognitive semantics, conceptual metaphor theory, metaphor, metonymy, metaphonymy, concrete/abstract, hyperbole, Swedish, bildlig, bildlighetsstyrka,		
Classification system and/or index terms (if any)		
Supplementary bibliographical information	Language: Swedish	
ISSN and key title 0347-8971 Lundastudier i nordisk språkvetenskap	ISBN 978-91-88899-22-4	
Recipient's notes	Number of pages: 150	Price
	Security classification	

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Date 2019-01-25

Bidliga betydelse i SAOB

Om beskrivningen av
betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur
ett kognitivt semantiskt perspektiv

Pär Nilsson

LUND
UNIVERSITY

Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A kan beställas via Lunds universitet: www.ht.lu.se/serie/lundastudier/ E-post: skriftserier@ht.lu.se

Copyright Pär Nilsson

Humanistiska och teologiska fakulteterna
Språk- och litteraturcentrum

ISBN 978-91-88899-22-4 (tryck)

ISBN 978-91-88899-22-5 (pdf)

ISSN 0347-8971

Printed in Sweden by Media-Tryck, Lund University
Lund 2019

Innehåll

Tack, sbst.....	9
Figurer och tabeller.....	11
Figurer.....	11
Tabeller.....	13
1. Inledning.....	15
1.1 Syfte och forskningsfrågor.....	16
1.2 Disposition.....	18
2. Ordboksverket SAOB – en översikt.....	21
2.1 Ordbokstypologisk klassificering.....	21
2.2 Historisk bakgrund.....	24
2.3 SAOB:s material.....	25
2.3.1 Excerpterna.....	25
2.3.2 Källorna och materialets representativitet.....	26
2.3.3 Excerptsamling som typ av material.....	28
2.4 Ordbokens struktur.....	29
2.4.1 Makrostrukturen.....	29
2.4.2 Mikrostrukturen.....	31
2.5 Redigeringsprinciper och riktlinjer för beskrivningen av bildligt språkbruk.....	36
3. Teori.....	41
3.1 Kognitiv semantik.....	41
3.2 Prototyp teori.....	42
3. 2. 1 Polysemi som prototypiskt fenomen.....	44
3. 2. 2 Skalan monosemi-polysemi-homonymi.....	46
3.3 Konceptuell metafor teori.....	49
3.3.1 Bakgrund.....	49
3.3.2 Domänmappning.....	50
3.3.3 Metaforer är erfarenhetsgrundade.....	53
3.3.4 Olika slag av metaforer.....	55
3.3.5 Metonymi.....	58

3.3.6	Metafor och metonymi som gradfenomen.....	60
3.3.7	Metafor och metonymi i interaktion.....	61
3.4	Kognitiv semantik i tillämpning på lexikografi och på svenskt material.....	62
4.	Metod och material.....	65
4.1	Metod.....	65
4.2	Material och urval.....	66
4.3	Analysmodell.....	69
4.3.1	Betydelseenheter och analysenheter.....	74
5.	Resultat och analys.....	77
5.1	Fördelning per ordklass.....	77
5.2	Position i mikrostrukturen.....	82
5.3	Bruklighetsbeteckning hos grundbetydelse och bildlig användning.....	85
5.4	Typ av semantisk process.....	89
5.5	Typ av metafor.....	96
5.6	Konkreta och abstrakta domänbegrepp.....	104
5.7	Kombination av formler.....	109
6.	Sammanfattning och slutdiskussion.....	115
6.1	Kan bildlighet i ordboken kopplas till särskilda ordklasser?.....	116
6.2	Har bildliga betydelser en typisk position i ordbokens hierarkiska struktur?.....	117
6.3	Ställer bildliga betydelser i SAOB krav på bruklighetsgraden hos grundbetydelsen?.....	120
6.4	Semantisk process – motsvarar en bildlig användning alltid en metafor?.....	122
6.5	Vilka olika typer av metaforer förekommer?.....	123
6.6	Innebär bildlighet med nödvändighet att något abstrakt förstås i termer av något mer konkret?.....	125
6.7	Hur och när kombineras formeln <i>bildl.</i> med andra definitionsformler?.....	126
6.8	Slutord.....	127
	Summary.....	129
	Litteratur.....	137
	Bilaga.....	145

Tack, sbst.¹

Jag har skrivit en liten bok. Det står mitt namn på omslaget. Det känns ganska bra. Men jag kan inte påstå att det har varit en persons arbete. Tvärtom faktiskt. Väldigt många personer har bidragit med direkt avgörande inflytande och påverkan. Dem vill jag tacka ordentligt.

Först och främst vill jag rikta ett stort tack till SAOB:s tidigare chef Anki Mattisson och nuvarande chef Christian Mattsson. Till Anki för att den här boken över huvud taget blev verklighet och för att du pushade mig i rätt riktning. Till Christian för lyhört ledarskap och ständig uppmuntran. Jag vill förstås också tacka min arbetsgivare, Svenska Akademien, som har gjort det möjligt att bedriva forskarstudierna inom ramen för min ordinarie redaktörstjänst.

Helt avgörande har också insatsen från mina handledare, Lisa Holm och Janne Svanlund, varit. Tack för att ni har hållit mig på banan när jag har styrt fel. Tack också för oerhört skarpsynta och tålmodiga kommentarer i otaliga manusversioner, och för att ni har trott (eller åtminstone förmedlat tro) på mitt projekt ändå sedan starten, trots naiva och grumliga tankar inledningsvis.

Ett stort tack till min opponent på slutseminariet, Elżbieta Strzelecka, för många smarta synpunkter på mitt manus och för användbara förbättringsförslag. Texten blev mycket bättre efter det! Jag vill även tacka andra som tagit sig tiden att läsa mitt manus, särskilt tack till Bo-A. Wendt, Anki Mattisson, Bodil Rosqvist och Anna W. Gustafsson. Era synpunkter har varit väldigt värdefulla för mig. Tack till Erik Bäckerud för hjälp med statistiska uppgifter från <saob.se>.

Jag vill också tacka mina kollegor på Språk- och litteraturcentrum för gott samarbete, goda råd och för uppmuntran. Särskilt vill jag tacka mina doktorandkollegor, för fint samarbete under utbildningen och i undervisning – och för en del viktiga fotbollsmatcher och klassiska pingisbataljer.

Ett stort tack riktar jag även till lexikografikollegor som lämnat värdefulla synpunkter under arbetets gång; under NFL-konferenser i Danmark och på Island, och under lexikografiseminarier på Institutionen för svenska språket på Göteborgs

¹ 2) om i ord l. handling visad erkänsla l. uppskattning (för gåva l. hjälp l. tjänst l. utfört arbete o. d.)
l. visad glädje l. tillfredsställelse (över ngt); ofta liktydigt med dels: gengäld, belöning, vederlag,
dels: tacksamhet. /.../

3) [specialanv. av 2] elliptiskt, övergående i mer l. mindre interjektionell anv.; särsk. ss. uttryck för
dels tacksamhet gentemot ngn, dels (äv. med förbleknad bet.) hövlighet l. artighet

universitet. Tack, Louise Holmer, för noggranna påpekanden om metodavsnitt och tidskriftsserier (jag svettas fortfarande).

Jag vill förstås även tacka hela SAOB-redaktionen som i princip hittade mig i en korg i vassen och sedan tog hand om mig och lärde mig allt jag kan om ordboksarbete. Jag vill samtidigt passa på att be om ursäkt för att ni har behövt stå ut med en lätt stressad och tankspridd kollega under det senaste året (dessutom har ni ju fått dras med mig..).

Ett annat gäng som både förtjänar ett stort tack och ett litet förlåt är min älskade familj, som stod ut i 4 år. Men under tiden hann vi med rätt mycket. Vissa lärde sig gå och prata, andra firade träbröllop. Någon började i femman och blev en tweenie, någon annan tappade sina framtänder och lärde sig simma. Tack Hanna, Alma, Elis och Eija.

Orten, Malmö, januari 2019

Pär Nilsson

Figurer och tabeller

Figurer

Figur 1. Nästalfabetisk makrostruktur i SAOB.....	30
Figur 2. Mikrostruktur i SAOB vid monosemi	33
Figur 3. Mikrostruktur i SAOB vid polysemi	34
Figur 4a. Prototypeffekter hos (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts (2010a:193–194), fig. 5.3	45
Figur 4b. Radiell nätverksmodell över (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:195, fig. 5.4	46
Figur 5. Mappning vid hyperbol, efter Peña & Ruiz de Mendozas fig. "This suitcase weighs a ton" (2017:52)	57
Figur 6. Dubbel etikettering av formeln <i>bildl</i> , exemplet ULV	75
Figur 7. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet TABLÅ	78
Figur 8. Bildlig användning av preposition, exemplet AF	80
Figur 9. Bildlig användning av pronomen, exemplet DENNE	80
Figur 10. Hel konstruktion i bildlig användning, exemplet VADA	81
Figur 11. Hel konstruktion i bildlig användning, exemplet GALLA	81
Figur 12. Explicit angivet bildligt uttryck, exemplet RUM , adj.	81
Figur 13. Bildlig användning som en del av huvudmomentets definition, exemplet DESORIENTERA	83
Figur 14. Bildlig användning i separat underordnat moment, exemplet MAGASIN	83
Figur 15. Bildlig användning i separat huvudmoment, exemplet TACKLA	83
Figur 16. Samma bruklighet (fullt bruklig) hos grundbetydelse och bildlig användning, exemplet DEMOLERA	86
Figur 17. Lägre bruklighet hos bildlig användning än hos grundbetydelsen, exemplet RUMINERA	86

Figur 18. Lägre bruklighet hos grundbetydelsen än hos bildlig användning, exemplet MAGASIN	87
Figur 19. Fullt bruklig bildlig betydelse som saknar grundbetydelse, exemplet GALA UT	88
Figur 20. Lägre bruklighet hos grundbetydelsen än hos bildlig användning, exemplet STOFT-TYNGD	88
Figur 21. Obruklig såväl grundbetydelse som bildlig användning, exemplet MACERERA	88
Figur 22. Bildlig användning som utgörs av metafor, exemplet DESERTÖR	90
Figur 23. Bildlig användning som utgörs av metonymi, exemplet VADMALS-JACKA	90
Figur 24. Formeln <i>bildl.</i> betecknande snarast grundbetydelsen av ordet, exemplet STOFF-VÄRLD	92
Figur 25. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet ACCENTUERA	93
Figur 26. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet STOFT , sbst. 5	93
Figur 27. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet VAGGA , sbst	94
Figur 28. Metaforisk användning eller icke-metaforisk generalisering, exemplet SKÅP , sbst. 1	95
Figur 29. Personifiering: SAK ÄR MÄNNISKA, exemplet DESCENDENT	98
Figur 30. Personifiering: MÄNNISKA ÄR DJUR, exemplet RUMS-VAN	98
Figur 31. Personifiering: MÄNNISKA ÄR SAK, exemplet SKÅL-TOM	98
Figur 32. Ontologisk metafor: ABSTRAKT FÖRETEELSE HAR MASSA, exemplet CENTNER	99
Figur 33. Ontologisk metafor: ABSTRAKT FÖRETEELSE ÄR EN BEHÅLLARE, exemplet RUM-RIK	99
Figur 34. Orienterande metafor: VIKTIGT ÄR CENTRALT, exemplet CENTRUM	100
Figur 35. Hyperbolisk metafor: ATT STÖKA ELLER STIMMA ÄR ATT VARA GALEN, exemplet GALEN	101
Figur 36. Strukturell metafor: LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL, exemplet SKÅDESPELAR-BANA	101
Figur 37. Strukturell metafor: LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL, exemplet CHANGEMANG	102
Figur 38. Strukturell (utvidgad) metafor: VÄRLDEN ÄR ETT HAV OCH JORDKLOTET ETT FARTYG, exemplet GALEJA	102
Figur 39. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet ACKORD	105
Figur 40. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet DEPENSERA	106

Figur 41. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet UGGLE-BO	106
Figur 42. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet ULLIG	107
Figur 43. Projicering från konkret till konkret och till abstrakt domän, exemplet SKÅLLA	107
Figur 44. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet SKÅDESPELARE	109
Figur 45. Den utvidgade formeln <i>mer l. mindre bildl.</i> , exemplet GALJARD	109
Figur 46. Den utvidgade formeln <i>oeg. l. bildl.</i> , exemplet RUMMEL	110
Figur 47. Den utvidgade formeln <i>i utvidgad l. bildl. anv.</i> , exemplet VACCINERA	110
Figur 48. Strukturell (utvidgad) metafor: världen är ett hav och jordklotet ett fartyg, exemplet GALEJA	112

Tabeller

Tabell 1. Materialets fördelning per undersökningsperiod	68
Tabell 2. Mall för den semantiska analysen, exemplet GADDIG	72
Tabell 3. Olika metafortyper hos en och samma bildliga användning, exemplet VAGABOND	76
Tabell 4. Fördelning av bildliga användningar per ordklass, i relation till ordklassernas totala fördelning i SAOB	79
Tabell 5. Formeln <i>bildl.</i> :s position i SAOB:s mikrostruktur	84
Tabell 6. Bruklighetsangivelser för bildliga betydelser	87
Tabell 7. Exempel på bildlig användning som motsvaras av metaforer	91
Tabell 8. Semantisk process – övergripande resultat	92
Tabell 9. Semantisk process – nyanserade resultat	96
Tabell 10. Typ av metafor	103
Tabell 11. Antal metafortyper per undersökningsperiod	103
Tabell 12. Konkreta eller abstrakta korrespondenser i måldomänen hos bildliga Användningar	108
Tabell 13. Modifieringar och kombinationer av formeln <i>bildl</i>	111
Tabell 14. Modifieringar och kombinationer av formeln <i>bildl</i> . Utveckling över tid	113
Tabell 15. Enkel eller modifierad formel för bildliga användningar som inbegriper metonymi	113
Tabell 16. Enkel eller modifierad formel för instantiationer av de bildliga användningar som inbegriper konkreta korrespondenser i måldomänen	113

1. Inledning

I den här licentiatavhandlingen behandlas beskrivningen av bildligt språkbruk i *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (SAOB 1893–).

SAOB är en ordbok med stort fokus på ords betydelser och användningar och på betydelseutveckling. Definitionerna är ofta långa och detaljerade, och definitionsspråket är till stora delar formaliserat. Ett antal ord och fraser har etablerats i ordbokens metaspråk för att beskriva vissa semantiska funktioner och relationer. Frasen *bildl.* (även: *i bildl. anv.*, *bildl. bet.* m.fl.) är en sådan etablerad definitionsformel som ofta återkommer i ordbokens definitioner och som beskriver relationen mellan ett ords olika betydelser. En sökning i den digitala versionen av SAOB visar att formeln används drygt 40 000 gånger mellan initialbokstäverna A och T.² Men trots att den alltså i högsta grad verkar vara central i beskrivningen av betydelser är dess innebörd dunkel. Hur formeln ska tolkas av ordbokens läsare är inte givet och hur ordboksredaktörerna ska göra den semantiska analysen är opreciserat i det handledningsmaterial som finns tillgängligt på redaktionen. Vad bildlighet är verkar alltså vara något som både läsare och redaktörer i hög grad intuitivt ska förstå eller känna på sig. I föreliggande studie undersöks hur formeln *bildl.* uppträder i SAOB och vad i språket det är som den beskriver.

Undersökningen sker utifrån en kognitiv semantisk horisont, vilket innebär att ett teoretiskt perspektiv läggs på ett i grunden praktiskt arbete. SAOB som ordboksverk är nämligen teoretisk obundet i den meningen att den semantiska analysen av ords betydelser inte sker utifrån någon uttalad semantisk teori. Metoderna som tillämpas har snarare utvecklats på pragmatiska grunder efter hand som arbetet har fortskridit. Detta är varken oväntat eller ovanligt för praktiskt lexikografiskt arbete av SAOB:s typ.

SAOB-projektet inleddes i en tid då nordiska språk precis hade hunnit bli universitetsämne i Sverige, och flera av de språkliga teorier som diskuteras idag hade av naturliga skäl ännu inte hunnit utvecklas då ramen sattes för ordboksredaktionens arbete. Flera systerprojekt i norra Europa, organiserade på till många delar identiskt vis, hade däremot inletts, och inledningsvis sneglade man mycket inom SAOB-redaktionen på hur man gick till väga vid redaktionerna för exempelvis *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Willhelm Grimm* (DWB), *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT), och *a New English Dictionary*

² Sökningen är utförd i den äldre digitala versionen av SAOB, OSA, på söksträngen ”bildl*”.

(NED, sedermera: *Oxford English dictionary*, OED) (jfr avsnitt 2.2 nedan och se vidare Gilliver 2016).

SAOB:s form och struktur vittnar om de junggrammatiska ideal som rådde och var självklara och underförstådda vid tiden för ordbokens initiala skede. Denna språksyn behövde inte sättas på pränt eller diskuteras. Det historisk-filologiska synsättet var i det närmaste liktydigt med språkvetenskap vid den här tiden. Trots detta faktum verkar ordbokens principer för att strukturera och representera semantisk information ha likheter med den teoribaserade diskussion som förs i den nutida litteraturen inom ramarna för den kognitiva semantiken. Bl.a. syns detta i definitioner som för tankarna till prototyp teorin och i systemet att beskriva betydelsernas oskarpa gränser och innehållsligt överlappande karaktär (se vidare avsnitt 3.2 nedan och jfr Nilsson 2016).

Inom den kognitiva semantiken har konceptuell metafor teori (se kapitel 3.3 nedan) en central plats. Ännu en potentiell beröringspunkt mellan den praktiska lexikografin och den teoretiska semantiken vore beskrivningen av och den bakomliggande synen på bildlighet och metaforer. Är beskrivningsmodellerna förenliga på den här punkten? Har man från skilda utgångspunkter utvecklat snarlika betraktelsesätt? I föreliggande studie undersöks just relationen mellan praktisk ordbokssemantik och teoretisk universitetssemantik.³

1.1 Syfte och forskningsfrågor

I avhandlingen undersöks vad en bildlig användning i SAOB är för något. Metoden som tillämpas grundar sig i en analys ur ett kognitivt semantiskt perspektiv av ett antal artiklar med förekomster av formeln *bildl.* i ordboken. Målet är att analysera vad som döljer sig bakom formeln i ordbokens redovisning av betydelser. Analysen tar sin utgångspunkt i följande två övergripande forskningsfrågor:

- Hur beskrivs bildliga användningar i ordboken?
- Hur kan det språk som SAOB betecknar som bildligt analyseras med verktyg från den kognitiva semantiken och den konceptuella metafor teorin?

Angreppssättet innebär i det förra fallet att den lexikografiska beskrivningen analyseras och i det senare att inte bara metaspråket utan också den språkliga verklighet som ordboken beskriver på sina spalter analyseras. För att besvara frågorna kommer ett antal aspekter som är eller kan vara relevanta för bildlighet

³ Jfr Christensen 2002 som menar att skillnaderna mellan dessa båda semantiska praktiker, som ofta ställts mot varandra, i många fall snarare är upplevd än verklig.

att studeras. De aspekter av bildlighet som undersökningen kretsar kring kan sammanfattas i nedanstående, mer specifika, forskningsfrågor, vilka var och en kan kopplas till en delstudie i undersökningen. När det gäller den lexikografiska beskrivningen riktas blicken först mot det specifika (uppslags)ord där formeln *bildl.* påträffas:

– Kan bildlighet i ordboken kopplas till särskilda ordklasser? Den underliggande frågan gäller hur pass bunden en bildlig användning i SAOB är till ordets form, och i förlängningen även om en sådan framställs som ett fenomen som sträcker sig bortom det enskilda ordets gräns (jfr diskussionen i avsnitt 3.3.1). Frågeställningen aktualiseras i delstudie 1.

– Har bildliga betydelser en typisk position i ordbokens hierarkiska struktur? Här är den underliggande frågan hur relationen mellan den bildliga användningen och den bokstavliga, icke-bildliga grundbetydelsen ser ut och presenteras. Hur självständiga anges de bildliga användningarna vara i förhållande till sina respektive grundbetydelser? På lexikografisk nivå undersöks var i ordbokens artikelstruktur bildliga användningar presenteras: beskrivs de tätt ihop med sina grundbetydelser (som en del av dessa)? Eller har de oftare en mer självständig prägel (t.ex. placerade som egna, från grundbetydelserna separerade betydelser)?

– Ställer bildliga betydelser i SAOB krav på bruklighetsgraden hos grundbetydelsen? Frågan gäller här i vilken utsträckning lexikografens språkkänsla för en modern betydelse underlättar tolkningen av bildlig betydelseutveckling. I delstudie 3 undersöks om en bildlig betydelse kan ha högre angiven bruklighetsgrad än sin grundbetydelse.

För att ta reda på vad bildligheten innebär på ett semantiskt plan – och ur ett kognitivt semantiskt perspektiv – kommer de olika semantiska mekanismer som är involverade att analyseras:

– Motsvarar en bildlig användning alltid en metafor? Det är inte givet att formeln *bildl.* implicerar en metaforisk process; man kan även tänka sig exempelvis metonymier. Möjligen kan den även beteckna andra processer. Delstudie 4 behandlar vilken semantisk process det är frågan om i de analyserade fallen.

– Vilka olika typer av metaforer förekommer? I de fall där formeln *bildl.* just återger metaforiska processer undersöks vilken typ av metafor det är frågan om – handlar det t.ex. om strukturella, orienterande eller ontologiska metaforer? Delstudie 5 behandlar olika slag av metaforer.

– Innebär bildlighet med nödvändighet att något abstrakt förstås i termer av något mer konkret? Metaforik förklaras ofta just som att vi förstår och tänker på något abstrakt i termer av något mer konkret (se t.ex. avsnitt 3.3.1). I delstudie 6 undersöks ifall en bildlig användning i SAOB med nödvändighet är mer abstrakt än sin grundbetydelse.

– Hur och när kombineras formeln *bildl.* med andra definitionsformler? I litteraturen och i ordboken (se avsnitt 2.5 och 3.3.6) beskrivs bildlighet som ett

graduellt fenomen, något kan vara mer eller mindre bildligt. Mot bakgrund av detta undersöks hur ofta och när definitionsformeln *bildl.* i SAOB modifieras eller kombineras med andra definitionsformler och hur gråzonerna beskrivs. Detta är ämnet för delstudie 7, som således både tar hänsyn till den lexikografiska beskrivningen och till de semantiska förhållanden som denna betecknar.

Det övergripande syftet med undersökningen är att bedöma hur relevant och konsekvent SAOB:s analysmetod är idag, ur ett teoretiskt perspektiv. I vilken utsträckning är beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer förenlig med den kognitiva semantikens teoretiska ideal? SAOB står inför att färdigställas som ordboksverk (i skrivande stund återstår endast att ge ut 1,5 av de beräknade 38,5 ordboksbanden), och inför en stundande revidering är avsikten med undersökningen också att ringa in potentiella förbättringsområden när det gäller beskrivningen av bildligt språkbruk.

I förlängningen och på ett mer indirekt plan är förhoppningen även att studien ska bidra till en ökad förståelse för hur metaforiska processer fungerar och vad som uppfattas som bildligt språkbruk.

1.2 Disposition

Föreliggande avhandling innehåller sex kapitel. Efter detta inledande kapitel ges i kapitel 2 en beskrivning av SAOB såsom ordboksverk. Där diskuteras ordbokens tillkomsttid och yttre förutsättningar, men även ordbokens innehållsliga struktur och principer för att presentera semantiska uppgifter. I kapitel 3 presenteras den teori som är relevant för undersökningen. De allmänna principerna för den kognitiva semantiken återges kortfattat. Där redogörs vidare för prototypteori och konceptuell metafor teori. Grundläggande teoretiska begrepp för undersökningen som *bildlighetsstyrka* och *metaforicitet* behandlas, och vidare specificeras de definitioner av metafor respektive metonymi som tillämpas i analysen av materialet. En kort översikt över andra studier där kognitiv semantik tillämpas på lexikografiskt arbete (och tillämpas på svenskt material) avslutar kapitlet.

I kapitel 4 redovisas det material som ligger till grund för undersökningen. De aktuella urvalsprinciper som har tillämpats diskuteras där och den praktiska excerperingsmetoden presenteras. I kapitlet diskuteras även den metod som har tillämpats vid undersökningen. Där beskrivs principerna bakom den aktuella analysmodellen och de olika analysverktyg som används. Kapitel 5 och 6 utgör avhandlingens huvuddelar. I kapitel 5 presenteras resultatet från analysmodellens olika moment. I tur och ordning behandlas bildlighet i förhållande till ordklass och graden av autonomi hos den bildliga betydelsen i förhållande till grundbetydelsen – först med blicken riktad mot den position i ordbokens mikrostruktur som de aktuella användningarna presenteras i och sedan utifrån vilken bruklighetsbeteckning som anges för grundbetydelse respektive bildlig betydelse. Vidare

behandlas i kapitlet vilka olika typer av semantiska processer som betecknas med formeln *biddl.* (metafor, metonymi eller annat?) och, när det rör sig om metaforer, vilka särskilda slag av metaforer det är frågan om. Därefter diskuteras konkreta och abstrakta måldomänsbegrepp hos de aktuella bildliga användningarna. Slutligen behandlas formeln *biddl.*:s tendens att samförekomma och kombineras med andra definitionsformler som avser betydelseutvecklingsmönster. Resultaten från analysen diskuteras och sammanfattas i kapitel 6.

2. Ordboksverket SAOB – en översikt

I *Svenska Akademiens ordbok*, eller *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*, som den officiella titeln lyder, beskrivs det svenska språket från 1520-talet fram till våra dagar (vilket i praktiken innebär fram till det datum då aktuellt ordbokshäfte trycktes). Beskrivningsperioden tar vid där Söderwalls *Ordbok öfver det svenska medeltids-språket* (Sdw; utgiven 1884–1918) slutar, och SAOB tar alltså sin utgångspunkt i den nysvenska språkperioden. Första källa utgörs av *Gustav Vasas registratur* 1521–60. Det första helbandet av ordboken gavs ut 1898 och det senaste, band 37, som sträcker sig från ordet *vedett* till *vreta*, trycktes 2017.

I det här kapitlet ges en beskrivning av SAOB såsom ordboksverk i förhållande till andra ordböcker och utifrån sina egna förutsättningar. Vad är SAOB och varför ser den ut som den gör?

Först karakteriseras SAOB utifrån typ av ordbok (avsnitt 2.1). Beskrivningen bygger på Bo Svenséns (2004) ordbokstypologi. Vidare diskuteras SAOB:s tillkomstid och praktiska och teoretiska förutsättningar (2.2). I avsnittet som följer presenteras det material som ordboken beskriver, hur det har samlats in och vilka principer som ligger bakom insamlandet (2.3). Härfter presenteras och förklaras ordbokens struktur och artiklarnas uppbyggnad (2.4). Kapitlet avslutas med ett kort avsnitt om redigeringsprinciper rörande just beskrivningen av bildligt språkbruk och om vad som sägs i redaktionella handböcker och anvisningar (2.5).

2.1 Ordbokstypologisk klassificering

Svensén (2004:27f) beskriver med en allmän ordbokstypologi ordböcker utifrån deras förhållande till tiden, till den yttre världen, till (språk)normen och utifrån deras relation till form och innehåll.

Som har nämnts tidigare beskriver SAOB ord och betydelser som finns och har funnits i det svenska språket från 1520-talet och fram till modern tid, och ordboken omtalas ofta lite svepande som en historisk ordbok, utan någon närmare precisering. På ett mer nyanserat plan kan SAOB i enlighet med Svenséns typologimodell klassificeras som en ”diakronisk samtidspråklig ordbok”

(Svensén 2004:28), dvs. ordbokens förhållande till tiden är tvådelat och också den (för redaktörerna) kontemporära tidsaspekten är central.⁴ Denna dubbla uppgift eller avsikt är också explicit redan i det preliminära förord som bifogades det första häfte som gavs ut av ordboken:

Det arbete, hvars början här framlägges, är afsedt att dels gifva en trogen bild af det nu lefvande svenska riksspråket, dels äfven uppvisa, huru vårt språk utvecklats allt ifrån reformationstiden. (1893:1).

Precis som Svensén (2014:29f) konstaterar har ordböcker även att förhålla sig till den språkliga normen, och citatet från förordet ovan vittnar också om att ordboken redan från början har haft ett uttalat *deskriptivt syfte* (se särskilt skrivningen: ”gifva en trogen bild”). Avsikten har hela tiden varit att beskriva och redogöra för de olika stavningsvarianter, böjningsformer och betydelse som finns belagda i materialet. Men trots en ordboks syften kan man knappast tala om rent deskriptiva eller normativa ordböcker (Svensén 2004:29). I själva verket bär deskriptiva ordböcker vanligen också mer eller mindre klart framträdande normativa drag, och i det här fallet utgör SAOB inget undantag. För det första finns det i SAOB – liksom i de flesta andra ordböcker – exempel på fall där lexikografens egna språkliga värderingar och preferenser kommer till uttryck i ordboksartiklarna, vilka sedan kan tolkas av läsaren såsom norm. Dessutom är det så att SAOB:s ursprungliga syfte faktiskt också var normativt. I det preliminära förordet stöter man således även på sådana formuleringar som ”verka för riktig användning af vårt modersmål”, och man talar om ett ”godkänt modernt språk” och ett ”vårdadt språk” osv. (1893:1f; för vidare diskussion av detta normativa syfte, se Larsson 2009:41f, Rosqvist 2014:31f).⁵ De tidiga normativa anspråken har i viss mån präglat ordbokens innehåll (i de första banden finner man exempelvis stilmärket *i lägre språk*), men har efterhand starkt tonats ned.⁶

Svenséns typologi tar också hänsyn till ordböckers förhållande till världen utanför språket (2004:27). Syftet för ordboksredaktionen kan antingen vara att

⁴ Även Jonsson (1983) klassificerar ordböcker utifrån deras förhållande till tiden och benämner SAOB:s typ *samtids-äldreordbok*. Jonsson understryker samtidsspråkets överordnade roll hos ordbokstypen – det är detta som, naturligt nog, fungerar som definitionsspråk. Lexikografens samtidsspråkliga ingångsvärden riskerar ibland att leda till anakronistiska slutsatser vid analysen av det äldre språket.

⁵ Vid en närmare analys befinner sig begreppen *normativ* och *deskriptiv* inte på samma skala. Svensén (2004:29) påpekar att en deskriptiv hållning snarast avser lexikografens förhållande till materialet, medan normering hänger ihop med lexikografens förhållande till läsaren. Detta faktum innebär att SAOB:s ursprungliga syfte – på en gång både deskriptivt och normativt – i själva verket bara är en skenbar paradox.

⁶ Larsson (2012) visar dock att trots att SAOB:s övergripande syfte idag är utpräglat deskriptivt så förekommer fortfarande en del systematiska, klart normerande inslag (som bl.a. lutar sig emot SAOL:s principer för stavning).

beskriva enbart språket (språkböcker), enbart världen utanför språket (encyklopedier) eller att kombinera dessa båda och beskriva både språket och världen utanför (encyklopediska ordböcker). I encyklopediska ordböcker kan det utomspråkliga inslaget arrangeras på olika sätt – det kan presenteras såsom separat information i förhållande till den språkliga beskrivningen eller integrerat med denna inne i ordboksartikeln och definitionen (2004:359f). I praktiken är ofta gränsen mellan språklig och encyklopedisk information svårdragen, och ordböcker innehåller vanligen ett antal mer eller mindre encyklopediska komponenter oaktat syftet. Svensén graderar encyklopedicitet i en skala från 1–4, där 1 utgör en renodlad språkbok och 4 en encyklopedi, och menar att de ”flesta enspråkiga allmänordböcker tillhör sannolikt typ 2 [Språkbok med encyklopediska inslag, *mitt inskott*] och innehåller enbart språkliga artiklar där det encyklopediska inslaget är litet och icke-systematiskt” (2004: 355). Typ 1 anses sällsynt. SAOB är utifrån Svenséns kriterier snarast en encyklopedisk ordbok (typ 3), där utomspråkliga upplysningar ges i varierande grad såsom en integrerad del av definitionerna och på ett relativt systematiskt sätt. Detta är till stor del en följd av det relativt generösa utrymme som definitionerna i allmänhet och historiska förklaringar och utvecklingsmönster däri i synnerhet ägnas i ordboken. Som Svensén (2004: 355–56) påpekar kräver beskrivningar av den yttre världen i regel större omfattning i ordboksartikeln än en rent språklig beskrivning.

Ordböcker kan också klassificeras utifrån deras förhållande till ordens uttrycks- respektive innehållsida på ett rent övergripande plan. Vad utgör grund för uppslagsordens presentationsordning – form eller innehåll? En *semasiologisk* ordbok ordnar uppslagsorden efter uttryckssidans, medan en *onomasiologisk* ordbok ordnar dem efter innehållssidan (Svensén 2004:27f).⁷ Alfabetiska allmänordböcker, ”den ordbokstyp som lekmannen normalt associerar till när han hör termen ’ordbok’” (Svensén 2004:27), är ett typexempel på en semasiologisk ordbok. Metoden att ordna makrostrukturen (jfr avsnitt 2.4.1) i ordböcker alfabetiskt är också den traditionella och vanligast förekommande, och den har ofta rent pragmatiska grunder; den har uppenbara fördelar för både läsaren och lexikografen. Den har emellertid också klara brister om syftet inte enbart är att beskriva varje ord som en isolerad företeelse, utan också att ge en bild av språket som en helhet och ett system. Hur olika betydelser förhåller sig till varandra, hur semantiska fält byggs upp osv. blir betydligt svårare att beskriva utifrån den här utgångspunkten.

Också SAOB är en semasiologisk ordbok i det att makrostrukturen baseras på en alfabetisk ordning av uppslagsord och att det därmed blir uttryckssidans av ett ord

⁷ Förhållandet mellan semasiologisk och onomasiologisk är dock inte helt symmetriskt. Geeraerts (2010a:30f) understryker att en semasiologisk betydelseutvidgning av ett ord i själva verket i sig själv är en form av onomasiologisk förändring, genom vilken det begrepp som ska uttryckas kopplas till ett lexikalt uttryck.

som sätter ramarna för den semantiska beskrivningen. Det finns dock olika sätt för en ordbok att kompensera för den alfabetiska ordningens begränsningar, och i SAOB:s fall används strategier både i mikro- och makrostrukturen (se avsnitt 2.4.1–2) för att komma åt också den onomasiologiska sidan av saken.

På mikronivå, inom artiklarna, kan ordbokens komplexa hänvisningssystem användas för att länka relaterade betydelser till varandra (se t.ex. Lundbladh 1992:47 och Nilsson 2014 för närmare beskrivning av olika hänvisningar i SAOB). Dessutom förekommer ibland *anmärkningar* (ett slags komplementärer upplysningar) i anslutning till betydelsebeskrivningen, som närmare beskriver ett innehållsligt begrepp och olika sätt att uttrycka detta.⁸ På makronivå, mellan artiklarna, bidrar även den nästalfabetiska strukturen i viss mån till att semantiskt besläktade begrepp beskrivs ihop, över gränsen för t.ex. ordklasser.⁹

Sammanfattningsvis kan SAOB utifrån Svenséns typologi beskrivas som en diakronisk samtidsordbok med deskriptivt syfte (fast med normativa inslag). Det är vidare fråga om en encyklopedisk och semasiologisk ordbok med viss täckning för onomasiologiska aspekter.

2.2 Historisk bakgrund

Ovan resoneras kring vilket slag av ordbok SAOB är i förhållande till andra ordböcker. I det följande diskuteras kort varför ordboken ser ut som den gör ur ett historiskt perspektiv.

I Svenska Akademiens stadgar från 1786 står att läsa att Akademiens främsta uppgift är ”at arbeta uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet” och att det ”äligger /.../ Academien at utarbete en Svensk Ordabok” (§XXII–XXIII). Intresset för det inhemska språket och hävdandet av dess storhet låg i tiden, och Gustaf III, som instiftade Akademien och till stor del också själv skrev stadgarna, blickade mot Frankrike och den Franska Akademiens ordbok (*Dictionnaire de l’Académie française*) vars första upplaga gavs ut knappt 100 år tidigare, nämligen 1694 (se t.ex. Svensén 2015). Men trots tidiga försök att komma igång med ordboksprojektet skulle det dröja till slutet av 1800-talet innan arbetet kom igång på allvar och med den form som ordboksverket har idag¹⁰.

Under perioden fram till dess hade nordiska språk hunnit bli universitetsämne med egen professur vid landets två universitet (vilket skedde 1858; se Teleman

⁸ Se t.ex. den inledande anmärkningen till substantivet *besök*, där förhållandet till *visit* diskuteras.

⁹ Så presenteras och beskrivs adjektivet *gaddig* i SAOB inte på alfabetisk plats i makrostrukturen, utan istället inom artikeln **GADD**, sbst.1, och därmed i nära anslutning till ett besläktat (o. överordnat) begrepp. (Se vidare avsnitt 2.4.1.)

¹⁰ Precis som den Franska Akademien hade gjort lät man inledningsvis ledamöterna själva skriva ordboksartiklarna, vilket aldrig ledde fram till något färdigt ordboksverk (Svensén 2015:87).

2015:11f). Vid denna tid innebar språkvetenskap i det närmaste med nödvändighet en historisk-filologisk hållning: för att förstå språket förväntades kännedom också om dess historia.¹¹ Detta synsätt var allmänt utbrett, underförstått och behövde i regel inte sättas på pränt. De akademiker som fanns att tillgå som professorer var följaktligen språkhistoriker. I Lund tillsattes Theodor Wisén 1865 (1878 invaldes han i Svenska Akademien), och det var också han som drev igenom nystarten av SAOB-projektet 1883 då han presenterade en konkret arbetsplan för Akademien och lade fram förslaget om att inrätta en fast redaktion (Svensén 2015:99). Som huvudredaktör för ordboken föreslog han Knut Fredrik Söderwall, sedermera Wiséns efterträdare både vid universitetet och i Akademien, som vid den här tiden var i färd med att färdigställa sin *Ordbok öfver det svenska medeltids-språket*. Att även SAOB, som ett barn av sin tid, anlade ett historiskt perspektiv är således fullt naturligt.

Det är också väntat utifrån ett internationellt lexikografiskt perspektiv. Som nämndes i inledningsavsnittet hade nämligen de stora systerprojekten i Europa, OED, DWB och WNT vid tidpunkten för SAOB-projektets start redan inlett sina respektive arbeten, och inledningsvis sneglade man från SAOB-redaktionens håll mycket på hur man bedrev arbetet vid dessa redaktioner. Hast (1983:161) skriver att särskilt OED och WNT har stått som förebild.

2.3 SAOB:s material

I föreliggande avhandling studeras bildligt språkbruk och SAOB:s beskrivning av sådant språkbruk. Men vilket språk är det egentligen som SAOB beskriver? Ordboksdefinitionerna grundar sig i ett insamlat material från ett bestämt antal källor. I det här avsnittet diskuteras detta material.

2.3.1 Excerpterna

SAOB beskriver det svenska ordförrådet med start i den äldre nysvenska språkperioden och med utgångspunkt i skriftspråket. För denna uppgift har ett omfattande material samlats in i form av excerpter från ett stort antal tryckta källor (och även en del handskrifter). Excerpterna utgörs av små papperslappar försedda med ett stickord överst, ett språkprov med det aktuella ordet i en eller ett par meningars kontext mitt på, och underst uppgifter om källans namn, sidnummer och årtal. Av dessa excerptlappar finns idag ca 9 miljoner, förvarade i alfabetisk ordning i SAOB:s arkiv.¹² De betydelser som definieras i SAOB och de språkprov

¹¹ Se Geeraerts 2010a för diskussion av begreppet historisk-filologisk semantik.

¹² Siffran bygger på förra ordbokschefen Anki Mattissons beräkningar.

som exemplifierar och belägger definitionernas olika delar (se nedan) är alltså hämtade från denna excerptsamling.

Hast (1983) diskuterar hur excerperingsarbetet på SAOB-redaktionen gick till och planerades inledningsvis och senare under arbetets gång. Själva insamlingen av materialet startade tidigt. Det blev K. F. Söderwalls första uppgift som huvudredaktör att planera och sjösätta detta arbete. Det var angeläget att sätta igång med redigeringsarbetet så fort som möjligt, och därför anställdes tidigt flera excerptpister som samlade ihop material för alfabetets första bokstäver. Materialet växte efter hand, och vid tiden för utgivningen av ordbokens första häfte (1893) fanns ca 7–800 000 excerpter i materialet koncentrerade till alfabetets första bokstäver. 1913 hade materialet ökat till ca 3 miljoner excerpter (man samlade vid den här tiden in material omfattande hela alfabetet). På 1980-talet var antalet drygt 7 miljoner (Hast 1983:160).

När det gäller principerna och metoden för excerperingen noterar Hast (1983:176) att vissa texter har betraktats som viktigare än andra och att dessa har ”djupexcerperats”, medan andra har ”normalexcerperats” (det senare innebär i regel att tre ord per sida har excerperats). Till de viktigare källorna räknas bl.a. 1500-talsbiblarna, Olaus Petris skrifter, Gustav Vasas registratur, men även t.ex. Linnés skrifter. Hast refererar till Söderwalls generalplan från 1883: ”Vissa skrifter från skilda tider torde böra excerperas så fullständigt att alla ord i deras särskilda betydelser och konstruktionssätt upptagas; af vanliga ord, betydelser och konstruktioner är det dock tillräckligt att anteckna ett och annat språkprof” (Hast 1983:190). Totalexcerpering av källor (excerpering av samtliga förekomster av samtliga ord i ett verk) är dock ytterst sällsynt och har endast utförts i ett fåtal ordböcker och lexikon.

Sedan slutet av 1990-talet sker excerperingen inte längre löpande, utan det är endast fråga om komplettering vid behov, och den utförs inom redaktionen, inte av externa excerptpister. Att förutsättningarna har sett olika ut för de olika redaktionerna genom tiderna med avseende på hur mycket material som har funnits att tillgå kan vara värt att notera (särskilt om man som i den här avhandlingen har för avsikt att jämföra språkbeskrivningen i olika delar av ordboken med varandra).

2.3.2 Källorna och materialets representativitet

Det SAOB beskriver är alltså sitt material snarare än språket i stort. Å andra sidan är materialet insamlat med målet att täcka så mycket som möjligt av det totala skriftspråket och att vara så representativt som möjligt för detta.

Således har man strävat efter bredd och spridning, förutom i fråga om kronologi, också när det gäller genrer, fackområden och stilsfärer. SAOB:s källförteckningar omfattar ca 150 olika genrer och ämnesområden, bl.a.

skönlitteratur, språkvetenskap, botanik, zoologi, kanslihandlingar, reseskildringar, produktkataloger och serietidningar. Hast (1983:174) konstaterar att vitterhet (skönlitteratur) utgör det enskilt största området med omkring 30 % av det totala antalet källor i SAOB:s katalog. Det totala antalet titlar i källförteckningen sträcker sig en bit över 20 000. Häribland finns dock verk som i den tryckta ordbokstexten bara citerats vid enstaka tillfällen, men också flerbandsverk och tidskrifter och tidningar av olika årgångar och nummer, upptagna som en enda källa vardera.

Listan över källor är alltså sammansatt med målet att täcka så mycket som möjligt av svenskt skriftspråk, och mycket tid lades inledningsvis på att lägga en så bra grund som möjligt för detta ändamål. Hur väl man har lyckats kan förstås diskuteras, och representativitet går att mäta på olika sätt.

Svensson (1992) har studerat SAOB:s material med fokus på källornas representativitet utifrån hur mycket av den svenska bokproduktionen som det täcker i fråga om ämnesområde och omfång. I en jämförelse med Collijns bibliografier över de svenska 1500- och 1600-talen (utgivna 1927–38 respektive 1942–44) konstaterar Svensson att ”praktiskt taget allt svenskt 1500-talstryck exciperats och det mesta från 1600-talet” (1992:374). Häribland nämns biblarna, psalmböcker, bondepraktikan, reformatoreernas skrifter, ordböcker och dessutom texter från tiden som tryckts vid senare tillfälle. Vidare är de mest berömda författarna från tiden representerade i SAOB:s material. Således har verk från t.ex. Bureus, Stiernhielm, Columbus, Brenner, Spegel, Rudbeck m.fl. exciperats. På 1700-talet ökade den svenska bokproduktionen kraftigt, och i förhållande till Collijns 1600-talsbiografi var den totalt sett ca 10 gånger större (Svensson 1992: 375). Detta innebär förstås att SAOB:s material inte täcker in 1700-talet lika väl som de föregående seklerna, men Svensson menar ändå ”att exciperingen täcker väl de viktiga och stora genrerna: vitterhet, teologi, språkvetenskap, historia, juridik, resor, geografi och topografi, juridik, teknologi, ekonomi, naturvetenskap och medicin” (ibid). För 1800- och 1900-talens del gäller i ännu högre utsträckning en ökning av bokproduktionen. Svensson menar ändå att också dessa är väl representerade i SAOB:s språkprovssamling. Han nämner bl.a. att de klassiska författarna har exciperats liksom ämnesområden som biografi, botanik, ekonomi, geografi, historia, samhällsvetenskap, sport, tidningar och tidskrifter m.fl. (1992:376).

Det ska dock sägas att mot slutet av 1900-talet och fortsatt under de hittills avverkade åren av 2000-talet har produktionen ökat ytterligare, och nya slag av genrer och helt nya medier har uppstått, vilka täcks in dåligt i SAOB:s material. Exklusivt digitalbaserad text som bloggar och inlägg i andra sociala medier saknas t.ex. helt. Fackområdena har också på det hela taget ökat i antal och förgrenats (se Nilsson & Rosqvist 2018). Också detta avspeglas dåligt i SAOB:s material – de senare årens väldiga teknikutveckling har t.ex. i ytterst begränsad utsträckning lämnat spår bland källorna och på excerpterna.

Ruben G:son Berg (1903) riktade tidigt kritik mot SAOB:s materialurval. Han menade bl.a. att materialet hade en tydlig slagsida åt akademisk och högre stil och vidare att det hade en tydlig sydsvensk prägel. Trots att kritiken bemöttes och ifrågasattes i sin samtid bör man med dagens glasögon åtminstone till dels anse den som befogad (jfr t.ex. Larsson 2009:43f). Lundbladh (2003), som sammanfattar de tidiga årens kritik mot SAOB, menar att man på redaktionen i viss utsträckning verkar ha tagit hänsyn till Bergs synpunkter och att de också har gett resultat i ordboken.

Brister i fråga om urvalsprinciper har även framhållits i senare tid. Mattisson (2006, 2007) riktar blicken mot ordbokens snedvridna genusperspektiv. Att den allra största delen av SAOB:s källor är skrivna av män har bl.a. inneburit att de ämnesområden som är representerade övervägande också är sådana som typiskt förknippas med män.¹³ Fram till 1980 hade dessutom enbart män arbetat som redaktörer på SAOB-redaktionen.

Rosqvist (2014) analyserar SAOB:s beskrivning och urval av kollokationer (samförekommande ordpar). Bl.a. undersöker hon i vilken utsträckning ett givet antal specifika ordförbindelser redovisas, genom att jämföra SAOB:s beskrivningar med Svenséns (2004:212f) exempellista över de fem enligt honom viktigaste kollokationstyperna i svenskan (totalt 81 exempel för kombinationerna verb + substantiv, substantiv + verb, adjektiv + substantiv, adverb + adjektiv samt verb + adverb). Resultatet visar att 80 % av de förbindelser hon undersöker återfinns i SAOB:s beskrivning. Som ett (indirekt) mått på källornas representativitet visar undersökningen att SAOB:s material i det här fallet verkar hålla god kvalitet.

För föreliggande avhandling är representativiteten hos SAOB:s material av betydelse i den mån bildlighet diskuteras som ett fenomen i språket i stort (och inte enbart som ett lexikografiskt sådant).

2.3.3 Excerptsamling som typ av material

Vid tiden för ordboksprojektets inledning var stora excerptsamlingar den givna typen av material för en ordbok av SAOB:s typ. Så arbetade man även på redaktionen för DWB i Tyskland, den första historiska ordboken, och vid NED i England. Vid moderna ordboksprojekt idag är det istället naturligt att utgå ifrån digitala korpusmaterial, vilket bl.a. innebär att man med enklare medel får tillgång

¹³ Mattisson visar t.ex. att ord med fackbeteckningen *mil.* (militärväsen) är mer än dubbelt så frekventa i SAOB som de som betecknats höra hemma inom fackområdena textil, sömnad och kokkonst tillsammans (2006:65).

till ett betydligt större material. Det finns förstås klara fördelar med ett stort och digitalt sökbart material i förhållande till ett manuellt insamlat sådant. Svensén (2004:56f) jämför korpusmetoden med ”beläggmetoden” och pekar bl.a. på att den förra gör det möjligt att dra slutsatser om relativ frekvens för ord och uttryck med utgångspunkt i ett stort material.

Ett stort och automatiskt genererat material är dock inte med nödvändighet bättre än ett välbalanserat mindre material i alla avseenden. Lundbladh (1996:96–97) framhäver t.ex. nyttan av att manuellt kunna välja ut kontextuellt relevanta textavsnitt ur de excerperade källorna. Svensén (2004:56) menar att excerpter och korpusmaterial kan kombineras vid arbete med historiska ordböcker, dels eftersom det är lättare att analysera betydelseförändringar på djupet, dels eftersom äldre källor inte finns att tillgå digitalt i tillräcklig utsträckning.

På SAOB-redaktionen idag används ett antal olika korpusar som kompletterande verktyg för att bl.a. bedöma frekvens och etableringsgrad för ord och betydelser och konstruktioner som förekommer i det excerperade materialet.

2.4 Ordbokens struktur

Hittills har SAOB:s yttre förutsättningar diskuterats. I det följande är det dags att öppna pärmarna och titta på hur informationen i ordboken är strukturerad och hur den presenteras.

2.4.1 Makrostrukturen

Med en ordboks *makrostruktur* avses ordningen och relationerna mellan de olika lemmarna (uppslagsorden) (Svensén 2004:435). Det handlar alltså om struktur som är avgörande för hur läsaren ska nå fram till det ord som eftersöks. Det normala för allmänordböcker är en alfabetisk makrostruktur, vilket helt enkelt innebär att det är ordens uttryckssida som utgör grunden för ordningen och att principen är alfabetisk (ibid).

I SAOB är principen alfabetisk, men den är inte striktalfabetisk, utan det rör sig snarare om s.k. *nästalfabetisk* makrostruktur (Svensén 2004:441). Termen syftar på de ”nästen” som bildas då morfologiskt besläktade ord som avledningar och sammansättningar hålls samman och presenteras under ett överordnat huvudord (se figur 1 nedan).

Svensén kallar huvudordet för *nästingångslemma* och de övriga uppslagsorden inom nästet för *nästlemman*. Det är i ett sådant arrangemang nästlemmanas presentationsordning som kan bryta mot en överordnad striktalfabetisk ordning.

I SAOB kallas de särskilda avdelningar av ett näste som innehåller ett visst slag av nästlemman för *ramsor*. Förutom sammansättnings- och avledningsramsor kan

en artikel (ifall det rör sig om ett verb) även innehålla en ramsa för s.k. *särskilda förbindelser* (partikelverb). SAOB:s hierarkiska struktur tillåter att nästlemman i sin tur har egna ramsor. En avledning kan således t.ex. ha en egen sammansättningsramsa och en sammansättning en egen avledningsramsa.

Systemet med ramsor kombineras med ett system för vad Svensén (2004:442) kallar *påhångsartiklar* (efter eng. *run-on entries*). Detta system innebär att avledningar endast presenteras med sin ändelse, i regel utan definition, och så att säga ”hängs på” uppslagsformen i artikelns inledande formavdelning: **VISKA**, v. /.../ **-ANDE**, **-NING**, **-ARE** (SAOB V 1398).

Nästingångs- lemma	<p>→ EXCERPERA äk¹særpe⁴ra l. -är- l. -er-, i Sveal. äv. -e³ra², v. -ade l. (numera bl. i Finl., vard., föga br.) -te, -t, -t (PORTHAN <i>BrefSamt.</i> 1: 50 (1782), E. LÖNNROT i <i>ASScF</i> 4: Minnestal 3: 17 (1856)). vbalsbst. -ANDE, -ING. ←</p>	Påhångs- artiklar
	<p>+ Etymologi</p> <p>om handlingen att ur skrift göra (kortare) utdrag, vanl. ss. material för vetenskapligt arbete; äv. om summarisk sammanfattning av innehållet i en skrift; med obj. som betecknar dels gjort utdrag l. gjorda utdrag (ofta med <i>ur</i>, förr äv. <i>av</i>, o. sbst. som betecknar den använda källan), dels skrift varur utdrag gjorts l. göres. (<i>Han hade</i>) haft en book, Clavis Salomonis be (<i>näm</i>)dh, .. hwar utaff han haar exerperat dhet han skreff för Johanne Caroli. <i>ConsAccAboP</i> 2: 298 (1661). De första .. försöken (<i>under 1730- o. 1740-talen</i>) att ur kyrkoböckerna excerpera det statistiska primärmaterialiet (<i>för en svensk befolkningsstatistik</i>). A. HJELT i <i>Fennia</i> XVI. 2: 14 (1900). Hittills äro (<i>för Sv. Akad:s ordbok</i>) excerperade c. 3,515 prosaiska och c. 485 poetiska arbeten. O. HOPPE i <i>PedT</i> 1904, s. 159.</p>	
Nästlemman (i ramsor)	<p>S s g : EXCERPERINGS-ARBETE^{~020}, äv. ^{~200}.</p> <p>A v l e d n . : EXCERPIST, m. lig. person som utför excerperingsarbete. LJUNGGREN <i>SAHist.</i> 2: 451 (1886).</p>	

Figur 1. Nästalfabetisk makrostruktur i SAOB

Den nästalfabetiska strukturen är den allmänna principen i ordboken, men den är inte allena rådande. I de första banden av SAOB hade den t.ex. ännu inte hunnit etableras i sin nuvarande form, vilket syns i att avledningar där oftast presenteras som självständiga huvudord i separata artiklar (om än med ytterst kortfattade definitioner, ofta av typen: ”Vbalsbst. till föreg.”). Det finns även gott om fall – också i senare delar av ordboken – där sammansättningar och avledningar med tydlig prägel av självständigt ord (eller med många egna sammansättningar och

avledningar) av praktiska skäl har lyfts upp en nivå, till eget huvudord (se t.ex. uppslagsorden **TÄVLING** och **VAPENHUS**).

2.4.2 Mikrostrukturen

Mikrostruktur i lexikografiska sammanhang syftar på strukturen inom ordboksartikelns gränser. En ordboksartikel består av ett antal olika informationstyper som presenteras på vissa (mer eller mindre) fasta positioner i strukturen. Enligt Svensén (2004:409) består en typisk ordboksartikel av fyra beståndsdelar, nämligen: ett lemma, en formell del, en semantisk-pragmatisk del samt en kontextdel. Dessa komponenter återfinns även i SAOB:s artiklar, liksom dessutom en etymologidel.

SAOB:s formella del, det s.k. *huvudet*, består av uppgifter om uttal, ordklass, (genusuppgifter om det är frågan om substantiv samt) stavningar och böjningar. Till huvudet brukar även räknas lemmat/uppslagsordet som inleder själva artikeln. Huvudet avslutas med etymologidelen som står inom hakparentes (etymologiparentes). Etymologiparenteser kan även förekomma i den semantisk-pragmatiska delen, i anslutning till en definition, för att förklara upphovet till en särskild betydelse eller ett särskilt uttryck.

Efter formdelen följer den semantisk-pragmatiska delen, i vilken ordets betydelse(r) anges och beskrivs, antingen med en definition eller med en synonym (eller bådadera). Liksom i flera andra ordböcker (jfr Svensén 2004:412) skiljs synonymer åt med (strukturindikatorn) kommatecken. Är det fråga om olika betydelsenyanser, inom ramen för vad som betraktas som en betydelse (monosemi), skiljs dessa åt med semikolon (ofta följt av: *äv.*).

Själva definitionsspråket är strikt formaliserat och består i hög grad av ett antal etablerade och ofta återkommande fraser och uttryckssätt för att beskriva både syntaktiska och semantiska relationer. Således markerar t.ex. frasen *med avs. på* (med avseende på) att objektet åsyftas i beskrivningen av ett verb, medan *om* i beskrivningen av adjektiv syftar på dess huvudord. Vidare ringar frasen *i fråga om* in den aktuella semantiska sfären, medan *med tanke på* ofta anger vad i (kärn)betydelsen som framhävs i den aktuella användningen. Sådana fraser som *närmande sig l. övergående i bet. x* anger att den semantiska gränsen i det aktuella fallet inte är knivskarp.¹⁴ Inom den semantisk-pragmatiska delen anges även ifall ordets bruklighet är begränsad i allmänspråket, om det har ett särskilt stilvärde eller om användningen är begränsad till ett fackområde.

Kontextdelen kan sägas utgöras dels av beskrivningen av s.k. *uttryck* (förkortat *uttr.*), dels av de språkprov som belägger definitionens olika delar. Språkprovs-

¹⁴ Se Lundbladh 1992 för en mer detaljerad beskrivning av olika definitionsfraser (och för övrigt även för andra aspekter av SAOB-artiklarnas uppbyggnad).

delen är en särskilt avskild avdelning inom varje betydelsemoment direkt efter definitionstexten.¹⁵ Språkproven utgörs av autentiska citat som hämtats från källmaterialet. Samtliga delar av en definition (dvs. varje betydelsenysans, varje specialanvändning och varje uttryck som preciseras där) beläggs med (minst) ett språkprov. Det första belägget som presenteras inom varje moment är det första belägg som finns i SAOB:s material på den aktuella betydelsen. Vid inskränkt bruklighet gäller att det sista språkprovet som anges också är det sista i materialet.

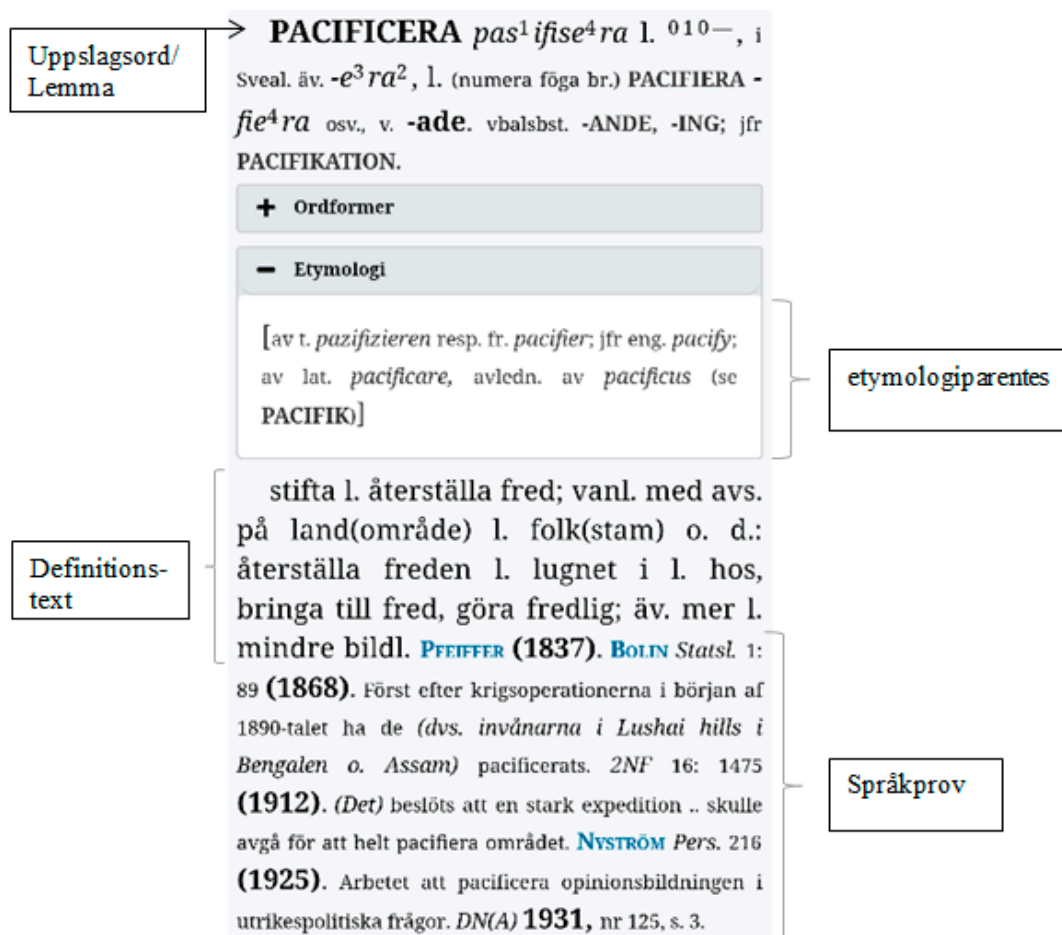
Termen *uttryck* i SAOB omfattar både idiom, kollokationer och grammatiska konstruktioner. Presentationen av uttryck sker i regel integrerat i den semantisk-pragmatiska delen av artikeln ihop med övrig beskrivning av den aktuella betydelsen, men kan ibland lyftas ut till eget underordnat betydelsemoment.

När det gäller idiom¹⁶ är relationen till uppslagsordet/lemmat speciell, och det går att diskutera lämpligheten i att placera ett idiom i ordboken under en av ordförbindelsens ingående komponenter. Svensén (2004:413) skriver att ”idiomens adresseringsstatus är generellt oklar. Det är en utbredd uppfattning att idiom inte utgör yttringar av lemmats syntagmatiska egenskaper utan skall betraktas som självständiga lexikaliska enheter som egentligen borde ges lemmastatus”. Traditionellt sett, och detta gäller framför allt i tryckta ordböcker, har det dock varit problematiskt att infoga flerordsförbindelser i makrostrukturen, vilket har inneburit att SAOB är långt ifrån ensam om att hantera idiom inom någon av dess komponenters mikrostruktur.¹⁷

¹⁵ Språkproven skiljs typografiskt mot definitionstexten med hjälp av stilen. Stor antikva markerar definitionstext, liten antikva ett språkprov. Författaren till det aktuella språkprovet anges med en särskild s.k. författarstil (kapitäl), och verket som språkprovet hämtats ur med liten kursiv stil. Det gäller även för resten av artikelns mikrostruktur att stilen är betydelsebärande: i form-avdelningen markeras böjningar och stavningar med gemener i fetstil (formstil) och uppslagsorden med versaler i fetstil (rubrikstil). Uttryck i definitionstexten markereras med stor kursiv stil.

¹⁶ Med idiom avses här en (löst sammansatt) flerordsförbindelse vars betydelse som helhet inte är vad man kunde förvänta, utifrån de ingående delarna.

¹⁷ SAOB brottas också med, inte minst när det gäller bildlig användning, att beskriva både lemmats roll i uttrycken och uttryckens betydelser som enheter betraktade. (Jfr avsnitt 5.1 nedan).

Figur 2. Mikrostruktur i SAOB vid monosemi

Hittills har mikrostruktur diskuterats först och främst med utgångspunkt i artiklar som beskriver vad som betraktas som monosemi. I följande avsnitt riktas blicken istället mot artiklar som behandlar vad som uppfattas vara flera betydelser av samma ord (dvs. polysemi).

2.4.2.1 Mikrostruktur vid polysemi

Vid polysema ord i SAOB presenteras de olika delbetydelserna inom artikeln i särskilda *betydelsemoment* som åtskiljs med en arabisk siffra i fet stil (och med radskifte), se figur 3 nedan.

Underordnade avdelningar till dessa delbetydelser presenteras i *undermoment* som markeras med momentsymbolen: kursiv latinsk bokstav (och radskifte).¹⁸ De med siffror angivna överordnade betydelsemomenten benämns *huvudmoment* när de relateras till *undermoment*. I SAOB:s hierarkiska struktur förekommer även *undermoment* till *undermoment* (markerat med kursiv grekisk bokstav) och *undermoment* till *undermoment* till *undermoment* (kursiv grekisk bokstav följt av primtecken: α').

TUNGA *tun̥³ a²*, sbst.³, r. l. f. (G&R 4: 228 (1527) osv.), förr äv. n. (Upp. 16: 21 (NT 1526: pundatunga)); best. -**an**; pl. -**or** (HFinIH 1: 249 (1545) osv.) ((\ddot{t}) -**er**, äv. att hänföra till sg. TUNGE, RA 1. 3: 176 (1593), RARP 1: 29 (1627)); förr äv. TUNGE, r. l. m.; best. -**en**; pl. -**ar** (G&R 1: 34 (1521), OPETRI Kr. 165 (c. 1540)); l. -**er** (se ovan).

+ Ordformer

+ Etymologi

1) (\ddot{t}) tyngd; äv. dels om det motstånd l. hinder l. den belastning som orsakas av ngts tyngd, dels speciellare, om egenskapen l. förhållandet att vara så l. så tung l. väga så l. så mycket. RA 1. 2: 329 (1569). Thenne nye himblar äre ganska lette af naturen, inthett deelachtige af elementernes tunga. Luth Astr. 5 (1584). Dät är omöjeligit, att een slysa kan ljida dän tungan, att eloffua allner vatten skulle stå för portarna. OxBr. 11: 104 (1640). Ett Skeppunds tunga. NorrbHemböskr. 1: 285 (1675). — jfr PUNDA-TUNGA.

2) (\ddot{t} utom i a) föremål l. (del av) anordning o. d. med förhållandevis stor vikt; äv.: börda (se BÖRDA, sbst. 2). Thetta är Kahaths barnas tunge widh wimesbyrdens tabernakel. 4Mos. 4: 15 (Sib. 1541). Ingen lägge några Stockar eller annor Tunga widh Stadsens stour eller Wägen, widh 3. Starck. SöhmStadsord. 1: 5 (1646). Det är så swårt för en Achan (dvs. en medlem av akanfolken i Afrika) at se några siklar silfwer och en gyldene tungo, och icke få lust dertil. NOHRBERG 922 (c. 1765). — särsk.

a) i fråga om vikt(lod) i vågskål, särsk. (fullt br.) i det bildl. uttr. *tungan på vågen* (förr äv. *tungan på ngts vågskål*), om ngn l. ngt som blir utslagsgivande l. avgörande (i en viss fråga l. visst sammanhang); jfr TUNGA, sbst. 2 4 C ζ . Hoo kan stå emoot tins arms krafft, ty werlde(n) är fore tich såsom tungan på weghskilene, och såsom en druppe aff morghon dagga(n)ne som vppå iordena faller. SalWijsh. 11: 22 (Öt. 1536). Statsmannen, hvars ord, noga afpassadt efter det närvarande ögonblickets ömsältiga kraf, kan sägas vara tungan på händelsernas vågskål. SAH 52: 15 (1876). Tyskland var då tungan på den europeiska jämviktens vågskål. HT 1925, s. 157. I landstinget blir miljöpartiet tungan på vågen. DN 19/9 1994, s. 1.

b) mer l. mindre bildl., särsk. om tyngande l. tryckande känsla i huvud l. bröst o. d. Är och werk och tunge vthi högre sijdhon. BOLAVI 60 b (1578). Jag (bör) icke förtiga att Spelmästaren och jag .. förtärde Spiritus, dock utan att vi .. kände någon tunga i huvudet. SJÖBERG (SVS) 2: 164 (1818).

Figur 3. Mikrostruktur i SAOB vid polysemi

Betydelseindelning i ordböcker generellt sett hänger samman med det överordnade teoretiska perspektiv som gäller för respektive ordbok. Avgörande är förstås också hur omfattande och utförlig beskrivningen generellt är: ju mer information som

¹⁸ Undantag från denna regel utgör sådana fall där bara en enda underbetydelse presenteras. I dessa fall anges ingen bokstav som momentsymbol, utan endast förkortningen *särsk.* (vanligen efter ett tankstreck). Vid hänvisningar i ordbokens metatext till ett sådant enstaka undermoment anges: *slutet* (t.ex.: ”se BRASKA 4 slutet”).

presenteras i ordboken, desto större krav ställs på struktureringen av ordboksartiklarna. För SAOB:s del gäller alltså det historiska perspektivet. Detta är orsaken till att så mycket utrymme ägnas åt att beskriva hur orden har stavats och böjts genom tiderna och också åt etymologin. Men perspektivet påverkar alltså även semantiken, och ordbokens mikrostruktur i sig avspeglar kronologi och betydelseutveckling. Således är tanken att linjäriteten (delbetydelse 1 → 2 → 3 osv.) i momentstrukturen i möjligaste mån ska representera betydelseutvecklingen.

Samtidigt kan den hierarkiska strukturen (1 ↓ 1 a ↓ 1 a α ↓ 1 a α') sägas återspegla skalan semantisk centralitet-periferi. Den centrala (kärn)betydelsen anges nämligen i regel i huvudmomentet med olika slag av specialanvändningar (till specialanvändningar) i undermomenten.

Svensén (2004:429–31) talar om *historisk betydelseordning* och *logisk betydelseordning*. Den historiska ordningen innebär att man tar sin utgångspunkt i den äldsta betydelsen och sedan beskriver de olika användningarna av ordet framåt till den yngsta betydelsen. Vid logisk betydelseordning relateras delbetydelser till en eller flera kärnbetydelser utan att särskilda hänsyn tas till den historiska utvecklingen i praktiken. Fokus är här snarare hur det logiska sambandet och de konsekutiva relationerna ser ut på övergripande och systematisk nivå i språket, än på det kronologiska förloppet (även om dessa två principer förstås kan sammanfalla). Om en typ av betydelse betraktas såsom sekundär i förhållande till en annan, presenteras vid en logisk presentationsordning således den förra regelmässigt efter den senare trots att det kronologiska förloppet i det enskilda fallet ibland uppvisar motsatt utveckling. Givet att ett visst mönster är etablerat i språket kan nämligen, på individuell nivå, en kognitivt sekundär betydelse ibland etableras före en mer primär sådan.

Eaker (2006) diskuterar presentationsordningen i SAOB och visar att ordbokens modell både innehåller drag av historisk och logisk betydelseordning. Den överordnade principen är historisk i det att den etymologiskt äldsta betydelsen (i den mån denna är möjlig att utröna) utgör första betydelse i ordboken. Övriga betydelse relateras sedan omväxlande logiskt och kronologiskt till den första.

Som exempel på fall där principen snarast är logisk nämner Eaker (2006:49) beskrivningen av verbalsubstantiv, där den mest verbala betydelsen i regel presenteras före mer (konkreta och) substantiviska betydelse. Således presenteras t.ex. betydelsen 'förhållandet att slutta' före 'sluttande del av något' i SAOB:s beskrivning av ordet *sluttning* (mitt exempel). En annan presentationsordning som Eaker tar upp och som först och främst bygger på logiska principer är den som innebär att icke-bildlig betydelseutveckling vanligen presenteras före bildlig sådan (jfr även fotnot 26 i nästa avsnitt)¹⁹. Betydelseindelningen kan också göras på

¹⁹ Även vid fall av den här typen går den övergripande logiska utvecklingsprincipen ibland på tvärs med den kronologiska utvecklingsgången i det enskilda fallet: det är nämligen inte ovanligt att en bildlig betydelse lånas in i ett språk i ett tidigare skede än dess grundbetydelse. Den bildliga betydelsen kan därmed betraktas som mer primär, rent kronologiskt, i det lånande språket.

grammatiska eller formella grunder där exempelvis intransitiv och transitiv användning av verb skiljs åt i olika betydelsemoment.²⁰

Vidare kan presentationsordningen i SAOB grundas på mer praktiskt hänsynstagande (Eaker 2006:50). Dels ansluts betydelsemomenten hos sammansättningar, partikelverb och avledningar till motsvarande betydelse hos huvudordet. Således ansluts betydelsemomenten hos avledningen *tjockna* explicit till ordningen hos huvudordet *tjock*: ”1) motsv. **TJOCK 1**: bli tjockare, öka i tjocklek”.²¹ Dels väljer redaktörerna ibland att försöka underlätta för läsaren genom att lyfta fram särskilda betydelser eller uttryck som är centrala och frekventa i det moderna språket. Sådana användningar kan därmed få utgöra ett eget huvudmoment trots att de rent strukturellt kanske hör hemma i ett undermoment till en mer perifer betydelse. Lösningar av det här slaget markeras ofta med en etymologiparentes hos den framlyfta betydelsen: ”4) [eg. specialanv. av 3 a γ]”.

Svensén (2004:431) skriver att ”det egentligen inte [finns] någon [ordningsprincip] som ensam klarar av alla problem, utan lexikografen tvingas i praktiken tillämpa olika principer vid olika tillfällen”. Detta gäller alltså i hög grad även SAOB.

2.5 Redigeringsprinciper och riktlinjer för beskrivningen av bildligt språkbruk

I föregående avsnitt diskuterades principer för i vilken ordning de olika betydelserna presenteras i SAOB. Men vad som i sig utgör en egen betydelse är förstås inte självklart och på förhand givet. Ytterst blir det en fråga om ordboksredaktörens bedömning. Betydelseindelningen kan göras på olika grunder – av praktiska orsaker och hänsyn till läsaren, på formell och grammatisk grund och förstås av mer renodlat semantiska skäl.

I SAOB:s fall handlar det i stor utsträckning om att identifiera centrala och (logiskt sett) ursprungliga betydelser och att sedan relatera olika delbetydelser och specialanvändningar till dessa. När det gäller att identifiera och beskriva relationerna finns en tradition inom lexikologin och lexikografin att luta sig emot. Traditionellt sett har nämligen vissa semantiska aspekter, eller processer, lyfts fram vid analys och beskrivning av betydelser och betydelseutveckling. Framförallt har man inom denna tradition fokuserat på *betydelseutvidgning*

²⁰ Ofta används i sådana fall momentsymbolen romersk siffra för att markera en överordnad gruppering.

²¹ Det här systemet byggs förstås på en logisk grundtanke men är inte lika funktionellt för alla typer av ord. För partikelinledda sammansättningar kan logiken i systemet diskuteras, jfr Nilsson 2014.

(generalisering), *betydelsespecialisering* och *bildlig användning* (jfr Svensén 2004:265).

Just dessa centrala semantiska processer, eller betydelseskapande mekanismer, uppmärksammas också i SAOB:s definitioner. Således har särskilda definitionsformler etablerats, och man kan i ordboksartiklarna läsa om *utvidgad* användning, om *särsk(ilda)* (och ibland om *speciellare* eller *inskräntare*) betydelser, liksom om *bildl(iga)* användningar.

Traditionen ser man även spår av i de andra stora europeiska ordböckerna. I fråga om just bildliga betydelser kan man i definitionerna stöta på sådana formler som exempelvis *figurative use* (OED), *bildlich, übertragen* (DWB) och *billedl(ig), overført* (*Ordbog over det Danske Sprog*, ODS), för att bara nämna några.²²

Också i SAOB är olika termer i omlopp för att beskriva bildlighet/metaforik; på enstaka ställen i ordboken talas det om *figurliga* och *andliga* betydelser och användningar. Längre användes även termen *överförd* utan klar åtskillnad från *bildl*.^{23, 24} Termen *bildlig* (*bildl.*, *i bildl. anv.*, *med bildl. bet.*) är den klart mest frekventa av de olika formlerna. Som nämntes i inledningsavsnittet ger en sökning i fritext på söksträngen *bildl** i den digitala versionen av ordboken mer än 40 000 träffar. Formeln *bildl.* kan också modifieras något med det föregående tillägget *mer l. mindre*; den kan även kombineras med andra formler, vilket innebär att man kan stöta på formuleringar som *oeg. l. bildl.*, *i utvidgad l. bildl. anv.* och dyl.

I de redigeringsanvisningar och handböcker som finns tillgängliga för SAOB-redaktörerna nämns formeln *bildl.* explicit, men i korta och svepande ordalag. I den tidigaste handboken (redaktören Ernst Albin Kocks *Handbok för redigeringen af Svenska Akademiens ordbok* från 1904) ges enbart exempel på bildlig användning, utan vidare förklaringar. I den nu gällande handboken (utarbetad av den tidigare ordbokschefen Hans Jonsson 1993) finns däremot, utöver ett par

²² Formlerna *metafor* och *metaforisk* och dess ekvivalenter är däremot sällsynta i lexikografiska sammanhang. Anledningen till detta är förstås att det språkvetenskapliga bruket av dessa termer är yngre än flera av de stora historiska ordboksprojekten. Termerna har sitt ursprung i retoriken, där de i regel fått beskriva mer tillfälliga formuleringar, snarare än betydelseutvecklingsprocesser.

²³ Numera reserveras termen *överförd* framförallt för ”adjektiv när detta bestämmer ett huvudord som egentligen inte bär egenskapen i fråga – och där känslan för adjektivets ’överföring’, för dess oegentliga användning, är levande för språkmedvetandet /.../ [ett] typexempel på överförda användningar [är] *ett vänligt brev*” (ur Hans Jonssons *Handbok för redigeringen av Svenska Akademiens ordbok* 2.1.3.3). Detta bruk är dock inte helt lyckat eftersom den semantiska process som beskrivs i exemplet snarast är att betrakta som (ett visst slag av) metonymi enligt den definition av begreppet som gäller i denna avhandling (jfr avsnitt 3.3.5), och eftersom överföringsmetaforen är så starkt förknippad med metaforik.

²⁴ Även i *Svensk Ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO), och dess förelöpare, har formlerna *bildlig* och *överförd* använts utan klar åtskillnad, vilket har lett till att den senare formeln i ordbokens andra upplaga (nu under arbete) har rensats ut.

exempel, även en beskrivning.²⁵ Förutom att ange att formeln går att kombinera med andra formler, och att gränsen gentemot oegentlig, utvidgad och metonymisk användning är oskarp, skriver Jonsson följande:²⁶

”bildl.” och ”i bildl. anv.”, utan betydelskillnad, står för bildlig användning, metaforik, som inte har karaktären av utförd bild. Utförd bild anges med ”i bild” (när man behöver nämna företeelsen). /.../

Varje ”betydelseord” (dvs. ord som inte är formord eller anger en allmän relation o.d.) kan användas bildligt, om än många av dem blott tillfälligt. Bildlig användning är mycket välbelagd i SAOB:s material och såsom belagd praktiskt taget alltid uppmärksammas i artiklarna.

(Jonsson 1993: 2.4.1.2.5.2)

Bildlighet likställs alltså explicit med metaforik, även om detta begrepp i sin tur inte utvecklas eller preciseras. Inget står om hur den semantiska analysen ska genomföras eller om det finns någon systematik att tillämpa vid bedömningen av vad som är en bild/metafor. Däremot ska det understrykas att handböckerna förstås inte är de enda verktyg som redaktörerna har till sin hjälp för att sätta samman en definition av en (bildlig) betydelse. För det första är det redaktionella arbetet på SAOB-redaktionen (som alltså har bedrivits sedan 1800-talet) traditionsbundet, och i mycket är det en fråga om kunskap som traderas. För det andra förväntas förstås redaktörerna ha en språkteoretisk grundkunskap som är anpassad för uppgiften att utföra semantiska analyser.

Även i Carl-Erik Lundbladhs *Handledning till Svenska Akademiens ordbok* (1992) omnämns bildlig användning, och här är beskrivningen mer utförlig:

Bildlig användning av ett ord innebär att det används om en företeelse på så sätt att denna liknas vid det som ordet betecknar i sin egentliga betydelse. Vi kallar t.ex. en person som tyst och obemärkt följer efter en annan för en *skugga*. /.../ De flesta bildliga uttryck är så gamla och invanda att vi aldrig tänker på dem som bilder, en del t.o.m. så förbleknade att deras bildlighet helt har förlorat sig i ett historiskt töcken.

(Lundbladhs 1992:22)

²⁵ Se Rosqvist 2014:38–40 för en närmare beskrivning av de olika redaktionella handböckerna på SAOB-redaktionen. I de handböcker som hon presenterar men som inte diskuteras här nämns inget (ytterligare) om bildlig användning.

²⁶ Utöver detta omnämner Jonsson också helt kort bildliga betydelser som behandlas i separata undermoment: ”Mellan undermoment tillämpas följande ordningsföljd: ordspråk, utvidgad anv., bildl.” (2.4.1.2.4).

Lundbladhs handledning vänder sig till ordbokens läsare, och nog framgår det här hur man som läsare ska förstå formeln *bildl.* i SAOB. Vad en bildlig användning är för något är nog också något som de flesta på ett ungefär har en intuitiv känsla för.

Som utgångspunkt för vetenskaplig analys av betydelser och semantiska förändringsprocesser, och för den lexikografiska beskrivningen av dem, kan dock både Lundbladhs och Jonssons beskrivningar preciseras och fördjupas. Vad är det t.ex. som skiljer en bildlig användning ifrån en oegentlig, mer exakt? Har det att göra med polerna konkret och abstrakt? Eller är konventionaliseringsgrad eller kanske brukligheten hos grundbetydelsen avgörande? Om själva semantiken som ska beskrivas är komplex och saknar tydliga gränser bör helst inte den terminologiska apparat som används för att beskriva den också vara grumlig och oprecis (även om de bakomliggande teoretiska principerna förstås måste vara flexibla och tillåtande²⁷).

Avslutningsvis ska några ord sägas om det som Jonsson i citatet ovan kallar ”utförd bild” och ”i bild”. Även Lundbladh uppmärksammar denna företeelse och han beskriver den så här:

En använd bild kan växa och breda ut sig; den blir en utförd bild och får liksom ett eget liv. Resultatet blir att ord präglas av andra ords bildliga användning. Begrunda en mening som *De företag som red ut stormen, hade utfört en försiktig seglats och revat segel i tid.* Där leder det ena bildliga uttrycket till det andra, kanske uttrycket *rida ut stormen* till uttrycken *utföra en försiktig seglats* och *reva segel*, vars bildliga användning i detta sammanhang då är osjälvständig; uttrycken används tack vare ett annat uttryck som är bildligt.

(Lundbladh 1992:23)

Både Jonsson och Lundbladh påpekar att formuleringen *mer l. mindre bildl.* i SAOB ofta signalerar att den aktuella betydelsen föreligger både i bildlig användning och i användning i bild.

²⁷ Jfr Christensens (2002:36) diskussion om tillämpbarheten hos övergripande teorier i SAOB.

3. Teori

Avhandlingen syftar till att analysera SAOB:s teoriobundna praktik mot bakgrund av semantisk teori. I föreliggande kapitel beskrivs det teoretiska ramverk som tillämpas. Först sammanfattas hörnstenarna i den kognitiva semantiken i avsnitt 3.1. I avsnitt 3.2 diskuteras prototypteori och ett prototypteoretiskt förhållningssätt till polysemi. Avsnitt 3.3 behandlar konceptuell metafor teori och begreppet metafor definieras. Där diskuteras även domäner och domänmappning (3.3.2), metonymi (3.3.5) och samband och interaktion mellan metafor och metonymi (3.3.6–3.3.7). Slutligen ges en kort översikt av andra kognitiva semantiska analyser inom området lexikografi och sådana kognitiva semantiska analyser som utförts på svenskt material (3.4).

3.1 Kognitiv semantik

För den kognitiva semantiken²⁸ är utgångspunkten att språklig förmåga inte går att separera från människans andra kognitiva förmågor. Människans sätt att skapa och utveckla språkliga betydelser anses stå i direkt samband med sättet att kategorisera och strukturera information och begrepp om omvärlden i övrigt. Detta får till följd att ords betydelser är encyklopediska till sin natur – allting man känner till om ett begrepp är en del av dess betydelse, även om vissa aspekter är mer centrala än andra (jfr t.ex. Croft 1993:270, Fillmore & Atkins 1992:76-77, Langacker 1987:155). Ingen skarp gräns dras således mellan lexikon och encyklopedi eller mellan semantik och pragmatik, men inte heller mellan lexikon och grammatik. Man tänker sig snarare dessa kategorier som skalfenomen, med oskarpa gränser emellan.

Den kognitiva semantiken utvecklades under slutet av 1970- och början av 1980-talet framförallt ur följande två förutsättningar. För det första fanns en otillfredsställelse med strukturalismens och generativismens dominerande syn på vad mänskligt språk är och hur det ska beskrivas. Framförallt vände man sig mot den generativa grammatikens modulära språksyn, dvs. synen på språket som en

²⁸ I redogörelsen här är skillnaden mellan termerna *kognitiv semantik* och *kognitiv lingvistik* oviktig. Även om det förra förstås utgör en del av det senare dras inom den kognitivistiska skolan ingen skarp gräns mellan semantiken och resten av språkvetenskapen.

självständig och separat förmåga, bestående av klart avgränsade kategorier (såsom syntax, semantik och pragmatik), och man ifrågasatte den sekundära roll som semantiken spelar i förhållande till syntaxen inom detta paradigm. Vidare kritiserades strukturalismen för att vara för objektivistisk. Inom den kognitiva semantiken vill man inte i första hand förklara betydelse som summan av relationen mellan de språkliga tecknen och den objektiva verkligheten, utan istället som något som utvecklas av människor och som därför i första hand ska kopplas till människans (subjektiva) upplevelser, vilket bl.a. innebär att det i praktiken är omöjligt att dra en klar gräns mellan lexikal och encyklopedisk betydelse (se Strzelecka 2003:52 för vidare jämförelser och för en grafisk sammanställning av skillnader mellan strukturalistisk (generativ) och kognitiv lingvistik).

För det andra är utvecklingen av kognitiv semantik en direkt följd av de iakttagelser man hade gjort inom kognitionsvetenskapen, framförallt de Eleanor Rosch hade svarat för och som hade lett fram till *prototyp teorin* som förklaringsmodell för hur mänsklig kategorisering går till (se t.ex. Rosch 1977, 1978, och se vidare avsnitt 3.2). Att studera människans språk innebär för den kognitiva semantiken att studera (ett av) människans sätt att tänka. För denna uppgift bör verktyg som ansluter till psykologi och biologi vara mera lämpade än sådana som kan härledas till matematiken eller logiken.

Den kognitiva lingvistikens tydliga grundpelare i Lakoff & Johnsons konceptuella metafor teori 1980 (se vidare avsnitt 3.3) och Langackers kognitiva grammatik (1987). Även Fillmores ramsemantik (se t.ex. Fillmore 1976, 1982, 2003) och den praktiska tillämpningen av den, den lexikala databasen FrameNet²⁹, har en central plats inom den kognitiva semantiken. I enlighet med Geeraerts (2010a:182–83) kan man tala om tre centrala tankar inom den kognitiva semantiken som manifesteras i dess olika förgreningar: 1) att betydelse är ett kognitivt fenomen som överskrider ordets gräns; 2) att betydelse innebär perspektivering (vi ser en sak i termer av andra och relaterar nya begrepp till sådana som redan existerar); 3) att betydelse har pragmatisk och kontextuell flexibilitet (vilket bl.a. kan förklara hur språkbruk leder till betydelseförändring).

3.2 Prototyp teori

Prototyp teorin utvecklades inom den kognitiva psykologin på 1970-talet av den amerikanska psykologen Eleanor Rosch (se t.ex. Rosch 1978) som ett sätt att förklara hur vi människor kategoriserar, dvs. hur vi mentalt klassificerar föremål och företeelser i vår omvärld. Den traditionella förklaringsmodellen för kategorisering hade dittills framförallt baserats på Aristoteles logik och på formeln

²⁹ <<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/home>>

nödvändiga och tillräckliga kriterier. För att en enhet eller individ ska tillhöra en viss kategori krävs att ett antal kriterier med nödvändighet måste uppfyllas, och ur motsatt perspektiv: om de uppställda kriterierna uppfylls är detta tillräckliga villkor för en enhet eller individ för att få tillhöra den aktuella kategorin. Systemet är rent binärt: antingen tillhör den aktuella enheten eller individen en viss kategori eller också inte, och samtliga enheter eller individer inom en viss kategori är likvärdiga medlemmar. Antingen är en citron en frukt eller också inte, och är den det så är den lika mycket en frukt som exempelvis ett äpple eller ett päron. I praktiken innebär detta synsätt problem eftersom vi ofta stöter på företeelser i gråzonen mellan två kategorier som är svåra att föra till den ena eller andra – är citronen i själva verket ingen frukt, utan istället en grönsak, eller kan den betraktas både som en frukt och en grönsak? Förekomsten av dessa gråzoner mellan kategorierna är av avgörande betydelse för prototyp teorin. En kategoris gränser är nämligen av naturen inte absoluta i normalfallet, utan ska istället uppfattas som just oskarpa (Rosch 1978:36). Vidare har det visat sig omöjligt att i varje fall exakt precisera den uppsättning kriterier av nödvändiga och tillräckliga drag som alla enheter eller individer inom en kategori måste uppfylla för att räknas som medlemmar (Coleman & Kay 1981). Att försöka hitta en definition för varje kategori som är så vid att den täcker alla medlemmar i kategorin, men så snäv att den håller icke-medlemmar utanför, är därför fel väg att gå enligt företrädare för prototyp teorin. Istället bör man förklara kategoritillhörighet i termer av Wittgensteins familjelikhetsbegrepp (se t.ex. Wittgenstein 1953 [1992]). Detta innebär att samtliga kategorimedlemmar inte måste ha en minsta gemensam nämnare, men att varje medlem har minst ett gemensamt drag med minst en annan medlem: A är besläktad med B, B med C och C med D t.ex. (Rosch & Mervis 1975:574f).

Inom prototyp teorin talar man om ett graderat kategorimedlemskap: det finns centrala och mer perifera medlemmar. I praktiken visar det sig nämligen att vissa medlemmar är mer typiska företrädare för kategorin än andra. Ett äpple uppfattas (i vår kultur) i regel som en mer typisk frukt än t.ex. en citron, en grapefrukt eller en kiwi. Dessa centrala kategorimedlemmar uppfattas som typiska för kategorin, de innehåller de mest representativa attributen för alla enheter inom kategorin, och de tenderar att användas vid referens till hela kategorin. Ju mindre typiskt något är, desto större är avståndet till det centrala innehållet i kategorin, dvs. desto färre drag har det gemensamt med detta innehåll. Det är det här som gör kategoriernas gränser oskarpa.

Geeraerts (2010a:188) understryker det faktum att oskarpa kategorigränser och graderat kategorimedlemskap är fenomen i två dimensioner. De manifesteras inte bara extensionellt genom referenterna (vissa individer är svårkategoriserade, respektive vissa medlemmar är mer centrala), utan även intensionellt och definitionsmässigt. Ur det intensionella perspektivet visar sig detta just i att det inte går att fånga ett begrepp som är strukturerat kring en prototyp, i termer

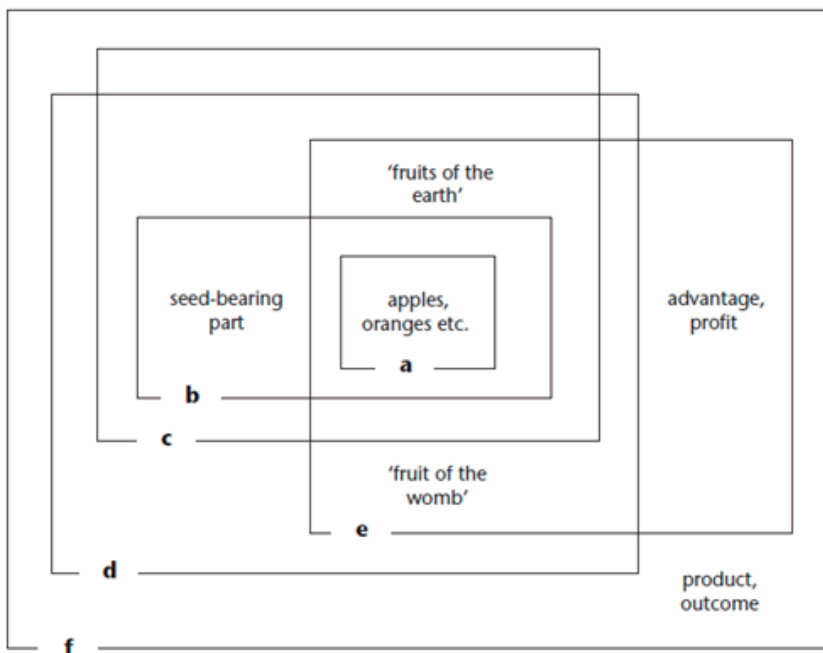
nödvändiga och tillräckliga kriterier, och vidare i att, när man talar om familjelikheter, alla relationer inte är lika viktiga. I ett fall där släktskapet AB, BC samt CD beskrivs (jfr ovan), är den mest centrala relationen, BC, strukturellt av större vikt än de mer perifera AB och CD.

Vad en enskild *prototyp* är för något är i litteraturen något svävande och kräver här en kort kommentar. Det råder nämligen ingen konsensus i forskarvärlden om hur begreppet ska tolkas. Rosch (1978:36) säger själv:” [b]y prototypes of categories we have generally meant the clearest cases of category membership defined operationally by people’s judgments of goodness of membership in the category”. Men frågan är om man har i tanken en viss typisk och representativ konkret individ (som existerar i verkligheten) eller om det kanske är en schematiskt abstrakt idealmedlem som uppvisar summan av de mest centrala attributen. I vissa fall skulle man även kunna tänka sig att en viss specifik underkategori kunde fungera som prototyp för hela kategorin. I det följande diskuteras inte prototypbegreppet i sig, utan istället ligger fokus på s.k. *prototypeffekter* (jfr eng. *prototype effect* (se t.ex. Geeraerts 2010a:183f)), dvs. sådana empiriskt fastställda egenskaper hos mänsklig kategorisering (och de kategorier som den ger upphov till) som kan kopplas till prototyp-teori såsom den framställs ovan.

3. 2. 1 Polysemi som prototypiskt fenomen

Prototyp-teorin utvecklades alltså inom psykologin, men den har uppenbara semantiska inslag och har därför tillämpats flitigt även inom språkvetenskapen. Bl.a. har man tagit stöd mot den för att förklara polysemi (Geeraerts 2010a:192f). På semasiologisk nivå (se avsnitt 2.1 ovan) kan teorin nämligen användas för att beskriva hur närliggande betydelser är relaterade till varandra. Istället för att undersöka strukturen inom enstaka betydelser (vad är ett typiskt äpple?) tittar man då på kluster av olika betydelser som kretsar kring en eller flera centrala kärnbetydelser (hur förhåller sig *adamsäpple* och *smaken äpple* till *frukten äpple*?).

Geeraerts (2010a:193–194) visar hur man kan återge polysemisk prototyp-struktur med hjälp av s.k. radiella nätverksmodeller (*radial network models*). Figur 4a nedan återger hur sex olika betydelser av engelska *fruit* (antydningssvis sammanfattade i *a–f*) förhåller sig till varandra i en sådan modell. Modellen illustrerar att kategoristrukturen ska uppfattas som ett överlappande nätverk snarare än ett strikt system av klart avgränsade kategorier.

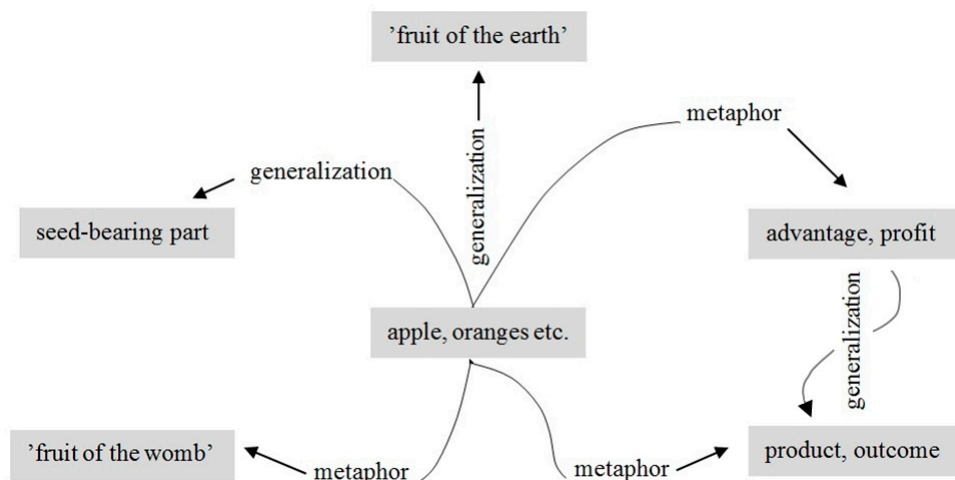

- a. being sweet, juicy, commonly used as dessert
- b. being the seed-bearing part of a plant
- c. being the edible result of a vegetable process
- d. being the natural result of an organic process
- e. being the positive outcome of a process or activity
- f. being the outcome of a process or activity

Figur 4a. Prototypoeffekter hos (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:193–194, fig. 5.3.

Figuren visar hur betydelseerna delar vissa drag, men inte andra. Både kärnbetydelsen *a* och betydelsen 'fruit of the womb' kan t.ex. underordnas *e*, "being the positive outcome of a process or activity", men bara den förra, och inte den senare, kan underordnas *b*, "being the seed-bearing part of a plant". Figuren sätter även fingret på problematiken kring att kunna formulera en enda uppsättning nödvändiga och tillräckliga drag som är giltiga för alla aktuella fall – "outcome of a process or activity" övergriper i och för sig samtliga nämnda betydelser, men är inte tillräckligt distinkt mot andra kategorier.

Figur 4b nyanserar bilden av den interrelationella strukturen och återger specifika relationer till kärnbetydelsen *a*, för betydelseerna *b–f*.

Figur 4b. Radiell nätverksmodell över (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:195, fig. 5.4.

Geeraerts (2010a:196f) beskriver skillnaden mellan att undersöka typiska kategorimedlemmar och prototypeffekter *inom* betydelser å ena sidan och *mellan* betydelser å den andra som parallell med den mellan att undersöka å ena sidan semantisk vaghet och å andra sidan polysemi. I det förra fallet handlar det om mera tillfällig kontextuell specifikation (är äpplet man refererar till grönt eller rött? Klotformat eller missformat?) och i det senare om en semantisk specifikation som är en del av den aktuella företeelsens stabila semantiska struktur (ett adamsäpple är inte ett äpple). Slutsatsen blir att gränslinjen i båda fallen är oskarp: "the flexibility of meaning, which is a natural component of a cognitive semantic conception of lexical semantics, may take radical forms: it does not just involve a context-driven choice between existing meanings, or the on-the-spot creation of new ones, but it blurs and dynamizes the very distinction between polysemy and vagueness" (2010a:199).

3. 2. 2 Skalan monosemi-polysemi-homonymi

Norén & Linells (2006) diskussion om meningspotential (efter eng. *meaning potential*, se t.ex Allwood 2003, Croft & Cruse 2004) ansluter till prototypeteorins förklaringsmodell för betydelsevariation som ett gradfenomen som involverar centrala kärnbetydelser. Den illustrerar också en syn på semantisk struktur som kan jämföras med SAOB:s artikelstruktur. Meningspotential för Norén & Linell avser de semantiska egenskaper hos ett lexem eller en konstruktion som ihop med

kontextuella faktorer avgör vilken tolkning som språkbrukaren uppfattar som begriplig och rimlig i den aktuella situationen.

Vår hypotes är att ”samma” betydelse hos ett lexem eller en grammatisk konstruktion innehåller både någon, ganska abstrakt, kärnaspekt och en semantisk variation av flera betydelseaspekter. En meningspotential skulle alltså bestå av en kärnaspekt och flera andra, mer eller mindre konventionaliserade och varierade, typer av betydelseaspekter som på olika sätt är anknutna till kärnaspekten. Samtidigt har den en egen struktur, som också möjliggör nya användningar. Om ett uttryck har flera skilda kärnaspekter handlar det om polysemi.

(Norén & Linell 2006:4)

Synen på betydelse som semantisk potentialitet sätter fingret på det grundläggande och ömsesidiga beroendet mellan språk och kontext (mellan potential och situation). Det är genom *pragmatisk berikning* i kontexterna som den mer abstrakta potentialen hos ett ord eller uttryck specificeras. Enligt författarna tillåter meningspotentialer mer betydelsevariation inom sig än vad man traditionellt i den lexikologiska beskrivningen brukar tänka sig för en (huvud)betydelse: ”[m]eningspotentialerna är alltså ’monosema’ i högre grad än ordböckernas beskrivningar genom att de täcker in fler typer av betydelsevariation” (Norén & Linell 2006:6). Detta innebär att meningspotentialen i sig också ska kunna förklara hur icke-konventionaliserade, men fullt rimliga tolkningar kan uppstå i språkbruket.

Med teorin om meningspotentialer strävar författarna alltså efter att förklara hur semantisk variation hos språkliga uttryck tar sig ut. Perspektivet innebär att beskrivningen av hur betydelser är strukturerade nyanseras. Liksom Geeraerts i sin diskussion om glidningen mellan polysemi och vaghet (se ovan) ser Norén & Linell semantisk variation som en skala, och meningspotential omfattar enligt dem grovt sett allt från ren homonymi till semantiska aspekter (rent kontextuella modulationer och konceptualiseringar befinner sig utanför potentialen):

ren homonymi. Inga semantiska likheter kan konstrueras, och enheterna tillhör ofta olika morfologiska kategorier: *val* (subst. t. *välja*) – *val* (däggdjur); *skäl* ’anledning’ – ’vägskäl’ (historiskt dock båda relaterade till *skilja*)

när-homonymi. Abstrakt semantisk likhet kan eventuellt konstrueras fram, men upplevs inte naturligt; *ris* t.ex. (*lingon*)*ris* – sädeslaget *ris* (ej etymologiskt relaterade); *vad* kroppsdel – vadställe; *bryn*, t.ex. *ögon-* – *skogs-*

prototypisk polysemi. Ofta baserad på metaforer och/eller metonymier: *ris* konkret – ’kritik’; *syra* ’frätande kemiskt ämne’ – ’växt av släktet Oxalis’ – ’syrlig smak’; *skit* skällsord – förstärkningsord – ’avföring’; *röd* färg – politisk hållning (’socialistisk’); *tejp* ’klisterremsa’ – ’kassett- el. videoband’ (ibl. stavat *tape*)

underbetydelser (*micro-senses*; Croft & Cruse 2004). Kan inordnas under gemensam hyperonym, men hyponymerna dominerar och tillhör olika topikala domäner eller kommunikativa genrer: *kniv* 'ätbestick' – *operations-* – *gräsklippar-* etc.; *kort* 'foto' – 'vykort' – 'kreditkort' – 'visitkort'; *operation* militär – kirurgisk – matematisk

semantiska fasetter (Croft & Cruse 2004). Klart skilda, men bildar tillsammans en *global gestalt*: *bok* 'text (innehåll)' – 'volym'

semantiska aspekter. Mer mångdimensionellt graduella än fasetterna: *ny*, *ork*, *liv*, *man* (pronemenet)

(Norén & Linell 2006:11)

Författarparets framställning matchar i stor utsträckning SAOB:s semantiska beskrivningsmodell och mikrostruktur (jfr avsnitt 2.4.2 ovan). Även i ordbokens betydelseindelningar framstår semantisk självständighet (autonomi) som en skala. En härledd betydelse kan utgöra en (del av en) huvudbetydelse, vara underordnad en annan betydelse eller t.o.m. uppfattas som ett eget ord. I Norén & Linells skala motsvarar semantiska aspekter och fasetter och underbetydelser snarast delbetydelser inom huvudmomentet i SAOB, inklusive betydelser i undermoment (och undermoment till undermoment), medan prototypisk polysemi svarar mot olika betydelser i separata huvudmoment. Närhomonymi och ren homonymi motsvarar (homografa) ord i självständiga artiklar (med eller utan etymologisk länk).

I enlighet med prototypeteorin betraktas i avhandlingen betydelseindelning (i lexikografiskt avseende, men även rent semantikteoretiskt) som ett gradfenomen. Detta innebär att gränsen mellan monosemi (en betydelse) och polysemi (flera betydelser) hos ett ord inte är skarp. Som Norén och Linell (2006) påpekar ingår även *homonymi* i samma skala. Med homonymi avses i avhandlingen: vad som trots överensstämmelse till formen (dvs. de skrivs och/eller uttalas på samma sätt) uppfattas vara olika ord. Homonymi kan med denna definition ha uppstått ur polysemi (jfr t.ex. *bok* 'träd' och *bok* 'skrift' som idag normalt inte betraktas som samma ord, trots att det finns ett historiskt släktskap), men kan också ha uppstått genom slumpmässiga formella överensstämmelser (jfr t.ex. *stek* 'köttbit' med *stek* 'knop').³⁰

³⁰ I SAOB påtalas historiskt släktskap mellan (homografa) ord i separata artiklar i etymologiparenteserna. Så anges exempelvis i etymologiparentesen till just **BOK**, sbst.2 (= 'skrift'): "etymologiskt identiskt med **BOK**, sbst.1" (= 'träd').

3.3 Konceptuell metafor teori

I fokus för den kognitiva semantiken står en strävan efter att beskriva och förklara den interna semantiska strukturen hos språkliga uttryck. Det handlar då om att koppla inre kognitiva mönster till yttre språkliga företeelser. Lexikala betydelser ses inte bara som en ostrukturerad mängd separata enheter. Som visades i föregående avsnitt riktas blicken i prototypeteoretiska språkvetenskapliga analyser mot semantiska strukturer i form av betydelsekluster som kretsar kring en eller ett par centrala kärnbetydelser. Mindre prototypiska betydelser kan härledas till mer centrala betydelser. Men betydelseutvidgning och diakron utveckling av polysemi (liksom för övrigt även synkront motiverad sådan) är också direkt kopplad till specifika semantiska mekanismer – i synnerhet metafor och metonymi. Det finns i varje enskilt fall en anledning till att den aktuella betydelsen uttrycks som den gör. Inom den konceptuella metafor teorin riktas intresset mot dessa strukturella mekanismer.

I följande avsnitt presenteras hörnstenarna i den konceptuella metafor teorin. I avsnitt 3.3.1 ges en allmän översikt och kort tillbakablick. I avsnitt 3.3.2 riktas blicken mot domäner och domänmappning. Avsnitt 3.3.3 behandlar metaforers erfarenhetsgrund och avsnitt 3.3.4 olika typer av metaforer. I 3.3.5 diskuteras metonymi och i 3.3.6 metafor och metonymi som gradfenomen. I 3.3.7, slutligen, förs ett resonemang kring metafor och metonymi i diskursiv interaktion.

3.3.1 Bakgrund

Den konceptuella metafor teorin etablerades med Lakoff & Johnsons *Metaphors we live by* (1980).³¹ Teorin har sedan utvecklats i en lång rad verk, inte minst av författarna själva (se t.ex. Lakoff 1987, 1989, 1997, 2008, Johnson 1987, Lakoff & Johnson 1999). Historiskt sett sträcker sig intresset för metaforer dock betydligt längre tillbaka än så. Ordet *metafor* härstammar från grekiskans *μεταφορά*, 'överföring', och var en term redan inom antikens retorik och poetik, men då i snävare betydelse, om en specifik stilfigur (trop).

Inom konceptuell metafor teori innebär metaforer att vi *förstår* och *upplever* en typ av saker i termer av en annan (Lakoff & Johnson 1980:5). Med ett koncept eller ett begrepp (eng. *concept*) avses en mental föreställning, och det konceptuella

³¹ Precis som Geeraerts (2010a) påpekar bör det bör understrykas att Lakoff & Johnson inte var de första lingvister som riktade ljuset mot psykologiska aspekter och encyklopediska perspektiv på betydelseanalys. Redan i den teoretiska diskussionen inom den historisk-filologiska skolan (som dominerade den semantiska teorin under andra halvan av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet) riktades uppmärksamhet mot psykologiska mekanismer bakom semantiska förändringar. Ett alltför ensidigt historiskt fokus, det diakrona studiets totala dominans, inom denna skola medförde så småningom att även dessa tankar om språket undanträngdes av andra synsätt som härefter kom att präglade den semantiska teorin.

inslaget i teorin ska förstås som att metaforer inte bara betraktas som ett fenomen i språket, utan som något som i första hand är relaterat till vårt bakomliggande sätt att tänka och agera – det är en del av vårt konceptuella system. Vi använder inte bara metaforer för att prata om olika företeelser i världen, utan även för att förstå och tänka på dem. I sin förlängning innebär detta också att metaforer inte bara förekommer i vissa (t.ex. litterära) sammanhang och med viss stilistisk effekt, utan i alla typer av situationer och i olika typer av genrer och diskurser.

Men det finns förstås en direkt koppling mellan tanke och språk. Konceptuella metaforer, som är kognitiva till naturen, kan ge upphov till rent språkliga uttryck. Således kan en etablerad/konventionaliserad konceptuell metafor uttryckas genom ett likafullt konventionaliserat språkligt uttryck.³² Men också en språkligt sett nyskapande och fräsch metafor kan ansluta till en väldigt konventionell och allmän underliggande konceptuell metafor. Omvänt ser förhållandet annorlunda ut: så länge en metafor aldrig har befästs konceptuellt i tanken hos någon kan den inte heller uttryckas genom konventionaliserade språkliga uttryck (jfr Lakoff & Turner 1989:50–51).

I *The Routledge handbook of metaphor and language* (2016) anger Kövecses följande definition som standarddefinition för en konceptuell metafor: ”A conceptual metaphor is understanding one domain of experience (that is typically abstract) in terms of another (that is typically concrete)” (2016:13). Definitionen sätter fingret på att förståelse och varseblivning inte i första hand ska kopplas till enskilda ord eller språkliga uttryck, utan till hela domäner. Med domän avses här en strukturerad helhet, en sammanhängande organisation av erfarenheter (se vidare avsnitt 3.3.2.1 nedan). Kövecses understryker också att denna definition tar fasta på att metaforer både är en process och en produkt (av denna process), den omfattar alltså både själva tänkandet och förståelsen, och resultatet av detta tänkande osv.

Förutom på iakttagelsen att metaforer inte är exklusivt bundna till det språkliga uttrycket, vilar den konceptuella metaforteorin på följande två grundantaganden: 1) Metaforer är ett resultat av *mappning* mellan två domäner. 2) Metaforer är *erfarenhetsbaserade*. I de två närmast följande avsnitten behandlas dessa antaganden i tur och ordning.

3.3.2 Domänmappning

Vad innebär det att förstå en domän i termer av andra? Kövecses (2016:14) beskriver det som ”a systematic set of correspondences between two domains of

³² Termen *konventionalisering* avser i avhandlingen både individbaserade kognitiva processer och kollektivt sociala processer. Det förra brukar även omtalas som *entrenchment/befästning* (se t.ex. Schmid 2010 och 2015). I de aktuella exemplen är det just frågan om befästning på individnivå.

experience” (min kursivering). I litteraturen beskrivs dessa systematiska korrespondenser ofta också i termer av *projicering* eller *mappning* (eng. *mapping*) – vissa aspekter eller komponenter, vissa (del)begrepp, hos en s.k. källdomän (*source domain*) mappas eller överförs till en s.k. måldomän (*target domain*).³³ Som ett exempel på hur olika källdomänsbegrepp kan mappas med måldomänsbegrepp listar Kövecses (2002:9) korrespondenser mellan domänerna för den konceptuella metaforen LOVE IS A JOURNEY:³⁴

SOURCE	TARGET
the travellers	the lovers
the means of transport	the relationship itself
the journey	the evolution of the relationship
the obstacles encountered	the difficulties experienced
decisions about which way to go	choices about what to do
the destination of the journey	the goals of the relationship

Med hjälp av mappningar som dessa kan man förklara varför sådana metaforiska uttryck som *it's been a bumpy road* och *we're at a crossroads* betyder det de faktiskt betyder. Begrepp från källdomänen motsvarar systematiskt begrepp i måldomänen. Utifrån denna beskrivning kan man få intryck av att begreppen i måldomänen så att säga fanns där från början och att språkbrukaren sedan bara har att relatera de båda domänernas begreppsinnehåll till varandra. Kövecses menar dock att detta är en felaktig tolkning. Domänen för kärlek (måldomänen) saknade dessa begreppslika aspekter innan den strukturerades genom resans domän (källdomänen): ”in a way, it was the concept of journey that 'created' the concept of love” (2002:9).

Mappningen mellan källa och mål ska också i normalfallet förstås som en mappning mellan en konkretare och en abstraktare domän. Om syftet med metaforen är att *förstå*, förefaller det högst rimligt att mer komplexa företeelser tolkas i termer av något mer lättbegripligt. Detta medför att metaforiska mappningar ofta involverar en fysisk källdomän. Kövecses (2016:16) menar att i exempel som det ovan anförda är måldomänen betydligt mer abstrakt än källdomänen.

Det ska understrykas att mappning inte innebär fullständig överensstämmelse eller motsvarighet, alla aspekter överförs inte från källdomänbegreppet till måldomänbegreppet. Geeraerts (2010a:206) som också diskuterar metaforen LOVE IS A JOURNEY påpekar att en resa normalt också inkluderar t.ex. reservationer och

³³ Termen *mappning* är lånad från matematiken (liksom f.ö. även *domän*) (jfr Lakoff & Johnson 2003); den motsvarar vad som på svenska oftast kallas *avbildning*.

³⁴ I denna avhandling följs konventionen att återge konceptuella metaforer i text med kapitäl (och metaforiska språkliga uttryck i kursiv stil).

bokningar, men att dessa aspekter i normalfallet inte mappas till måldomänen. Det finns olika bud i litteraturen på att förklara regelbundenheten bakom denna begränsning hos domänmappningen. Kövecses (2016) nämner särskilt tre författare som har tagit sig an problemet. Lakoff (1990) talar t.ex. om "the invariance hypothesis" som i korta drag innebär att allt som inte står i konflikt med måldomänens mest generiska, schematiska struktur kan mappas från källdomänen. Grady (1997) menar att endast sådana delar av källdomänen kan mappas som baseras på s.k. primära metaforer (jfr avsnitt 3.3.3). Kövecses (2000) hävdar att källan mappar sådant material som hör till dess centrala *meaning focus*. I ett senare arbete preciseras denna tanke något – meaning focus motsvarar snarast innehållet i s.k. ramar (frames) (se Kövecses 2017).

3.3.2.1 Domänbegreppet

Konceptuella metaforer ska alltså förstås som mappningar mellan källdomäner och måldomäner. Frågan är bara vad en domän egentligen är, mer exakt. Termen har ibland kritiserats för att vara för vag och oprecis (så t.ex. av Croft 1993, Geeraerts 2010a, Kövecses 2017). Olika forskare använder också olika termer för vad som verkar vara samma fenomen eller för fenomen som rent definitionsmässigt överlappar varandra. En gemensam utgångspunkt är dock tanken att semantik är encyklopedisk till sin natur och att encyklopedisk kunskap inte är ostrukturerad, utan systematiskt organiserad.

För Lakoff & Johnson (1980:117–118) representerar en domän en koherent organisation av erfarenheter, som bl.a. strukturerar naturliga dimensioner och relationer (såsom delar, nivåer, orsaker m.m.). Domäner anses naturliga i så måtto att de grundas på erfarenheter som har upplevts genom interaktion med andra personer och genom våra kroppar.

Langackers (1987) definition av domänbegreppet tar avstamp i och ansluter i hög grad till Lakoff & Johnson 1980, men hans analys är mer nyanserad och djupgående. Den understryker också tydligare begreppets roll för den lexikala semantiken: "a coherent area of conceptualization relative to which semantic units may be characterized" (1987:488). Langackers definition av domän bygger på en uppdelning i termparet *profil* (eng. *profile*) och *bas* (*base*). Langacker menar att det, för att vi ska förstå ett visst begrepp, förutsätts kunskap om ett eller flera andra begrepp som bakgrundskunskap – ett begrepp profileras mot en bas. Langackers ofta citerade exempel på relationen mellan profil och bas utgörs av begreppet *arc:s* relation till *circle* (1987:183f). För att beskriva begreppet '(cirkel)båge' (profilen) krävs att man relaterar det till begreppet 'cirkel' (basen). Saknas förförståelsen av basen i det här fallet tolkas begreppet 'båge' snarast endast som en kurvig eller böjd linje. Ett begrepp kan fungera både som profil mot en bas eller som bas åt en annan profil. För att förstå begreppet *cirkel* krävs således att det i sin tur relateras som profil till en bas, i det här fallet: 'det tvådimensionella, fysiska rummet'.

En bas utgör normalt sett bas för flera profiler, och detta gör att baser fungerar som domäner: en domän kan alltså ses som en semantisk struktur som fungerar som bas för åtminstone en begreppsprofil. I exemplet 'cirkel', inkluderar cirkelns domän även 'radie', 'diameter', 'korda' osv.

Inte alla domäner kan dock själva fungera som profil med andra domäner som bas. Langacker skiljer på två olika typer av domäner: *abstrakta domäner* (eng. *abstract domains*), sådana som kan fungera så, och *basdomäner* (*basic domains*), sådana som inte verkar definierbara i relation till andra, mer basala koncept. I det ovan anförda exemplet utgör 'cirkel' exempel på en abstrakt domän, och 'det fysiska rummet' exempel på en basdomän.

Langacker menar vidare att vissa domäner består av flera olika *dimensioner*. När det exempelvis gäller begreppet 'färg' aktualiseras dimensionerna nyans, ljusstyrka och färgmättnad samtidigt när ett begrepp profileras mot denna domän. Dessutom kan ett begrepp förutsätta *flera olika domäner* samtidigt. Begreppet 'människa' förutsätter samtidigt en kombination av domäner som: fysiska objekt, levande varelser, viljestyrda agenter m.fl. Langacker (1987:150–2) kallar en sådan kombination av flera domäner som aktualiseras samtidigt för en *domänmatris* (*domain matrix*). Skillnaden mellan olika dimensioner av domäner och olika domäner som hålls samman i en matris uppfattas som en gradfråga.

3.3.3 Metaforer är erfarenhetsgrundade

En viktig fråga att ställa sig vid analysen av metaforer är hur det kommer sig att en viss källdomän länkas till en viss annan måldomän – varför just dessa två? Det verkar inte vara en slump att t.ex. ilska förknippas med hetta (*det brann inom henne*) eller en knuten näve till en yta av metall (*hon har nävar av stål*). Den konceptuella metaforteorins svar på frågan är att det alltid finns en erfarenhetsbaserad grund för domänmappning: "metaphors are grounded in systematic correlations within our experience" (Lakoff & Johnson 1980:61). Denna erfarenhetsgrund kan ta sig olika uttryck. Den traditionella förklaringen av grunden eller motivet till metaforen innebär att man talar om *likhet* (jfr Kövecses 2016:18f). Man kan tänka sig yttre likheter av mera "objektiv" karaktär³⁵ (en knuten näve är hård, stål är hårt), men även likhet som baseras på mer subjektiva upplevelser, eller likhet i strukturen på mer generisk, schematisk nivå. Kövecses tar metaforen LIFE IS A GAMBLING GAME som ett exempel på det förra slaget av likhet: vi kan uppleva vissa handlingar och deras konsekvenser i vårt liv som om de vore ett spel (i termer av vinst och förlust osv.). Exemplet HUMAN LIFE CYCLE IS THE LIFE CYCLE OF A PLANT utgör ett fall av likhet på mer generisk eller abstrakt

³⁵ I själva verket är det problematiskt att tala om rent objektiva likheter. Alla likheter är rimligen upplevda och kontextbundna. Snarare kan man i fall som dessa tala om intersubjektivt samupplevda likheter (i en viss kontext).

nivå. Man ser här framför sig hur en planta kommer till, växer upp, når sin utvecklings topp för att sedan börja förfalla och slutligen upphöra att existera.

Diskussionen om den roll som likhet spelar vid domänmappning kan dock nyanseras. Svanlund (2001:22) understryker det faktum att det finns många slag av likheter och liknelser och att alla dessa inte är metaforiska: ”Det ligger uppenbara skillnader i att jämföra – ett äpple med andra äpplen – ett äpple med en apelsin – ett äpple med mänskliga kroppsdelar – ett äpple med en stad”. Med sitt resonemang riktar Svanlund också ljuset mot den roll som *olikhet* faktiskt spelar vid metaforisk mappning. Det som utmärker metaforiska jämförelser från andra jämförelser har (bl.a.) just att göra med att de förra inbegriper uppenbara olikheter mellan de inblandade domänerna. Det finns också en inbyggd direktionalitet hos de metaforiska jämförelserna som inte finns på samma sätt hos icke-metaforiska liknelser (som t.ex. jämförelsen av ett äpple med en apelsin): *kinderna är (som) små röda äpplen ≠ dessa små röda äpplen är (som) kinder*. Direktionaliteten ansluter även till det faktum att måldomänens vanligen abstraktare begrepp tolkas och förstås genom en konkretare källdomän, och inte tvärtom (se ovan).

Kövecses (2016:18) påpekar också att likhet inte i alla fall räcker som förklaring för relationen mellan käll- och måldomän. Han tar exemplet INTENSITET ÄR HETTA, en konceptuell metafor på högre schematisk nivå än (och därmed innefattande) sådana mer specifika metaforer som ILSKA ÄR ELD, ENTUSIASM ÄR ELD osv. De mer specifika begreppen delar tillsammans en dimension av intensitet som kan konceptualiseras som hetta, men begreppet HETTA i sig har inga egentliga likheter med begreppet INTENSITET – hetta är något som vi fysiskt upplever med våra kroppar, medan intensitet är ett i hög grad abstrakt och subjektivt begrepp. Den konceptuella metafor teorin förklarar mappningen mellan domänerna i ett fall som det här genom att hävda att det finns *en korrelation i upplevd erfarenhet* mellan intensitet och hetta:

Often, when we engage in activities at a high intensity (be it physical or emotional), our body develops body heat. In this sense, intensity is correlated with heat, and this provides the motivation for the use of HEAT as a source domain for INTENSITY as a target. The generic-level conceptual metaphor INTENSITY IS HEAT can then be regarded as grounded in a correlation between a sensorimotor experience and an abstract subjective one.

(Kövecses 2016:18)

Den här typen av metaforer, baserade på korrelationer i den upplevda erfarenheten, kallar Lakoff & Johnson (1999), efter Grady (1997) för *primära metaforer* (*primary metaphors*).

3.3.4 Olika slag av metaforer

Det finns olika sätt att kategorisera metaforer utifrån hur mappningen går till och hur de aktuella domänstrukturerna ser ut, och i litteraturen diskuteras metaforer utifrån ett stort antal olika klassifikationssystem. I föregående avsnitt nämndes exempelvis Lakoff & Johnsons/Gradys *primära metaforer* där utgångspunkten är korrelationer i den erfarenhetsmässiga förankringen.

Lakoff & Johnson (1980) särskiljer tre olika typer av konceptuella metaforer som kan kopplas till vårt bakomliggande sätt att se på och förstå vår omvärld. Den första typen, *strukturella metaforer*, är sådana som i det ovan anförda exemplet, LOVE IS A JOURNEY (se avsnitt 3.3.2), där en hel komplex struktur (bl.a. med bevarade relationer mellan deltagarna) projiceras från källa till mål: vi ser här framför oss personer som reser, en resväg, ett mål osv. Den andra typen, *orienterande metaforer*, tar sin utgångspunkt i upplevelser av rumsliga förhållanden i vår omgivning. Konceptuella metaforer som HAPPY IS UP (*Samtalet muntrade verkligen upp mig*) och SAD IS DOWN (*Jag känner mig nere*) kan bl.a. förklaras i termer av att tillstånd av ohälsa ofta medför sänsliggande, medan vi som pigga och friska vanligen är uppe och står på benen. De orienteringsrelaterade metaforerna projicerar således spatiala och sensomotoriska generiska strukturer eller scheman. Den tredje typen slutligen, *ontologiska metaforer*, är sådana som låter oss tänka på och förstå abstrakta och komplexa företeelser i termer av konkreta entiteter och substanser (Lakoff & Johnson 1980:25). Detta innebär att vi tänker oss t.ex. handlingar, känslor och egenskaper som konkreta föremål. Trots att något i själva verket saknar tydliga avgränsningar eller beståndsdelar eller egentligen inte låter sig räknas uttrycker vi oss och tänker på det som om det faktiskt kunde: *någon har mycket eller mängder av tålmod, den dåliga sidan av förslaget, ha något i minnet, eller något föll ur minnet* osv. Typiska exempel på ontologiska metaforer är projiceringar av den mentala strukturen, eller föreställningsschemat, BEHÅLLARE. Lakoff & Johnson lyfter även fram *personifieringar* som ett särskilt slag och en generell kategori inom gruppen ontologiska metaforer (1980:33–34). En personifiering innebär helt enkelt att föreställa sig något icke mänskligt i termer av något mänskligt: *Evolutionsteorin förklarar hur olika arter har utvecklats* eller *Sjukdomen hann ikapp honom, kroppen orkade inte mer*.

Metaforer kan även klassificeras efter karaktären hos de enskilda korrespondenserna i den metaforiska projiceringen, dvs. själva mappningarna. Som framgår av Kövecses förklaringsmodell i avsnitt 3.3.2 ovan kan man tala om mappningar på olika nivåer. Utifrån samma perspektiv talar Lakoff & Turner (1989) när det gäller (strukturella) metaforer av typen LOVE IS A JOURNEY och TIME IS MONEY osv. om *metaforer på specifik nivå (specific-level metaphors)*. Själva specificiteten här innebär att de dels har fixerade och specifika käll- och måldomäner, dels har hela listor av komponenter som specificeras i mappningen.

Metaforer på specifik nivå ställs i kontrast mot *metaforer på generisk nivå* (*generic-level metaphors*) som saknar specificitet i båda dessa avseenden (TILLSTÅND ÄR EN PLATS: *han befinner sig i en kris*). Mappning kan ske samtidigt på både specifik och generisk nivå. I ett exempel som AKILLES ÄR ETT LEJON illustreras hur mappning sker samtidigt på flera nivåer. På en bakomliggande strukturell nivå förekommer här en schematisk mappning: MÄNNISKA ÄR (ETT ICKE-MÄNSKLIGT) DJUR, och samtidigt, på mer specifik nivå mappas Akilles med ett lejon, lejonets ”mod” med Akilles mod och relationen mellan lejonet och lejonets ”mod” med Akilles och hans mod (1989:196).

Ruíz de Medoza Ibañez (2000) skiljer på två typer av metaforer med utgångspunkt i kvantiteten hos korrespondenserna mellan käll- och måldomäner, och talar om *one-correspondence metaphors* och *many-correspondence metaphors*. Many correspondence-metaforer inbegriper en mer komplex mappning, en mappning på fler punkter: strukturella metaforer som LOVE IS A JOURNEY kan med denna syn förklaras genom att de båda domänerna inte i första hand är mer detaljerade, men att de motsvarar varandra i flera olika avseenden. One-correspondence-metaforer innebär (på ett ytligt plan) en enklare form av mappning: ett (del)begrepp i källdomänen mappas med ett i måldomänen. Även Ruíz de Mendoza Ibañez analyserar metaforer av typen AKILLES ÄR ETT LEJON, men menar att detta är ett typiskt exempel på one-correspondence metafor (som ofta inbegriper konkreta såväl käll- som måldomäner och utgörs av olika typer av personifieringar). De olika typerna av mappningar används i språket med olika syften: many-correspondence-metaforer för att hitta tillräckligt många gemensamma egenskaper för att mappningen mellan domänerna ska bli möjlig, och one-correspondence-metaforer för att abstrahera fram mer abstrakta kärnaspekter ur källan. I fallet AKILLES ÄR ETT LEJON ser Ruíz de Mendoza Ibañez således inte flera strukturella mappningar, utan en mappning (som inbegriper ett underliggande fokus på abstrakta korrespondenser) (se vidare avsnitt 3.3.6 nedan).

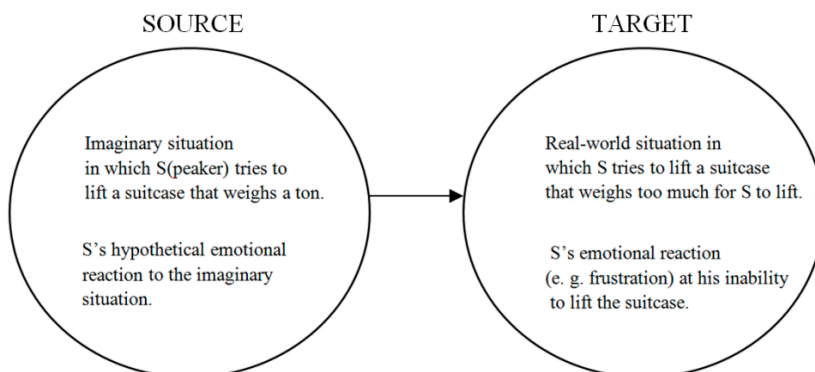
Avslutningsvis ska den syn på och det bruk av termen *hyperbol*³⁶ som tillämpas i avhandlingen utredas något. Termen har liksom metafor och metonymi traditionellt sett använts inom retoriken och litteraturvetenskapen, men i senare tid också i viss utsträckning inom pragmatiken (se t.ex. McCarthy & Carter 2004). Den har däremot relativt sällan diskuterats utifrån den kognitiva semantikens perspektiv. Ett undantag utgörs av Peña & Ruiz de Mendoza (2017), som talar om hyperbolen som: ”a conspicuous overstatement where exaggeration is used for effect” (2017:43)³⁷. Författarparet menar att också hyperboler utgör fall av mappning mellan separata domäner, och att de därmed också rimligen styrs och

³⁶ Av grekiskans *ὕπερβολή*, övermått, överdrift, verbalsubstantiv till *ὕπερβállειν*, kasta över något, överskrida måttet, överdriva.

³⁷ Även Rydstedt (2012:146) diskuterar i sin lexikografiskt förankrade kognitivt lingvistiska analys hyperboler.

begränsas av samma regler och uppvisar samma mönster som metaforer. Således innebär en hyperbol att resonera och tänka på en konceptuell domän i termer av en annan (i sammanhanget omöjlig eller osannolik) domän. Specifikt för hyperbolerna är att dessa även inbegriper en tanke om *uppskalning* av något i situationen: ”in hyperbole the speaker creates a virtually impossible scenario by scaling up a concept beyond proportion” (2017:50). Hyperbol innebär vidare en *förstärkning* – ett graduellt begrepp flyttas uppåt på den aktuella skalan – men all förstärkning i språk och tanke är förstås inte hyperbolisk. Peña & Ruiz de Mendoza hävdar att själva styrkan eller den interpersonella kommunikativa påverkan hos en utsaga i sig är graduell och kan betraktas i termer av en skala. Detta syns bl.a. i hur vi med olika medel emfatiskt kan förstärka eller tona ner innehållet i ett yttrande (jfr t.ex.: *do be quiet*, med: *be quiet, please* (Peña & Ruiz de Mendoza 2017:48)). Vissa lexikala begrepp är också graduella i sig (t.ex. sådana som anger grader av vikt, storlek, temperatur osv.). Författarna jämför exemplet *My son is taller than yours*, där graduerbarheten används jämförande i informerande syfte, med *My son is taller than a tree*, där det i stället är frågan om just hyperbolisk användning.

Syftet med hyperbolen är att sätta talarens/språkbrukarens känslor i fokus. Författarna diskuterar exemplet *This suitcase weighs a ton*, för en situation där en person försöker lyfta en väldigt tung resväska (2017:50–52). I ett sådant fall föreligger en uppenbar överdrift, vilket åhöraren kan skala ner till en mer realistisk nivå (kanske väskan i verkligheten väger 20–25 kg). Den känsla som förmedlas är dock talarens upplevda frustration när han eller hon försökte lyfta den. Domänmappningen i den aktuella situationen begränsar tolkningen eller begreppsprocessen på så sätt att vi låter förstå talarens emotionella reaktion när han eller hon försöker lyfta en för tung väska, som om det vore den hypotetiska reaktion man hade fått om man hade försökt lyfta en väska som vägde ett ton (mappningen illustreras i figuren nedan).

Figur 5. Mappning vid hyperbol, efter Peña & Ruiz de Mendozas fig. "This suitcase weighs a ton" (2017:52).

Mot bakgrund av Peña & Ruiz de Mendozas beskrivning betraktas hyperbol i avhandlingen som en underkategori eller särskild typ av metafor. Precis som hos författarparet ligger fokus här på processerna förstärkning och försvagning. Den senare processen har traditionellt ofta kopplats till stilfiguren *litotes*. Skillnaden mellan förstärkning och försvagning inom ramen för avhandlingens undersökning blir dock irrelevant – utgångspunkten här är istället att vi har att göra med en och samma kognitiva operation (om än så att säga i motsatt riktning). En försvagning kan också vara ett sätt att överdriva: någonting föreligger eller sker i överdrivet svag, låg eller liten utsträckning osv. Fortsättningsvis används hyperbol som en övergripande term både för metaforiska processer som innebär förstärkning och för sådana som innebär försvagning.

3.3.5 Metonymi

I den kognitiva traditionen betraktas, vid sidan av metafor, metonymi som en central konceptuell mekanism som står bakom semantisk struktur i språket. Liksom för metafor sträcker sig dock ordet metonymis historia betydligt längre tillbaka än till introduktionen av den konceptuella metaforteorin. Termen, som härstammar från grekiskans, *μετωνυμία*, 'förändring av namn', har traditionellt använts inom retoriken om stilfigurer som innebär att ett ord eller ett språkligt uttryck inte betecknas med sitt egentliga namn, utan med ett annat ord som det på något sätt står i ett naturligt samband med och därför leder tankarna åt samma håll. Typiska exempel på metonymier är DEL FÖR HELHET (*här behövs ett par starka armar*) eller PRODUCENT FÖR PRODUKT (*Han hade tre Zorn i sin samling*).

Inom den konceptuella metaforteorin betraktas metonymi inte bara som ett retoriskt grepp, utan som något som är en del av och präglar vårt sätt att tänka, handla och tala. Lakoff & Johnson (1980:35f) och Lakoff & Turner (1989:102f) definierar metonymi kontrastivt i förhållande till metafor. En metafor förutsätter källbegrepp och målbegrepp från två olika domäner och vidare en mappning mellan dem, medan metonymi har att göra med mappning inom en enda domän. Den primära funktionen för en metafor är att bidra med *förståelse*, medan metonymier främst används för *referens* (i kommunikationssituationen och i tanken). Relationen mellan källdomän och måldomän kan för metaforer beskrivas som att A ÄR B, medan samma relation för metonymier snarare bör beskrivas som: A STÅR FÖR B. Jfr Geeraerts' (2010a:215) exempel:

If you call an aggressive opponent a *crocodile*, you metaphorically map the animal domain onto the human domain. Conversely, if you have a *crocodile handbag*, you stay within the animal domain but metonymically focus on the leather produced from the animal skin rather than on the animal as a whole.

Lakoff & Johnsons och Lakoff & Turners definitioner av metonymi har ibland kritiserats i litteraturen, bl.a. eftersom domänbegreppets vaghet gör det svårt att dra gränsen för vad som utgör en domän och vad som utgör två, men också eftersom det går att hitta exempel där metonymi verkar involvera mer än en domän (se t.ex. Geeraerts 2010a, Taylor 2002). Mot bakgrund av sådan kritik preciserar Croft (1993) metonymidefinitionen ytterligare; han tar sin utgångspunkt i Langackers bas- och profilbegrepp (se avsnitt 3.3.2.1 ovan). Eftersom ett metonymiskt begrepp kan profileras mot väldigt komplexa domänstrukturer och domänmatriser, även om bara en abstrakt domän utgör bas, bör man istället för att tala om mappning inom en enda domän, tala om mappning inom domänmatriser. I metonymiska exempel som *Proust is tough to read* har man förvisso att göra med olika domäner: personen Proust och resultatet av Prousts författarskap, men de är relaterade till varandra och ingår i en och samma domänmatris: "This is indeed the critical difference between metaphor and metonymy. Metaphor is mapping between two domains that are not part of the same matrix" (Croft 1993:348).

Croft benämner mappning inom domänmatrisens gränser för *highlighting* (1993:348), vilket ska förstås som att en i den bokstavliga betydelsen sekundär domän lyfts fram och blir primär (i exemplet ovan är det alltså Prousts författarskap som i den metonymiska användningen lyfts fram i ljuset). För Croft är *highlighting* ett nödvändigt, men inte ett tillräckligt, kriterium för metonymi (för att något ska betraktas som metonymiskt krävs även ett skifte av referens). Exempel som *This book is heavy* och *This book is a history of Iraq* illustrerar att *highlighting* är en mekanism som även är involverad vid andra typer av semantisk vaghet, vilka normalt inte betraktas som metonymi. Begreppet 'bok' profileras här mot två primära domäner. I det ena fallet lyfts bokens fysiska egenskaper fram och i det andra dess semantiska innehåll. Båda exemplen tolkas dock ofta som bokstavliga användningar (Croft 1993:349).

Croft (1993:352f) lyfter också frågan om var någonstans i interaktionen mellan ord och fraser i den semantiska kompositionen som metonymi egentligen äger rum – är den ett substantivfenomen eller hör den till predikatet? I sådana exempel som *Vi hörde trumpeten* och *ett strimmigt äpple* har man traditionellt sett menat att metonymin hör till substantiven och således ska förstås som 'ljudet av trumpeten' respektive 'ett äpples yta'. Langacker (1987) hävdar motsatsen och menar att det istället är hos predikatet den metonymiska processen sker. Tolkningen blir då att verbet *höra* även kan inbegripa 'ljudet av ett föremål som låter' och att adjektivet *strimmig* inbegriper 'yta på ett tredimensionellt föremål'. Croft å sin sida menar att lokalisering av metonymi (eller metafor) till enskilda lexikala element i en komplex språklig konstruktion egentligen är en icke-fråga – den förekommer i kraft av kombinationen av de olika elementen. Med en encyklopedisk syn på semantik finns det ingen motsättning i att vi både i betydelsen hos *trumpet* tar hänsyn till 'ljudet som instrumentet frambringar' som ett klart framträdande drag och samtidigt vid en encyklopedisk karaktärisering av *höra* tar 'föremål som

frambringa ljud som människor kan höra' i beaktning. "Thus, one can have one's semantic cake and eat it too" (1993:354).

3.3.6 Metafor och metonymi som gradfenomen

Som framgick i föregående avsnitt uppfattas metafor och metonymi inom den konceptuella metaforteorin i grunden som två åtskilda fenomen. Men även om det finns principiella skillnader dem emellan är det inte alltid helt enkelt att dra gränsen mellan det ena och det andra. En anledning till detta är att metonymi och metafor kan betraktas som gradfenomen på samma skala: för att något ska betraktas som en metafor krävs en viss åtskillnad eller distans mellan de båda aktuella domänerna (eller domänmatriserna); om denna distans saknas eller är för kort uppfattas företeelsen istället som ett fall av metonymi. För att nyansera beskrivningen av denna relation utnyttjar Svanlund (2001) begreppen *metaforicitet* (efter Grady, Oakley & Coulsons (1999) *metaphoricity*) och *bildlighetsgrad*:

Metaforiciteten rör /.../ i vilken utsträckning en given relation är av metaforisk typ (och inte exempelvis metonymisk). Metaforiciteten samverkar med bildligheten, men de två gradaspekterna är inte identiska. Lite förenklat kan sägas att metaforiciteten /.../ handlar om vilken typ av relation vi har att göra med, medan bildlighetsgraden /.../ handlar om styrkan i en relation som redan förutsätts metaforisk, åtminstone ursprungligen.

(Svanlund 2001:24)

I senare arbeten talar Svanlund istället för bildlighetsgrad om *metaforisk styrka* (se t.ex. Svanlund 2007 (: *metaphorical strength*) och 2009), definierat som i vilken utsträckning metaforer fortfarande kan aktivera föreställningar om källdomänen. Det finns tydliga poänger med denna senare term, särskilt eftersom den tydligare ringar in att det just är metaforisk som det är frågan om. Med tanke på att bildliga användningar i SAOB inte nödvändigtvis är ett exklusivt metaforfenomen anses *bildlighetsstyrka* i det här fallet vara en mer lämpligt term, och det är den term som kommer att användas fortsättningsvis i avhandlingen.

Relevant för bildlighetsstyrkan, hur bildligt ett visst uttryck upplevs, är den metaforiska betydelsens autonomi, alltså hur självständig den är och hur mycket den skiljer sig i förhållande till grundbetydelsen. Man talar i fråga om 'mindre bildliga metaforer' i litteraturen ofta om *bleka*, *sovande* eller t.o.m. *döda* metaforer (vilka ställs i relation till *levande*, *livskraftiga*, *friska* eller *fräscha* metaforer) (Svanlund 2001:41; jfr Jonsson 2003:61). En traditionell förklaring till att metaforer bleknar är påverkan av tid och upprepat bruk (nötning). Det finns dock många exempel på metaforer som inte har bleknat trots frekvent och långvarigt bruk, och också belägg på motsatsen: metaforer kan blekna även utan sådant bruk.

Svanlund pekar därför på att även andra faktorer måste spela in. En sådan faktor kan vara att källdomänens betydelse i vår kultur och i vårt dagliga liv minskar: ”Att *ok* är blekare än *börda* beror varken på intensivare nötning eller högre ålder utan på att allt färre vet vad ett *ok* är och än mindre använder det” (2001:329). En annan faktor har att göra med om språkbrukarna har icke-metaforiska synonymer eller inte att tillgå för begreppet ifråga. Om inte, ökar sannolikheten för att uttryckets bildlighetsstyrka sjunker: ”Att *kran* i betydelsen ’näsa’ fortfarande uppfattas som en tydlig metafor hänger delvis samman med att det icke-metaforiska *näsa* används mycket oftare” (2001:74).

Crofts analys av den roll som *highlighting* spelar (se föregående avsnitt) antyder även att gränserna för vad som utgör en metonymi är oskarpa, och att metonymi i själva verket kan förstås som en glidande skala i sig. Den metonymiska gränsen mellan *Proust is tough to read* och *This book is a history of Iraq* är svår att dra.

Ruíz de Mendoza Ibañez (2000) menar att relationen mellan metafor och metonymi kan beskrivas som en skala från many correspondence-metaforer (se avsnitt 3.3.4 ovan) i ena änden till metonymier i den andra. Highlighting beskrivs då som en länk mellan metonymi och metafor. Enligt Ruíz de Mendoza Ibañez påminner domänmappningen hos one-correspondence-metaforer i hög grad om metonymisk mappning i det att båda processerna just involverar highlighting. I exempel av typen AKILLES ÄR ETT LEJON (one-correspondence metafor) är det lejonets ”mod” som på detta sätt lyfts fram.

3.3.7 Metafor och metonymi i interaktion

Gränsen mellan metafor och metonymi kan vara svår att dra av rent definitionsorienterade orsaker. Inte mindre komplicerad blir situationen av att det i det faktiska språkbruket förekommer olika kombinationer av och samspel mellan de båda mekanismerna, vilket bl.a. Goossens (1990), Barcelona (2000) och Geeraerts (2010a) har uppmärksammat. Goossens (1990) lanserar termen *metaftonymi* (eng. *metaphtonymy*) som en sammanfattande beteckning på olika slag av interaktioner mellan metafor och metonymi, och skiljer mellan å ena sidan metonymiskt motiverade metaforer och å andra sidan metaforer inom metonymier, eller metonymier inom metaforer. Metonymiskt motiverade metaforer innebär en sekventiell användning av de båda semantiska mekanismerna. Att höja på ögonbrynen (jfr Goossens 1990:333) kan således stå i en metonymisk relation till att bli förvånad eller att tvivla. I det fall någon, endast som ett uttryck för sin känsla och utan åtbörd, säger att hon eller han höjde på ögonbrynen åt det oväntade förslaget, används metonymin metaforiskt. Vid metonymier inom metaforer och metaforer inom metonymier är det istället frågan om parallell inter-aktion mellan de båda processerna, någon del i ett helt metaforiskt uttryck används metonymiskt, eller vice versa. Inuti det metaforiska uttrycket *catch someone's ear* ’fånga någons

uppmärksamhet' (där *catch* alltså tolkas metaforiskt) står *ear* i metonymisk relation till den person som väntas lyssna.

Geeraerts (2010a:220) sammanfattar Goossens metaftonymianalys som en kartläggning av de olika semantiska processer som förekommer både i samman-satta språkliga uttryck och i varje del i ett sådant uttryck. Vidare menar han att det slag av metaftonymi som innebär att metafor och metonymi uppträder samtidigt (inte sekventiellt) i mycket påminner om sådana uttryck som *smutsiga fingrar på fönsterrutan*. I sådana fall kan man tänka sig antingen en metonymisk relation ('märken efter smutsiga fingrar') eller en metaforisk relation som grundas i likhet (ETT HANDAVTRYCK ÄR EN HAND).

3.4 Kognitiv semantik i tillämpning på lexikografi och på svenskt material

I avhandlingen ställs kognitiv semantisk teori mot den semantiska analys och beskrivning som utförs i SAOB. Tillämpning av den kognitiva semantikens tankegångar inom praktisk lexikografi har även diskuterats av andra forskare i andra sammanhang. I det följande ges en kort översikt över litteraturen i ämnet. Avsikten är att göra nedslag och sammanfatta centrala områden inom fältet, inga anspråk görs på att vara heltäckande.

Geeraerts har i flera arbeten (bl.a. 1990, 2006, 2010b) undersökt semantiska nätverk och behandlingen av polysemi i ordböcker. I Geeraerts 2010a avhandlas utvecklingen och tillämpningen av olika lexikala semantikteorier från 1800-talet och framåt. Bl.a. diskuteras övergripande teoretiska riktningar som påverkat den lexikografiska praktiken (såsom exempelvis ramsemantik, FrameNet och prototyp-teori). Osterman (2015) behandlar i sin doktorsavhandling tre olika tillämpningsområden av kognitiv lingvistik i engelska inlärorordböcker (nämligen ramsemantik, konceptuell metafor-teori och polysemistrukturer). Berg-Olsen & Selvik (2013) diskuterar Langackers förklaringsmodeller som redaktionellt analysredskap för ordböcker av *Norsk ordboks* typ.

I moderna lexikografiska handböcker diskuteras vanligen teoretisk förankring av det lexikografiska arbetet. Så sker t.ex. i Atkins & Rundell 2008, Béjoint 2000 och Svensén 2004, där framförallt prototyp-teoretiska aspekter diskuteras. Även Hovmark (2012) diskuterar prototyp-teori som bas för ordböcker (Hovmark diskuterar *Den danske ordbog* och *Ordbog over det danske sprog*), liksom för svenska ordböckers vidkommande Rudebeck (2006) och Nilsson (2016). Rydstedt (2012) utarbetar en avancerad modell för att utforma den semantiska och grammatiska beskrivningen i storskaliga semantiska databaser. Modellen utgår i stor utsträckning ifrån Langackers kognitiva grammatik. I övrigt är antalet analyser som behandlar kognitiv semantik och lexikografi ur ett svenskt perspektiv ytterst begränsat.

När det gäller analyser av svenska ord, uttryck och begrepp ur ett kognitivt semantiskt perspektiv i allmänhet, vid sidan av lexikografiskt inriktade sådana, är utbudet något större. Bl.a. kan nämnas Ekbergs studier av polysemi och betydelseförändring hos rumsuttryck och relationella lexem (se t.ex. Ekberg 1993a, 1995, 2004). I Ekberg 1993b undersöks metaforisk och grammatikaliserad användning av verbet *ta*. Svanlund genomför i sin avhandling en grundlig och djupgående analys av (konventionaliseringsprinciper bakom) svenska vikt- och tyngd-metaforer. Även i senare arbeten diskuteras relationen mellan metafor och konvention (se t.ex. Svanlund 2007). Strzelecka undersöker svenska partikelverb med *in*, *ut*, *upp* och *ner*, i synnerhet ur kognitivistiskt perspektiv i sin doktorsavhandling (2003) och även i tidigare arbeten (se Strzelecka 1999, 2001). Även Walateks (2014) och Pietrzak-Porwizs (2008) studier om begreppen *hjärna* respektive *hjärta* kan nämnas i detta sammanhang, liksom Sjöströms (1999) studie av polysemi och metaforer. Carlsson (2004) undersöker genericitetsbegreppet ur ett kognitivt semantiskt perspektiv. Jakobsson (2002) jämför metaforiska användningar av svenskans verb *gå* och *ligga* med engelskans *run*, och (1999) svenskans *stå*, *sitta* och *ligga* med franskans motsvarigheter (bl.a. *être debout*, *être assis* och *être couché*). Även Vogel har studerat svenska begrepp ur kognitivistisk synvinkel, bl.a. 2009 där fokus är motsatsorden *levande* och *död*. Johansson Falck (2014, 2016) studerar metaforer för tid med utgångspunkt i begreppsparet *trajektor* och *landmärke* och prepositionerna *i* och *på* (och deras engelska motsvarigheter *in* och *on*). Boström (2018) undersöker, utifrån konceptuell metafor-teori, metaforer för kärlek i svenskt talspråk.

4. Metod och material

Den metod som tillämpas i avhandlingen för att bedöma SAOB:s beskrivning av bildligt språkbruk grundar sig i en analys ur ett kognitivt semantiskt perspektiv av ett antal artiklar i ordboken med förekomster av formeln *bildl.* Dels studeras *hur* bildliga användningar beskrivs i ordboken, dels *vad* bildligheten i det beskrivna språket innebär i kognitivt semantiska termer. Det förra angreppssättet innebär att den lexikografiska beskrivningen analyseras: vilken är den typiska positionen för en bildlig användning i ordbokens mikrostruktur? Vilka olika kombinationer av definitionsformler används för att beskriva en bildlig användning? Det senare angreppssättet innebär att inte bara metaspråket utan också det språkbruk som ordboken beskriver på sina spalter analyseras. Vilket slag av semantisk process är det frågan om? Vilka olika typer av metaforer kan urskiljas? I vilken utsträckning är de bildliga användningarna mer abstrakta än sina grundbetydelser?

I följande avsnitt beskrivs metoden (avsnitt 4.1). Vidare presenteras det material som studeras, och principerna för urvalet förklaras (4.2). Slutligen ges en överblick av den analysmodell som tillämpas, och den särskilda mall som ligger till grund för den semantiska analysen illustreras (4.3). Metodiken specificeras ytterligare i anslutning till varje enskild del av resultatredovisningen (se kapitel 5).

4.1 Metod

I avhandlingen undersöks bildliga betydelser i SAOB. Metoden som tillämpas är både *kvalitativ* och *kvantitativ*. Undersökningen utgörs av ett antal djupanalyser av fall som i ordboken etiketterats som bildliga användningar. Hos dessa användningar studeras bildlighetens semantiska komponenter utifrån ordbokens beskrivningar och språkexempel, men också själva den grafiska återgivningen av de bildliga användningarna analyseras ur olika perspektiv och med olika utgångspunkter. Avsikten är dock att analysera så många fall av företeelsen som är praktiskt möjligt, att täcka in en så stor del (rent fysiskt) av ordboken som möjligt och att omfatta ett så stort tidsspänn i ordbokens utgivningstid som möjligt. Den kvalitativa analysens resultat går därmed att kvantifiera, och resultatet i avhandlingen presenteras därför ofta i tabeller för att belysa övergripande mönster.

Vidare kan metoden beskrivas som *teoridrivnen*. Kognitiv semantik och framförallt konceptuell metafor-teori utgör basen och referenspunkten mot vilken

det pragmatiskt förankrade ordboksverket jämförs och studeras. Som nämndes i inledningsavsnittet är det övergripande målet att undersöka i vilken utsträckning SAOB:s traditionsbundna beskrivning av bildliga betydelser är förenlig med moderna teoretiska ideal, men ett mer indirekt mål är också att bidra med empiriskt material (i form av de analyserade ordboksartiklarna) till den teoretiska diskussionen om kognitiv semantik och konceptuell metafor teori.

En vanlig metod vid analyser inom den kognitivistiska traditionen består i att välja ut och analysera ett eller ett par (sociokulturellt centrala) begrepp. Härvid undersöks de olika ord, konstruktioner och idiom som används för begreppen: vilka är de? Hur är de relaterade till varandra? Vilka metaforiska mönster kan spåras? Vilka har konventionaliserats och varför? Bl.a. Kövecses 1986 (och i senare arbeten 1990, 2000, 2017 t.ex.) tillämpar och teoretiserar kring denna metod, vilken han benämner *the lexical approach*. Som exempel kan nämnas att begreppen ILSKA, STOLTHET och KÄRLEK står i fokus för Kövecses 1986. Metoden innebär en analys på djupet med utgångspunkt i begreppen i fråga. Den metod som tillämpas i föreliggande avhandling går på tvärs med detta tillvägagångssätt. Istället för att kartlägga enstaka begrepp studeras (utifrån ett antal givna aspekter) bredden och summan av de konceptuella mönster som kan kopplas till den överordnade företeelsen bildlig användning i SAOB.

Metoden att söka fram de betydelser och betydelsebeskrivningar som ska analyseras med utgångspunkt i själva formeln *bildlig* (se vidare nästa avsnitt) innebär att jag själv inte har kunnat styra över vilka specifika ord och ordklasser som analysen ska omfatta eller vilken sociokulturell status dessa ord och begrepp har.

Studier som behandlar ordböcker ur kognitivistiskt perspektiv har ofta i siktet alternativa definitioner och definitionsslösningar med bättre teoretisk förankring (jfr t.ex. tidigare nämnda Ostermann 2014 och Rydstedt 2015). Även i föreliggande avhandling kommer lexikografisk förbättringspotential att diskuteras, men metodens kärna här utgörs snarast av jämförelsen mellan den faktiska beskrivningen i ordboken som den ser ut nu och analysen av bildlighet och metaforer som den kommer till uttryck i den kognitiva semantiska litteraturen.

4.2 Material och urval

Formeln *bildl.* är som tidigare nämnts högfrekvent i SAOB, och att studera samtliga förekomster är förstås inte en rimlig uppgift för en licentiatavhandling. För att ha möjlighet att utföra en kvalitativ studie har undersökningen begränsats till att omfatta 300 förekomster av den aktuella formeln. De förekomster som studeras representerar olika delar av alfabetet och olika perioder av ordbokens tillkomsttid. I SAOB anges för varje ordboksartikel aktuellt tryckår. Under-

sökningens material baseras på initialbokstav och tryckår för varje artikel där definitionsformeln *bildl.* förekommer.

Urvalet har skett på följande sätt: en sökning på söksträngen *bildl** (en s.k. trunkerad sökning med jokertecken) har genomförts i den digitala versionen av SAOB. För att åstadkomma spridning har materialet fördelats jämnt över de fyra olika perioder i SAOB:s tillkomsthistoria som Larsson (2014) diskuterar och som var och en representerar olika omfångs- och ambitionsnivåer genom tiderna. Larsson urskiljer två perioder (period 1 och 3) då man på ordboksredaktionen snarast strävat efter att låta beskrivningen av ord och betydelser bli så fullständig som möjligt, med långa och utförliga ordboksartiklar och utvikningar i form av anmärkningar som följd. Som en reaktion följer på var och en av dessa en period där hållningen istället är den motsatta: åtstramningar och explicit formulerade begränsningsregler införs under period 2 respektive 4. Period 1 sträcker sig mellan åren 1898 och 1920, period 2 från 1920–1960, period 3 från 1960–2002 och period 4 från år 2002 och framåt. 75 träffar från var och en av dessa perioder har följaktligen analyserats.

För att även försöka åstadkomma en spridning av materialet inom varje period har detta träffantal delats i tre: 25 träffar har hämtats från början av respektive period, 25 från mitten och 25 från slutet. Eftersom perioderna inte motsvarar varandra exakt totalt sett vad gäller antalet ord eller antalet initialbokstäver och inte heller vad gäller antalet år, har en viss pragmatik fått tillämpas här. Den grundläggande systematiken har utgått ifrån begynnelsebokstav inom varje period. I den första perioden har därför de 25 första träffarna bland ord skrivna med initialbokstaven A (i tryck under 1800-talet), de 25 första under C (i tryck under 1900-talet), samt de 25 första under D från 1910-talet valts ut. För period 2 har på motsvarande vis de 25 första träffarna under initialbokstäverna G, M respektive P valts ut. Period 3 innehåller enbart ord som inleds av bokstäverna R och S, och urvalet har därför i detta fall gjorts även på basis av årtal. Således har de 25 första träffarna under bokstaven R (tryckår 1960) valts ut, följt av de 25 första från året 1975 (mitten av perioden) under bokstaven S, samt de 25 första träffarna från 1990-talet (slutet av perioden), även dessa under bokstaven S. Under den sista perioden är urvalssystemet återigen initialbokstav; de 25 första träffarna under respektive T, U och V har valts ut. Urvalssystemet och de aktuella artiklarna i materialet sammanfattas i tabell 1 nedan. (En lista över samtliga uppslagsord i materialet återfinns i bilagan.)

Tabell 1. Materialets fördelning per undersökningsperiod

PERIOD 1 (1898 – 1920)

25 första träffarna under bokstaven A (1898)	A , sbst. – AF , prep. o. adv.
25 första träffarna under bokstaven C (1903)	CEMENT – CHIFFERKLAV
25 första träffarna under bokstaven D fr.o.m. 1910	DEMOLERA – DESORIENTERA

PERIOD 2 (1920 – 1960)

25 första träffarna under bokstaven G (1928)	GACKMED – GALLA , sbst.2
25 första träffarna under bokstaven M (1942)	MACERERA – MAGVÄRMARE
25 första träffarna under bokstaven P (1952)	PACEMAKER-PACKARTORG

PERIOD 3 (1960 – 2002)

25 första träffarna under bokstaven R (1960)	RULTA , v. – RUMORA
25 första träffarna under bokstaven S från 1975	SKÅDEPELARE – SKÅRA , sbst.1
25 första träffarna under bokstaven S fr.o.m. 1991	STOCKMÄTT – STOFTIG

PERIOD 4 (2002–)

25 första träffarna under bokstaven T (2002)	TABELRAS – TAG , sbst.1
25 första träffarna under bokstaven U (2010)	UDD – ULVAART
25 första träffarna under bokstaven V (2014)	VACCINERA – VAKARE

Urvalsmetoden har inneburit att jag på förhand inte har haft kännedom om vem som har författat de aktuella ordboksartiklarna³⁸. Under den sista period som undersöks har jag dock själv varit medarbetare på redaktionen, och i några fall har jag stött på material som jag själv varit upphovsman till (under initialbokstaven V). Dessa träffar har förbigåtts vid urvalet (till förmån för nästa träff i träfflistan).

Varje förekomst av bildlig användning i materialet har efter excerperingen närlästs och analyserats i detalj genom studium av den aktuella artikel som formeln förekommer i. Analysen baseras på en modell som har upprättats i syfte att på ett så systematiskt sätt som möjligt fånga teoretiskt relevanta aspekter hos

³⁸ Undersökningen tar över huvud taget inte hänsyn till enskilda artikelförfattare (bortsett från de fall då jag själv redigerat artikeln). Detta innebär att vissa artiklar i urvalet sannolikt är författade av samma person. Fördelningen av materialet över tid och rum i ordboken borgar emellertid för att undersökningen inte bara återger en eller ett par enskilda lexikografers arbete och bedömningar, utan istället representerar ett arbete över tid och utfört av flera.

den semantiska relation och process som kan kopplas till formeln *bildl.* i varje enskilt fall. I följande avsnitt presenteras innehållet i denna modell.

4.3 Analysmodell

Modellen som ligger till grund för undersökningen fäster avseende vid en rad faktorer som är eller kan vara relevanta vid analysen av bildlighet, och som nämndes ovan utförs den metodologiskt ur två olika perspektiv. Dels genomförs en semantisk undersökning av vilka språkliga användningar det är som betecknas med formeln *bildl.* Denna utförs utifrån de beskrivningar och beläggande språkexempel som ges i ordboken – vad är det som konstituerar de bildliga användningarna ur ett kognitivt semantiskt perspektiv? Vilka semantiska mönster och strukturer visar sig? Dels undersöks den lexikografiska beskrivningen i sig – hur kognitivistiskt är SAOB:s sätt att beskriva dessa betydelser? Det gemensamma syftet med analysmodellens båda perspektiv är att låta undersökningen mynna ut i ett samlat resonemang om lexikografiska principer och semantisk teori. För att rent praktiskt nå målen genomförs sju delstudier. Nedan diskuteras dessa i tur och ordning.

Den första delstudien (vars resultat presenteras i avsnitt 5.1) tar sikte på *ordklassstillhörighet*. Enligt det teoretiska resonemang som Croft (1993; se avsnitt 3.3.5 ovan) för är metaforer och metonymier inte mekanismer som är knutna till enskilda ordklasser, utan istället något som hänger samman med kombinationen av olika (lexikala) element. Trots detta påträffas många exempel i litteraturen där metaforer och bildliga användningar representeras av enbart substantiv.³⁹ Anledningen till detta är rimligen att denna ordklass ofta företer en enklare semantisk struktur och att sådana exempel därmed blir tydligare och enklare att tala om (än t.ex. verb och adjektiv). Frågan som ställs i avhandlingen är hur pass ordklassstyrt fenomenet bildlighet är i SAOB (givet att bildlighet just inbegriper metaforer och/eller metonymier), och om det går att se mönster för bildligheten som kan kopplas till ordklass. Tenderar man också i SAOB att särskilt lyfta fram just bildliga substantiv, eller är fördelningen per ordklass jämn? I delundersökningen noteras helt enkelt vilka olika ordklasser som de bildliga användningarna i materialet uppträder i.

I de följande två delstudierna (presenterade i avsnitten 5.2–3) studeras *graden av autonomi* hos de bildliga användningarna i SAOB såsom den kommer till uttryck i ordboken. Detta sker ur två olika perspektiv: för det första med blicken riktad mot den position i artikelstrukturen som betydelsen presenteras i, och för det

³⁹ Så utgörs exempelvis 4 av de 5 exempel som Norén & Linell (2006, se avsnitt 3.2.2 ovan) ger på metafor- och/eller metonymibaserad prototypisk polysemi just av substantiv (med konkret betydelse som sin grundbetydelse).

andra genom att undersöka (den angivna) brukligheten för grundbetydelse respektive bildlig betydelse. I båda fallen relateras autonomi till bildlighetsstyrkan hos de aktuella betydelserna, dvs. till förmågan att kunna aktivera föreställningar om källdomänen (se avsnitt 3.3.6 ovan).

I det första fallet har alltså den bildliga betydelsens position i SAOB:s artikelstruktur noterats. SAOB-artiklarna är hierarkiskt strukturerade med betydelsemoment på flera olika nivåer: överordnade huvudmoment (markerade med siffra), undermoment (kursiv bokstav), undermoment till undermoment (grekisk kursiv bokstav) osv. Var någonstans i strukturen som formeln *bildlig* (och dithörande betydelse) påträffas skulle alltså kunna säga något om relationen till grundbetydelsen – ju längre ifrån denna, rent grafiskt i ordboken, desto självständigare betydelse (och därmed också desto lägre bildlighetsstyrka). Det blir här en fråga om semantisk distans i förhållande till den *prototypiska kärnbetydelsen*. I Norén & Linells (2006, jfr avsnitt 3.2.2 ovan) diskussion om semantisk variation som en skala från ren homonymi till semantiska aspekter diskuteras metaforer och metonymier som fall av prototypisk polysemi och ungefär i mitten på skalan. Metaforik betraktas alltså som en process som ger upphov till betydelser med relativt självständig prägel. Mot bakgrund av detta borde man i SAOB följaktligen hitta många av de bildliga användningarna i egna huvudmoment i artikelstrukturen (och inte såsom en del av ett annat huvudmoment). Metoden i denna del av undersökningen går ut på att notera ifall formeln *bildl.* i ordboken presenteras 1) i direkt anslutning till grundbetydelsens definition (inom huvudmomentet); 2) i ett eget undermoment som behandlar bildlig användning; 3) i ett separat huvudmoment eller 4) i en helt separat artikel.

I det andra fallet studeras status hos källdomänens grundbetydelse och dess påverkan på hur betydelsen i måldomänen uppfattas, med utgångspunkt i en analys av bruklighetsbeteckningarna hos de bildliga användningarna och deras grundbetydelser. I SAOB anges bruklighet för de olika betydelserna och användningarna genom en graderad (och högst komplex) skala från *fullt brukligt* (via bl.a. *mindre* och *föga br.*) till *obrukligt* (markerat med korstecken, †).⁴⁰ Enligt standarddefinitionen för konceptuella metaforer (se 3.3.1 ovan) krävs två olika domäner för att man överhuvudtaget ska kunna tala om metaforer, och om metaforens relation till den ursprungliga källdomänen genom tidens gång eller av andra yttre omständigheter har fördunklats eller helt gått förlorad, uppfattas metaforen rimligen som försvagad eller död (jfr avsnitt 3.3.6 ovan), eller också upptäcks den inte alls. En analys av grundbetydelsens bruklighetsgrad i SAOB blir därmed också relevant för autonomi hos de bildliga betydelserna i ordboken – krävs det en viss bruklighet för grundbetydelsen (vid tillfället för redaktörens analys) för att man ens ska kunna tala om bildliga betydelser i SAOB, eller är

⁴⁰ Se Lundbladh 1992 och Mattisson 2014 för detaljerade beskrivningar av systemet för bruklighetsangivelser i SAOB.

bruklighetsgrad irrelevant för bildlighet i ordboken? I delundersökningen noteras vilken bruklighetsbeteckning som anges för den bildliga användningen respektive grundbetydelsen, och i vilken utsträckning den bildliga betydelsen anges ha högre bruklighet än sin grundbetydelse.

Som en fjärde delstudie (5.4) utförs en semantisk analys av den information som presenteras i ordboksspaltarna. Här analyseras de angivna definitionerna (och andra metaspråkliga beskrivningar) både för de bildliga betydelseerna och för deras grundbetydelse. Även innehållet i de språkprov som belägger de bildliga betydelseerna analyseras. Bildlighet förknippas vanligen med metaforer, och så här långt i avhandlingen har de båda begreppen lite slarvigt jämförts eller sambehandlats, ingen klar gräns har dragits mellan bild och metafor. Men frågan är förstas om termen *bildlig* i SAOB enbart täcker processen metafor eller om formeln även omfattar andra processer. Därför undersöks ifall de bildliga användningarna utgörs av metaforer, metonymier eller av andra semantiska mekanismer. I denna del av undersökningen är utgångspunkten käll- och måldomänerna och om de aktuella bildliga användningarna aktiverar olika domäner eller domänmatriser eller enbart en och samma domän(matris). Denna del av undersökningen berör således de bildliga betydelseernas *metaforicitet*, och den teoretiska utgångspunkten är i första hand Kövecses' (2016) definition av konceptuella metaforer, Crofts (1993) definition av metonymi samt Langackers (1987) definition av domäner och domänmatriser (se avsnitt 3.3.1–5).

I den femte delstudien (5.5) analyseras vidare, i de fall där bildligheten bedöms bestå av metaforer, vilket slag av metafor det rör sig om. Här är utgångspunkten Lakoff & Johnsons (1980) uppdelning av metafortyper: *strukturella*, *orienterande*, *ontologiska* och *personifieringar* (se avsnitt 3.3.4 ovan). Ett tillägg har gjorts för typen *hyperbol*.

Analysmodellen tar i den sjätte delstudien (5.6) hänsyn till polerna *konkret-abstrakt*. Som nämnts tidigare exemplifieras metaforer i litteraturen ofta med att abstrakta begrepp tolkas genom substantiv som i sin grundbetydelse har konkret betydelse. Den definition som Kövecses (2016) anger som standarddefinition för konceptuella metaforer (se avsnitt 3.3.1) slår också fast att metaforik i typfallet innebär korrespondenser mellan konkreta och abstrakta domäner. Givet denna definition borde rimligen bildliga betydelse i SAOB (igen förutsatt att bildligheten omfattar metaforer) också vara mer abstrakta än sina respektive grundbetydelse. Vid analysen studeras därför de aktuella betydelseerna och de enskilda språkprov som belägger dem ur detta perspektiv. Är dessa bildliga användningar genomgående entydigt mer abstrakta än sina grundbetydelse?

Vad abstraktion egentligen innebär är emellertid inte helt givet; olika forskare använder begreppet på skilda sätt. Jfr exempelvis Kövecses' (2016) exempel LIFE IS A JOURNEY: "the domain of journey is much more concrete than the target domain of life (which is more abstract)" (2016:16). I det här fallet verkar abstraktion snarast likställas med komplexitet, eller åtminstone innebära att

måldomänens semantiska struktur innehåller fler komponenter och därmed fler semantiska relationer än källdomänens (livet betyder *mer* än en resa). Svanlund (2001:96) lyfter även det faktum att abstraktionsbegreppet ofta likställs med schematicitet eller egenskapen att vara mer generell. I den här avhandlingen definieras abstraktion negativt – det som inte är konkret betraktas som mer eller mindre abstrakt.

Abstraktion är som Svanlund (2001:97) framhåller en gradfråga. Att bedöma graden av abstraktion, vad som är mer abstrakt och vad som är mindre abstrakt, är emellertid inte heller i varje fall helt enkelt. Vad som utgör en konkret betydelse är däremot i regel lättare att avgöra (även om gränsen också här ibland är flytande). I analysen dras gränsen för konkreta betydelser (i enlighet med Svanlund 2001:97) vid: *sensorisk*. Betydelser (eller betydelseelement) som relaterar till fysiskt förnimbara företeelser i någon form betraktas som konkreta, övriga som abstrakta.

Den semantiska analysen i delundersökningarna 4–6 genomförs utifrån en analysmall som illustreras i tabell 2 nedan. I det aktuella exemplet analyseras den bildliga användningen av uppslagsordet **GADDIG**, hämtat från period 2 i materialet. (Som nämnts tidigare specificeras metodiken även i samband med varje delundersökning i kapitel 5.)

Tabell 2. Mall för den semantiska analysen, exemplet **GADDIG**

GADDIG, adj.	
språkprov:	<i>Humor får inte vara gaddig.</i> BRANTING Lena 19 (1893)
<u>kärnbetydelse (GADD):</u>	'stickande spets'
<u>grundbetydelse (GADDIG):</u>	'försedd med gadd'
<u> härledd betydelse (GADDIG):</u>	'elak, sårande, bitande'
<u>källdomän</u> Definition: Karaktär:	VASST FÖREMÅL, VAPEN konkret (fysiskt föremål)
<u>måldomän</u> Definition: Karaktär:	SARKASM, KRITIK abstrakt (immateriellt innehåll i utsaga och dyl.)
<u>processtyp:</u>	metafor (åtskilda domäner)
<u>typ av metafor:</u>	strukturell metafor (systematiska korrespondenser av en hel struktur; fokus på deltagarnas interrelationella struktur)
<u>begrepp/konceptuell struktur som mappas:</u>	med ett vasst föremål kan man skada någon
<u>metaforformel:</u>	SARKASM ELLER KRITIK ÄR ETT (SÅRANDE) VAPEN

Termen *grundbetydelse* (är hämtad från Ekberg 2004 och) avser i avhandlingen en betydelse ifrån vilken en metafor eller bildlig betydelse har sin (bokstavliga) grund. Termen *kärnbetydelse* används med delvis överlappande innebörd. I avhandlingen avses med kärnbetydelse den centrala betydelse hos ett ord eller ett lexem till vilken andra av dess (del)betydelser och betydelseaspekter kan relateras – och dessa relaterade användningar kan vara bildliga eller inte. Vidare används i avhandlingen, när tanken är riktad mot relationen mellan domäner, termerna *källa* och *mål* (liksom även termerna *källdomän* och *måldomän* osv.) i enlighet med Lakoffs *source* och *target* (se t.ex. Lakoff 1987). Termerna *projicering* och *mappning* används utan åtskillnad för korrespondensen mellan käll- och måldomän(sbegrepp).

Tabellen sammanfattar principerna för analysen vid en bildlig användning som bedöms utgöra ett fall av *metafor*, där *konkreta* begrepp (gadd) i källdomänen korresponderar med *abstrakta* begrepp i måldomänen (sarkasm, kritik). Metafortypen uppfattas i det här fallet vara en *strukturell metafor* – en hel struktur projiceras från källa till mål, med överförda föreställningar kopplade både till personen som använder ett vapen, vapnet självt och till det aktuella offret. Detta förhållande illustreras bl.a. av att vi utifrån samma överordnade begrepp och samma struktur kan fälla sådana yttranden som: *Spetsa sin udd mot ngn* eller *En uddlös qvickhet*. (*Polyfem* III. 1: 3 (1810); båda språkexemplen från period 4 i materialet, under **UDD** respektive **UDD-LÖS**).

Med avseende på delundersökning 4–6 bör det också understrykas att semantisk analys i slutändan är en bedömningsfråga. I en del av de fall som analyseras i undersökningen kan en annan bedömare säkerligen komma till något annorlunda slutsatser. Med så fasta ramar och en så konsekvent metod som möjligt – och dessutom med flera års erfarenhet av semantiska analyser i lexikografisk praktik – är min förhoppning dock att ge en i det stora hela rättvisande bild av materialet. Undersökningsmetoden är också förlåtande i det avseendet att den inte tvingar till ställningstagande om vilken semantisk process det är frågan om när mer än en verkar vara involverad (delundersökning 4) – om det i det aktuella fallet skulle gå att tolka den bildliga användningen som antingen en metafor eller också som en metonymi, så kategoriseras användningen i undersökningen både som metafor och metonymi.

I den sjunde delstudien (5.7) slutligen tar analysmodellen sikte på hur själva formeln *bildl.* används i definitionstexten, ifall den förekommer i olika kombinationer med andra liknande definitionsformler eller om den modifieras på andra sätt. Vad som är en bildlig användning eller inte är inte alltid ett klart fall. Dels kan det utan teoretiska ramar att hålla sig till vara svårt för redaktörerna vid den semantiska analysen att bedöma vilken process det är fråga om, dels verkar det (som nämnts ovan) vara en gradfråga. I SAOB kombineras eller modifieras definitionsformlerna ofta just för att hantera detta faktum. I ordbokens spalter kan man stöta på sådana formuleringar som: *i mer l. mindre bildl. anv., i bildl. l.*

utvidgad anv., oeg. l. bildl. osv. Utifrån resonemanget om metaforicitet och otydliga gränser mellan metafor och metonymi (se avsnitt 3.3.6) kan det vara intressant att undersöka hur redaktörerna har garderat sina bedömningar och beskrivningar av bildliga betydelser. I analysen noteras därför hur ofta bildlighetsformeln kombineras med andra och vilka olika kombinationer som förekommer. Sist studeras vilka fall som typiskt får en sådan modifierad eller kombinerad formel. I delundersökningen sammanflätas således analysen av de lexikografiska principerna med analysen av de bakomliggande semantiska mekanismerna. Med utgångspunkt i analyserna som utförs i delundersökning 4–6 undersöks hur den semantiska strukturen hos de bildliga användningarna tar sig uttryck i redaktörernas val av definitionsformel.

4.3.1 Betydelseenheter och analysenheter

Det material som analyseras utgörs av 300 *betydelseenheter*: 300 användningar i ordboken som etiketterats med formeln *bildl.* (och som excerperats enligt principerna som beskrevs i avsnitt 4.2 ovan) inklusive den artikel som dessa förekommer i. Beroende på varje delundersökningens fokus varierar dock antalet kvantifierade *analysenheter* inom dessa artiklar mellan delundersökningarna.

Vid excerperingen visade det nämligen sig att formeln *bildl.* ibland förekommer flera gånger inom samma artikel, av i det närmaste metadispositionella skäl, för att referera till samma bildliga användning (se figur 6 nedan).

ULV *ul⁴ v*, r. l. m.; best. **-en**; pl. **-ar** (App. 20: 29 (NT 1526) osv.) ((⁷) **-er** TullbSthm 8/8 1560, *ÄSuBiogr.* 1-2: 45 (1617)).

+ Ordformer

+ Etymologi

1) (utom i vissa stående uttr. o. ssgr numera i sht älderdomligt) (individ av (den till hunddjuren hörande)) arten *Canis lupus* Lin., varg; särsk. i ordspr. l. ordspråksliknande talesätt; äv. mer l. mindre **bildl.** (se särsk. **b**). Ath för ... egin nytte och fordel skuldh gifv menige rigesens hedzke fiender, hvilke opå oss, lige som ulfven eller leyonet, lure efter rofvat (osv.). **STERNMAN** *Riksd.* 137 (1540; ruttat efter orig.). 22 (jan.) var iagh i jaght och fick tuå wluer. **CARL** IX *Cal.* 64 (1589). Under fårepåls Ulfven ofta dwåls. **CELSIUS** *Ordspr.* 7: 562 (c. 1710). Icke annorlunda än de små bråkande lamben taga sin tillflykt til deras Moder, när de blifwa warse en glupande Ulf, som med uppgapande blodiga Kiäfftar skyndar sig til at upsluka dem. **EHRENADLER** *Tel.* 683 (1723). Det hände sig en vinterqväll, att jag med harmens blick fick beskåda en ej mera än på 10 alnars afstånd i .. snögen sittande Ulf, under det mitt gevär ... klickade ... 3: ne särskilda gånger. **NORDMANN** *FinnMellSu.* XXVIII (i handl. fr. c. 1836). Våra förfäder trodde, att solens och månens hastiga lopp på himlahalvvet berodde därpå, att de förföljdes af ulfvar. Slutligen skall månen slukas af en ulf. *SuH* 1: 283 (1903). Nu var jag inne i varglandet och kunde räkna med att finna spår efter ulvarna när som helst. **BURMAN** *VargFjäll.* 157 (1945). — jfr **BRYNJ-**, **MAN-**, **MAR-**, **NATT-**, **SKOGS-**, **SOL-ULV-**. — särsk.

• • •

b) i mer l. mindre **bildl.** anv., i sht med särskild tanke på de egenskaper som anses känneteckna vargen (ss. hunger, glupskhet, farlighet o. d.); särsk. om det onda som utsätter den vid får l. lamm liknade oskyldiga människan för hot l. fara (i form av frestelse) o. d., särsk. i uttr. *en ulv i fårakläder* (se **FÅRA-KLÄDER** 2).

Figur 6. Dubbel etikettering av formeln *bildl.*, exemplet **ULV**

Sådana fall i materialet har inte bedömts som vardera två belägg på bildlig användning, utan istället som ett enda belägg. Däremot har det noterats i undersökningen vilka fall som på detta vis har mer än en formel per bildlig användning (eftersom bl.a. den enskilda formelns position i mikrostrukturen studeras i undersökningen). Totalt förekommer detta slag av dubbelreferens i materialet vid 10 tillfällen. Dubbelreferensen, som blir aktuell i delundersökning 2 och 7, innebär för resultatredovisningen alltså att det totala antalet formler (men inte antalet bildliga användningar) överstiger de ursprungliga 300.

I den semantiska analysen, vidare, studeras inte bara definitionsformeln *bildl.* och definitionen av den aktuella användningen, utan alltså också de språkprov som illustrerar denna användning. Dessa belägg är sin tur mer eller mindre semantiskt heterogena. En och samma bildliga användning kan därför representeras exempelvis av både belägg med konkreta korrespondenser i måldomänen och av belägg med abstrakta sådana och/eller både av en strukturell metafor och av en personifiering, som i exemplet **VAGABOND**, nedan.

Tabell 3. Olika metaforyper hos en och samma bildliga användning, exemplet **VAGABOND**

Bildlig användning av VAGABOND		
språkprov:	En så våldsamt effektsökande, litterär och grammatikalisk vagabond som Mendès. <i>PedT 1900</i> , s. 206.	I observatoriet i Saltsjöbaden, där man har möjligheter att med teleskop och teleobjektiv få denna rymdens vagabond inom skotthåll. <i>Vi 1973</i> , nr 50–51, s. 7.
metafortyp:	strukturell metafor: PERSON SOM VÄXLAR MELLAN LITTERÄRA GENRER OCH STILAR ÄR EN VAGABOND	personifiering: KOMET ÄR VAGABOND

När belägg på bildlig användning på detta sätt på samma gång så att säga matchar två boxar samtidigt (här alltså: både strukturell metafor och personifiering) har i undersökningen förekomst i båda kategorierna noterats. Detta medför att summan av analyserade fall i delundersökningarna 5 och 6 totalt sett överstiger de ursprungliga 300. I dessa fall undersöks således enskilda representationer, eller instantieringar, av den aktuella företeelsen (abstraktionsstatus eller metafortyp) hos de aktuella bildliga användningarna.

För de övriga delundersökningarna (dvs. delundersökning 1, 3 och 4) är den kvantifierade analysenheten de ursprungliga 300 bildliga användningarna.

5. Resultat och analys

I föreliggande kapitel specificeras beskrivningen av analysens olika delundersökningar och resultaten presenteras. Kapitlet är uppdelat i sju underavdelningar där det första avsnittet (5.1) behandlar bildliga användningar som ordklassfenomen i SAOB. Följande två avsnitt tar sikte på graden av autonomi hos de bildliga användningarna – i avsnitt 5.2 med utgångspunkt i positionen i SAOB:s hierarkiska struktur och i avsnitt 5.3 utifrån de bruklighetsbeteckningar som de aktuella bildliga användningarna är försedda med. Avsnitt 5.4 behandlar metaforicitet och vilket slag av semantisk process det är som formeln *bildl.* betecknar i de aktuella fallen. I avsnitt 5.5 riktas blicken mot vilka olika typer av metaforer som det rör sig om (då bildligheten innebär metaforik), och avsnitt 5.6 ägnas åt konkreta och abstrakta drag hos de bildliga användningarna. I avsnitt 5.7, slutligen, undersöks tendensen att dubbeletikettera eller att modifiera etiketteringen av bildliga betydelser.

I varje delavschnitt presenteras den aktuella delanalysen närmare och ett antal exempel från materialet ges. Exempelfigurer är hämtade från den digitala versionen av ordboken, <saob.se>. Figurerna är i regel beskurna för att endast återge den mest relevanta informationen. Utelämnad del av en ordboksartikel markeras i figurerna med tre punkter (•••). Särskilt relevanta delar i de aktuella ordboksartiklarna (oftast inbegripande själva formeln *bildl.*) har gulmarkerats i figurerna för att underlätta orienteringen för läsaren.

Materialets sammansättning (se avsnitt 4.2) möjliggör att de undersökta aspekterna av bildligt språk diskuteras utifrån fördelningen över ordbokens olika delar och utifrån tidpunkter i utgivningen. Detta sker i några fall. I allmänhet diskuteras resultatet dock utifrån den samlade bilden. En sammanställning av samtliga delundersökningar presenteras i bilagan sist i avhandlingen.

5.1 Fördelning per ordklass

Som ett första steg i analysen har de olika ordklasser som de bildliga användningarna i materialet representerar noterats. Genom att söka på strängen **bildl* i den digitala versionen av SAOB har en träfflista genererats (jfr avsnitt 4.2 ovan och se bilaga). Varje träff i listan har sedan kontrollerats i respektive aktuell artikel. Oftast representerar varje artikel i SAOB en enda ordklass. Men det

förekommer även artiklar där ord som tillhör flera ordklasser än en beskrivs, så t.ex. i artikeln **TABLÅ**, substantiv och interjektion (från period 4 i materialet). Vid analysen har just den aktuella bildliga användningens ordklass noterats och inget annat:

TABLÅ *tablå*⁴, sbst. o. interj.
 ...
 I. ss. sbst.
 framställning i bildform o. betydelser utvecklade därur. — särsk.

a) (numera föga br.) liten tavla med (målad) bild, liten målning (se **MÅLNING**, sbst.¹ 1 c β). Jag har sett .. (en källare i Wien) med Damast-tapeter, Tableauer med förgyllda ramar .. och Marmor-bord. **GT 1788**, nr 17, s. 3. Till exempel ser man .. vid sidan af den rikt utsmyckade bilden af Jungfru Maria, en Fransysk tableau föreställande Venus i badet. **GOSELMAN Col. 2: 215 (1828)**. Mest berömd .. (inom det österländskt inspirerade tapetväveriet på 1700-talet) är Bouchers av sex tablåer bestående Tenture chinoise. **LINDBLOM Rokokon 252 (1929)**. — särsk. i utvidgad l. **bildl.** anv.: (översiktlig) beskrivning, skildring (se d. o. **3**) i tal l. skrift återgivande yttre drag. **PFEIFFER (1837)**. Tänkvärdast bland .. (magister Laukhards) avslöjanden är tablån över det andliga tillståndet i hertigdömet Sachsen-Weimar anno 1787. **JOHANSON Spegll 133 (1909, 1926)**. Det finns ypperliga tablåer i Röda rummet. **WERIN Sv80otal 90 (1948)**.

Figur 7. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **TABLÅ**

Den bildliga användningen av ordet *tablå* (i figuren ovan) hänför sig således till användning såsom substantiv.

Angivandet av ordklass är inte explicit i varje fall i SAOB. I regel anges ordklass för huvudord (nästingångslemman) och för avledningar i ramsa men inte för särskilda förbindelser (partikelverb) eller sammansättningar.⁴¹ Den bakomliggande principen bygger på platsbesparing: varje sammansättnings efterled beskrivs (eller kommer att beskrivas) såsom simplex i ordboken och ordklassuppgiften behöver därför inte upprepas. Av samma skäl behöver inte varje särskild förbindelse en egen ordklassuppgift – det rör sig ju i samtliga fall om verb. I analysen av de bildliga användningarna har dock ordklassen noterats även för de fall som inte har en explicit angiven ordklassuppgift: **CENTRAL-LYRIKER** har således noterats som ett substantiv, **GADD-LÖS** som ett adjektiv, **RULTA OMKRING** som ett verb osv.

Av de bildliga betydelser som har analyserats i materialet har följande sex ordklasser påträffats: substantiv, verb, adjektiv, preposition, adverb och pronomen.

⁴¹ Vid homografa sammansättningar anges dock explicit ordklass. Även participiella adjektiv, av slaget: **STOFT-BEMÄNGD**, p. adj., har i regel utsatt ordklass. I undersökningen har detta senare slag förts till den överordnade kategorin adjektiv.

Fördelningen kan utläsas i tabell 4 nedan. Tabellen visar att bruket av formeln *bildl.* är spritt över olika ordklasser, men att substantiv är den ordklass som företer klart flest bildliga användningar, följt av verb och adjektiv. För att kunna dra några slutsatser av resultatet bör dock fördelningen i materialet sättas i relation till hur ordklasserna fördelar sig totalt sett i ordboksverket. Därför har en jämförelse gjorts med den totala förekomsten i SAOB av de aktuella sex ordklasserna som förekommer i undersökningens material. Detta referensvärde anges i kolumnen längst till höger i tabellen.

Tabell 4. Fördelning av bildliga användningar per ordklass, i relation till ordklassernas totala fördelning i SAOB

ORDKLASS	BIDLIGA ANVÄNDNINGAR I MATERIALET		ORDKLASSER TOTALT I SAOB	
	%	(ANTAL)	%	(ANTAL)
substantiv	64	(192)	62	(31 583)
verb	21	(64)	21	(10 671)
adjektiv	13	(39)	14	(7170)
preposition	1	(3)	0,5	(310)
adverb	0,5	(1)	2	(1095)
pronomen	0,5	(1)	0,5	(59)
TOTALT	100	(300)	100	(50 888)

Ur detta perspektiv tycks bildlighet inte vara ett huvudsakligt substantivfenomen, utan snarare något som verkar helt oberoende av ordklass. Proportionerna mellan de bildliga användningarnas ordklassstillhörighet och ordklassernas fördelning i stort är i det närmaste identiska. Uppgifterna är hämtade 2016 med hjälp av Erik Bäckerud, it-ansvarig på SAOB-redaktionen, och gäller mellan initialbokstaven **A** och artikeln **VEDERSYN**. Uppgifterna gäller de fall där ordklass är explicit angiven, dvs. framförallt sammansättningar och särskilda förbindelser är undantagna. Detta innebär att överensstämmelsen i själva verket kanske är något mindre slående än tabellen ger sken av, men siffrorna utgör oavsett ett referensvärde som säger något om bildlighetens relation till ordklass. Uppgifterna kan för övrigt även vara intressanta i sig – av de knappt 60 000 ord i SAOB som är försedda med ordklassbeteckning utgörs 3/5 av substantiv, 1/5 av verb och 1/7 av adjektiv.

Några ord bör dock sägas om hanteringen av adverb. I SAOB, liksom i många andra ordböcker, utgör ofta ett adjektivavlett adverb en del av en adjektivartikel, där enbart rent formella ändelseuppgifter redovisas och där semantiken inte särskilt uppmärksammas. Detta medför att bildliga användningar av adverb relativt sällan presenteras separat, liksom för övrigt adverbiell betydelse överhuvudtaget – detta förklarar låga förekomster av adverb i tabell 4:s båda kolumner (0,5 respektive 2 %).

Tabellen visar även att formeln *bildl.* ibland används om prepositioner och pronomen, och dessa användningar kan också behöva kommenteras ytterligare. Vid både prepositionerna (3 förekomster i artikeln **AF**) och pronomenet (1 förekomst i artikeln **DENNE**) handlar det nämligen om användningar i hela bildliga konstruktioner (preposition + rektion, respektive pronomen + substantiviskt huvudord). Formeln *bildl.* syftar således inte enbart på användningen av det enskilda ordet som behandlas i den aktuella artikeln, utan på hela det språkliga uttrycket, se exemplen nedan:

AF a⁴ v, hvard. å⁴ v l. (särsk. i Gld) å⁴, prep. o. adv.
 ...
A)
1) i lokal bet., om rörelse l. förflyttning
 a) från det, på hvilket ngn l. ngt är.
 ...
 γ) (†) (upp) från. Hemta ax vp aff åkren. *Var. rer.* 41 (**1538**). Stegh Kongl. M:tt opp af sin Kongl. Thron. *RARP V.* 2: 188 (**1655**). Resa sig af stället. *STENHAMMAR* i *LBÄ* 14–15: 47 (**1798**). *bildl.* Barns upptagande af gatorne. *BERCH* 241 (**1747**).

Figur 8. Bildlig användning av preposition, exemplet **AF**

DENNE, demonstr. o. (†) rel. pron. ...
I. ...
2) ...
 a) ...
 η) [jfr d. *paa denne side af floden, t. diesseits*] i uttr. *på* (osv.) *denna sidan* (af l. om ngt), *på* (osv.) *den hitre l. närmaste l. mot oss* (osv.) *belägna sidan* (af l. om ngt); eg. o. *bildl.* *Tree (städer) skolen j gifvua på tesse sidhon Jordan, och tree j Canaans lande. 4 Mos. 35: 14 (Bib. 1541). BRAHE Kr. 26 (c. 1585). När Pompejus flydde til denna sidan af Spanien. SERENIUS (1734; under h i t h e r).* På denna sidan, på vår sida. *MÖLLER (1782; under d i e s s e i t s).* *Ingen på denna sidan om grafven gifves, som (osv.). LEHNBERG Pred. 1: 300 (c. 1800).* På denna sidan Alperna. *2 NF 5: 342 (1906).*

Figur 9. Bildlig användning av pronomen, exemplet **DENNE**

Även vid de andra förekommande ordklasserna i materialet uppträder den här typen av beskrivning av bildlighet, som rör hela syntagmer eller konstruktioner. Ofta markeras sådan användning som i exemplet **VADA**, nedan, med formuleringen ”i ... bildl. anv., i uttr. ... ” osv., eller som i **GALLA**: ”bildl. ... i vissa förb.”, dvs. det aktuella ordet används bildligt, i vissa uttryck eller förbindelser:

VADA *va³ da²*, v. ...

b) i mer l. mindre bildl. anv., i uttr. *vada i ngt*, vara omgiven av l. ha tillgång till l. äga o. d. ngt i rik mängd. Han vadade i konst. **JOHANSON** *Spegll* 46 (1921, 1926). Man förmligen vadar i storhetstid (*på herrgården Sturefors*), som en man av facket uttryckte det. **BÖÖK** *ResSu.* 105 (1924). Plötsligt vadade han i pengar. **KNUTSSON** *Kjærstad JagBrödWalker* 208 (2009).

Figur 10. Hel konstruktion i bildlig användning, exemplet **VADA**.

GALLA *gal³ a²*, sbst.² ...

4) bildl.

a) (i sht i vitter stil) med tanke på gallan ss. upphov till vrede o. liknande affekter (jfr 1 b) l. ss. ett gift (jfr 3 a); övergående i bet.: vrede, ilska, harm, förtrytelse, ondska, hat, avund o. d.; numera huvudsakligen i vissa förb. ss. *utösa l. uttömma l. utgjuta sin galla över (ngn)*; *gallan sjuder (över) l. kokar (i l. hos ngn)*, förr äv. *jäser (över) l. löper över (för ngn)*. Een troghen Duffua, vthan Galla och wredhe. **LÆLIUS** *Bünting Res.* 1: 199 (1588). Fromt folck haar och sin galla. **GRUBB** 219 (1665). **LIND** (1749). Hans läppar gift, hans hjerta galla hyste. **KELLGREN** 2: 75 (1790). Jag vädjar till Eder att afgöra, huruvida någonsin tadlet giutit sin galla öfver en större, en rikare själ. **TEGNÉR** (*WB*) 3: 200 (1819). Visst är du (*Tersites*) fulare att se än alla, / när darrande af hat du sprutar galla. **FRÖDING** *Guít.* 134 (1891). **SIWERTZ** *Sel.* 2: 135 (1920).

Figur 11. Hel konstruktion i bildlig användning, exemplet **GALLA**.

Vid en del tillfällen anges explicit att bildligheten gäller hela uttrycket och inte bara det aktuella uppslagsordet, så t.ex. i beskrivningen av **RUM**, adjektiv:

RUM *rum⁴*, adj. ...

9) *sjöt.* i fråga om vindförhållanden.

...

c) (enst.) i det bildl. uttr. *rum i storseglet*, om kvinna: som mer l. mindre liknar ett skepp som seglar med rum vind (med tanke på att hon ”seglar fram” majestätiskt l. har en svällande barm l. dyl.). En trojtjänarinna hade .. (*sjökaptensens far*), rum i storseglet och ett riktigt naturbarn. **HEIDENSTAM** *Skog.* 232 (1904).

Figur 12. Explicit angivet bildligt uttryck, exemplet **RUM**, adj.

Ibland antyder definitionstexten att bildligheten även sträcker sig bortom den lexikala nivån och istället tar sikte på den bakomliggande mentala föreställningen. I materialet påträffas sådana formuleringar som i exemplet **GALLA** ovan där själva tanken bakom den bildliga användningen explicit förklaras: ”med tanke på gallan ss. upphov till vrede o. liknande affekter /.../ 1. ss. ett gift”. (Jfr även formuleringen i definitionen av **SKÅDESPELAR-BANA** (se figur 36 i avsnitt 5.5 nedan): ”om ngns levnad(sbana) tänkt ss. teaterföreställning”).

Sammanfattningsvis pekar delundersökningens resultat på att angivande av bildlig användning i SAOB inte är styrt av ordklassstillhörighet. Resultatet är inte överraskande i sig, men väl intressant att konstatera. Tendensen att kommentera det enskilda ordets roll i kombination med andra ord (med formuleringar som *i det bildl. uttr.*, *i bildl. anv.*, *i förb. med osv.*) vittnar om att bildliga betydelser i SAOB inte bara sträcker sig bortom ordklassernas gränser utan också förbi de enskilda ordens. Det finns även tecken på att bildlighet i ordboken inbegriper också den mentala föreställningen. Resultatet sammantaget är i samklang med den konceptuella metafor-teorins tanke om att metaforik (och metonymi) inte är knutet till formen hos ett enskilt ord eller uttryck, utan snarare till ett större, bakomliggande begrepp.

5.2 Position i mikrostrukturen

Som framgår i avsnitt 2.4.2 är SAOB:s mikrostruktur hierarkisk och också potentiellt betydelsebärande. En betydelse eller användning av ett ord kan beskrivas som en central (kärn)betydelse (som primär betydelse i ett huvudmoment), som en särskild semantisk nyans av en sådan (såsom en sekundär del av ett huvudmoments definition), som en mer separat underordnad betydelse (såsom ett eget undermoment) eller som en självständig polysem betydelse (såsom ett eget nytt huvudmoment). Denna presentationsprincip gäller även bildliga användningar, och formeln *bildl.* kan således dyka upp i olika positioner i ordbokens artikelstruktur. Nedan följer tre exempel där den bildliga användningen presenteras i tur och ordning såsom en del av huvudmomentet (**DESORIENTERA**), i eget underordnat moment (**MAGASIN**), respektive i ett separat huvudmoment (**TACKLA**).

DESORIENTERA *des¹ oriente⁴ ra l. de¹ -, l. -än-, äfv. -ör-, äfv. ⁰¹⁰⁰⁴⁰, i Sveal. äfv. -e³ ra², v. -ade.* vbalsbst. -ANDE, -ING.

+ Etymologi

komma (ngn) att förlora orienteringen l. känslan för väderstreckens läge; förvilla, bringa på villospår; ofta i **bildl.** l. öfverförd anv.: förbrylla, göra rådlös; stundom: bringa ur fattningen; i sht i pass. med intr. bet.: förlora orienteringen l. fattningen, råka på villospår; i p. pf. ofta med adjektivisk bet.: förvillad, bortkommen, bragt ur fattningen, förbryllad, rådlös.

Figur 13. Bildlig användning som en del av huvudmomentets definition, exemplet DESORIENTERA.

MAGASIN *mag¹ asi⁴ n, n. (RP 3: 209 (1633) osv.) ((†) r. l. m. l. f. OxBr. 8: 15 (1627), BJÖRKMAN (1889)); best. -et (ss. r. l. m. l. f. = (VetAH 1792, s. 37)); pl. = l. -er.*

+ Ordformer

+ Etymologi

1) byggnad (l. del av byggnad) avsedd för förvaring av förnödenheter l. varor, förrådshus, förrådsrum, lagerhus, lagerrum; särsk. i ä. tid ofta om större förrådshus vari kronans spannmål förvarades; förr äv. om institution som förvaltade offentligt förråd.

...

b) **bildl.** BRASK *Pufendorf Hist.* 188 (1680). Du magasin för lögnen, du alla gemenheters samlingsplats. STIERNSTOLPE *DQ* 2: 423 (1818; om person). Örtbladen hos Linnæa tjänstgöra .. såsom magasin för reservnäringsämnen. *BotN* 1878, s. 94. Hela Marman är ett riktigt magasin för (timmer-)stockar. SANDSTRÖM *NatArb.* 2: 2 (1910); jfr β nedan. På Sydsvenska höglandet bilda de stora sjöarna i södra Småland viktiga magasin för Lagan, Helgeån och Mörrumsån och öka dessas kraftvärde. *SvGeogrÅb.* 1929, s. 149. Östersjöområdet var ett outtömligt magasin för skeppsvirke. AHLUND *GA* 287 (1932). jfr NÄRINGS-, RESERVNÄRINGS-MAGASIN. särsk.

Figur 14. Bildlig användning som ett eget undermoment, exemplet MAGASIN

TACKLA *tak³ la², v. -ade.* vbalsbst. -ANDE, -ING, se d. o.; -ARE (se *avledn.*).

+ Ordformer

+ Etymologi

1) (om ä. förh.) motsv. TACKEL 1: förse (segelfartyg) med rigg (se **rigg**, sbst.¹ 1) l. tackling, rigga; äv. utan obj. *Skeppet var tacklat till skonert.*

...

2) (†) (i mer l. mindre **bildl.** anv. av 1) särsk. i fråga om att utrusta l. förse (ngn) med ngt; särsk.: klä på (ngn, särsk. sig); särsk. i uttr. *vara tacklad*, om person: ta sig ut l. vara (på)klädd (så l. så); jfr RIGGA 3, 4. Den .. fullkomligt tacklade och provianterade Kaptenen .. förfogade sig från kajutan upp på däck. GOSSELMAN *SNÄmer.* 2: 29 (1833). När du, genom min omsorg, hinner tacklas och få lärdom, blir du kadett. SPARRE *Sjökad.* 40 (1850). Tackla dig nu såsom Rysk officer, med den der gymnarens kläder. *Därs.* 147. Gumman min var ej så illa tacklad i ungdomen. Fagert skinn. CARLÉN *Köpm.* 1: 30 (1860). — jfr PÅ-TACKLA.

Figur 15. Bildlig användning som ett eget huvudmoment, exemplet TACKLA

Med mikrostrukturen har ordboksredaktörerna alltså möjlighet att relatera de bildliga användningarna till sina respektive grundbetydelser. Strukturarrangemanget kan ha rent semantiska grunder: användning *x* betyder (i den eller den utsträckningen) något annat än användning *y*. Men momentindelningen kan också ha mer praktiska orsaker: en rikligt belagd betydelse i redaktörens material ägnas oftast större utrymme (på rent grafiskt avskild plats) i ordboksspalterna än mera tillfälligt använda sådana. Samtidigt säger förstås bruket också något om relationen till grundbetydelsen. Mera tillfälligt nyttjade bildliga användningar har rimligtvis sämre chanser att utveckla egna semantiska egenskaper och uppfattas som självständiga betydelser.

För att undersöka hur den typiska relationen mellan bildliga användningar och deras grundbetydelser ser ut i SAOB har därför formeln *bildl.*:s position i artikelstrukturen noterats i undersökningsmaterialet. I tabell 5 nedan redovisas resultatet av denna delundersökning. Undersökningsmaterialet består av 300 förekomster av bildliga användningar i SAOB, men summan som anges i tabellen är 302. Anledningen till detta är att av de ursprungliga 300 träffarna har 8 förekomster räknats bort i denna del av undersökningen eftersom de har påträffats utanför den hierarkiska mikrostrukturen, i anmärkningar eller andra metatextuella kommentarer. Till detta kommer det faktum att bildliga användningar ibland etiketteras dubbelt i ordboken (se figur 6 i avsnitt 4.3.1 ovan). I sammanlagt 10 fall i materialet omtalas samma (eller delvis samma) bildlighet på mer än ett ställe i samma artikel. Detta sammantaget ger det totala antalet undersökta fall 302 (300-8+10). Enheten som kvantifieras i tabellen utgörs alltså av antalet *formelförekomster* i ordbokens mikrostruktur.

Tabell 5. Formeln *bildl.*:s position i SAOB:s mikrostruktur

POSITION I MIKROSTRUKTUREN	ANTAL FÖREKOMSTER	(%)
i direkt anslutning till grundbetydelsen	113	(37,5)
i eget undermoment som en särskild betydelse	130	(43)
i självständigt huvudmoment	59	(19,5)
i självständig artikel	0	(0)
TOTALT	302	(100)

Om position i mikrostrukturen tolkas som ett uttryck för graden av autonomi kan ett antal iakttagelser göras. De enskilda formelförekomsterna i undersökningsmaterialet påträffas t.ex. i drygt 4/5 (80,5 %) av fallen inom huvudmomentets ram, i direkt anslutning till grundbetydelsen eller i eget separerat undermoment

(motsvarande exemplen **DESORIENTERA** respektive **MAGASIN** ovan). Det senare utgör det enskilt vanligaste slaget (drygt 43 %). Formeln *bildl.* förekommer även i viss utsträckning såsom etikett för egna huvudbetydelser (markerade med momentsiffra), representerande det som (utifrån resonemanget i avsnitt 3.2.2 ovan) kan betraktas som polysemi i SAOB (motsvarande exemplet **TACKLA** ovan). Totalt sett är dock förekomsten här relativt sällsynt (knappt 20 % av fallen).

Vidare hade man kunnat tänka sig att träffa på formeln *bildl.* också i separata artiklar, i etymologiparentesen till homonyma ord. Metafor och/eller metonymi som centrala semantiska mekanismer har rimligen även gett upphov till starkt förbleknade eller helt döda bildliga betydelser som idag betraktas som självständiga ord. Inga sådana förekomster har dock noterats i undersökningen.

Sammanfattningsvis pekar resultatet på att de betydelser i SAOB som betecknas som bildliga uppvisar en låg grad av autonomi; snarast utgör de relativt osjälvständiga betydelser nära kopplade till sina respektive grundbetydelser. Resultatet står i kontrast till Norén och Linells (2006) beskrivning av metaforer och metonymier som prototypisk polysemi (se avsnitt 3.2.2 ovan) och som betydelser med mera självständig karaktär. Denna iakttagelse väcker bl.a. frågan om relationen mellan bildlighet och metafor/metonymi och antyder att SAOB:s bildliga användningar representerar ett särskilt slag av metaforer och/eller metonymier. En stark och tydlig koppling (och kort distans) mellan källdomänens grundbetydelse och måldomänens metaforiska betydelse innebär i regel upplevelsen av hög bildlighetsstyrka – av tendensen att presentera bildliga användningar inom huvudmomentens ram att döma verkar det företrädesvis vara just sådana som klassificeras som bildliga i SAOB.

5.3 Bruklighetsbeteckning hos grundbetydelse och bildlig användning

I föregående avsnitt undersöktes de bildliga betydelsernas autonomi, relationen mellan källdomänbegreppets grundbetydelse och måldomänbegreppets bildliga betydelse, genom en analys av den position i SAOB:s artikelstruktur som de presenteras i. Ett annat sätt att närma sig relationen mellan käll- och måldomänerna hos de bildliga användningarna i SAOB är att undersöka vilken *bruklighet* som anges i ordboken för de bildliga betydelserna i förhållande till deras respektive grundbetydelser. För att man över huvud taget ska kunna tala om mappning mellan olika domäner krävs givetvis att man kan identifiera två separata domäner (jfr diskussionen i avsnitt 3.3.2.1 ovan). Om källdomänbegreppets grundbetydelse sedan lång tid är ur bruk blir det rimligen svårare (för ordboksredaktören) att uppfatta den bildliga relationen till en fullt levande betydelse vid en semantisk analys (jfr resultatet i föregående avsnitt, där det helt saknas belägg i

materialet på homonymi som har uppstått till följd av förbleknad bildlig polysemi). I denna del av undersökningen studeras i vilken mån bildliga användningar i SAOB är relaterade till bruklighet – talas det överhuvudtaget om bildliga användningar när grundbetydelsen har lägre bruklighet än den härledda betydelsen, eller krävs det en viss bruklighet för grundbetydelsen? Eller är möjligen bruklighetsgrad irrelevant för bildlighet i ordboken?

SAOB:s skala för att ange bruklighetsgrad är finkornig och sträcker sig från *fullt brukliga* betydelser och användningar (normalt presenterade utan bruklighetsbeteckning), via *mindre br.* och *föga br.*, till *obrukliga* sådana (markerat med †). Dessutom kan användningen inskränkas med beteckningarna *numera bl. ngn gg* och *numera knappast br.* I SAOB anges bruklighet (direkt eller indirekt) för samtliga betydelser och användningar, även för nyanser inom varje huvudmoment. En specialbetydelse kan således ha samma bruklighetsbeteckning som huvudbetydelsen men också ha angiven högre eller lägre bruklighet än denna. Detta gäller förstås även bildliga användningar, vilket illustreras av följande tre exempel, där den bildliga användningen av **DEMOLERA** har samma bruklighet som grundbetydelsen (nämligen: fullt bruklig (bruklighetsbeteckning saknas)). I fallet **RUMINERA** är däremot brukligheten lägre hos den bildliga användningen (†) än hos grundbetydelsen (*numera föga br.*). Hos **MAGASIN**, slutligen, är det grundbetydelsens bruklighet som är lägre († jämfört med *numera mindre br.*):

DEMOLERA
...

förstöra (byggnadsverk, i sht fästningsverk o. d.), (ned)rifva, nedbryta, rasera, slopa; jfr **RUINERA**. Taltes .. om skantzernes demolierande i Pillow. *RP* 5: 380 (1635). *Oxenst. brev*. 8: 502 (1645). *Manskap (kommenderades)* .. att demolera ock kullkasta alla wallar ock wärck kring om staden. **J. M. LYTH (1703)** i *Karol. krig. dagb.* 2: 6. Jag .. gick .. och lade mig i stufvan, som alt hvar dimolert af fijenden. **S. LÖFVING (1730)** i *Handl. Finl. öden* 1: 405. Längre up i floden blefvo åtskillige Batterier demolerade och deras Canoner förnaglade. *SP* 1779, s. 667. **DALIN (1850)**. *Tekn. tidskr.* 1896, Allm. s. 134. De norska gränsfästningarnas demolering. *SvD(L)* 1906, nr 81, s. 3 (*öfverskrift*). De å Studentholmen funna fasta fornlemningarnas fullständiga demolering. *SD* 1907, nr 255, s. 6. — särsk.

a) **bildl.** En .. instruktiv bild af huru under dessa år Finlands lagbundna samhällsskick stycke för stycke demolerats. *SD(L)* 1904, nr 312, s. 4.

Figur 16. Samma bruklighet (fullt bruklig) hos grundbetydelse och bildlig användning, exemplet **DEMOLERA**

RUMINERA ...

1) (*numera föga br.*) idissla (se d. o. 1). **RETZIUS BrFlorman** 109 (1838). **WERNSTEDT (1951)**.

2) (†) **bildl.**: idissla (se d. o. 2 b), tugga om; jfr 3. Att det egentligen var några få andars tankar, som ruminerades af massorna. **STRINDBERG Hafsb.** 67 (1890). **DENS. GötR** 164 (1904).

Figur 17. Lägre bruklighet hos bildlig användning än hos grundbetydelsen., exemplet **RUMINERA**

MAGASIN
• • •
<p>4) (†; se dock nedan under <i>b</i>) samling av förnödenheter, förråd. Du står på din respect, / Ditt feta magasin (<i>dvs. ditt välförsedda förråd</i>) / Och på din dryga slächt. WEXIONIUS <i>Vitt.</i> 369 (c. 1685). Den gamla Lortätaren måste väl hafva någorstädes et stort Magazin med gammalt skräp. LAGERSTRÖM <i>Gir.</i> 43 (1731). — jfr GRÅBÄRGS-MAGASIN. — särsk.</p>
• • •
<p><i>b</i>) (numera mindre br.) bildl. BRASK <i>Pufendorf Hist.</i> 439 (1680). En mängd af missnöjen, hvilka vid 1500-talet hade samlat sig liksom til et formligt Magazin af klago-punkter (<i>mot påvevöldet</i>). LBÅ 11–13: 99 (1798). Det oerhörda magasin af förrycktheter, som är hopadt i afhandlingen "Det europeiska missnöjets grunder" (<i>av Almquist</i>). ATTERBOM <i>Minnest.</i> 2: 191 (1853). Ett magasin af vetande. SUNDÉN (1887). jfr SORGE-, VATTEN-MAGASIN.</p>

Figur 18. Lägre bruklighet hos grundbetydelsen än hos bildlig användning, exemplet **MAGASIN**.

I delundersökningen har noterats i vilken utsträckning den bildliga betydelsens bruklighet har angivits vara högre än grundbetydelsens. Det blir således ett mått på de bildliga betydelsernas självständighet från källdomänen(s) betydelser) – lever bildligheten vidare när grundbetydelsen tappar i bruklighet? Det bör understrykas att analysen endast har tagit hänsyn till rena bruklighetsmarkörer. I SAOB anges även stilvärde (vid inskränkning) och begränsad förekomst till viss region eller till viss fackkrets. Dessa slag av beteckningar har alltså inte medtagits i beräkningen (eftersom användningen inom sådan kontext antas fullt bruklig där). I tabell 6 sammanfattas resultatet.

Tabell 6. Bruklighetsangivelser för bildliga betydelser

BRUKLIGHETSANGIVELSE	ANTAL	(%)
högre bruklighet än grundbetydelsen	19	(6,5)
samma bruklighet som eller lägre än grundbetydelsen	281	(93,5)
TOTALT	300	(100)

Resultatet är tydligt. I endast 19 av 300 fall är den bruklighet som anges, högre för de bildliga användningarna än för deras respektive grundbetydelser. Fallen av typen **MAGASIN** (ovan) är alltså på det hela taget sällsynta. Flera av de fall som trots allt påträffats med högre bruklighet än sina grundbetydelser utgörs dessutom av specialfall som bör kommenteras särskilt. Flertalet (11 av 19) är nämligen av typen **GALA UT** och **STOFT-TYNGD**, se nedan, dvs. användningar där en redan bildlig användning av ett ord förbundits eller satts samman med ett annat – och den nya användningen därför saknar (belägg på) en egentlig grundbetydelse:

GALA UT¹⁰ 4. till **1**, **bildl.**: gala kraftigt, "sjunga ut". Gal ut i stormen, koppartupp!
KARLFELDT *FridLustg.* 53 (**1901**; i fråga om vindflöjel).

Figur 19. Fullt bruklig bildlig betydelse som saknar grundbetydelse, exemplet **GALA UT**

STOFT-TYNGD, p. adj. (i vitter stil) **bildl.**; särsk. till **2 f**: tyngd av materien l. det jordiska. **LIDMAN** *HusFrökn.* 275 (**1918**; om luft). Vår tanke söker och spanar, / men jordisk och stofttyngd är vingen. **ELIASSON** *Hav* 31 (**1925**). —

Figur 20. Lägre bruklighet hos grundbetydelsen än hos bildlig användning, exemplet **STOFT-TYNGD**

För att en betydelse i materialet ska betecknas som bildlig krävs alltså normalt sett minst lika hög bruklighet hos den motsvarande grundbetydelsen (dvs. motsvande exemplen **DEMOLERA** och **RUMINERA** ovan). Men inom denna kategori (rad nummer 3 i tabellen) förekommer också fall där både källdomänens grundbetydelse och måldomänens bildliga betydelse är obrukliga, såsom exempelvis hos **MACERERA** nedan⁴². Obsoleta bildliga betydelser existerar alltså i ordboken, däremot betecknas sällan brukliga betydelser som bildliga när grundbetydelsen är obsolet.

MACERERA *mas*¹ *ere*⁴ *ra*, i Sveal. äv. *-e*³ *ra*², v. **-ade**. vbalsbst. **-ANDE**, **-ING**; jfr **MACERATION** (se *avledn.*).

+ Etymologi

1) (†) utmatta; plåga, martera; späka. **SWEDBERG** *Schibb.* 282 (**1716**). **PFEIFFER** (**1837**). **GYNTHER** *ConvHlex.* (**1846**). — särsk.

a) intr.: bliva utmärglad, bliva mager. **BIURMAN** *Brefst.* 150 (**1729**).

b) refl., **bildl.**: bekymra sig (över ngt). Dette moste Jag tillägä, att man nu sig här mäst macererar öffuer General convented och Directorio. *HSH* 25: 203 (**1633**). **BERONIUS** *Reb.* E 3 b (**1674**).

Figur 21. Obruklig såväl grundbetydelse som bildlig användning, exemplet **MACERERA**

⁴² Fallet **MACERERA** illustrerar SAOB:s (ekonomiska) princip att ange övergripande bruklighetsbeteckning endast en gång. Huvudmoment **1**:s korstecken (†) anger således även att undermomenten **1 a** och **1 b** är obrukliga (eller åtminstone var det vid den tidpunkt då den aktuella artikeln publicerades).

Som nämnts tidigare tar undersökningen bara hänsyn till sådana fall som verkligen är markerade som bildliga. Potentiella fall av metaforer (eller metonymier) som inte har försetts med formeln *bildl.* hamnar utanför. Den aktuella delundersökningen antyder dock att den bildliga upplevelsen minskar i takt med att föreställningarna om källdomänen försvagas och att metaforer som bygger på numera obrukliga betydelser sällan etiketteras som bildliga i SAOB. Detta faktum stärker ytterligare iakttagelsen att bildlighet i ordboken inte är metaforik i allmänhet, utan snarare utgörs av de tydligaste fallen. När det gäller bruklighet blir iakttagelsen intressant också med tanke på SAOB:s förhållande till diakroni. Ordboken har ju uttalat historiska anspråk och fäster stor vikt vid beskrivningen av betydelseutveckling – men när det gäller bildlighet verkar beskrivningen alltså inte helt konsekvent och stringent. En rimlig förklaring till detta är förstas att det blir svårare att bedöma utvecklingsgången och hur de semantiska relationerna ser ut ju längre tillbaka i tiden man kommer.

5.4 Typ av semantisk process

De bildliga användningarna i materialet har analyserats på innehållsplanet med avsikten att bedöma vilken semantisk process som döljer sig bakom den aktuella definitionsformeln. Detta blir ett sätt att undersöka metaforiciteten (se avsnitt 3.3.6) hos de aktuella användningarna och betydelseerna. Bildlighet förknippas normalt med metaforik, men det är inte självklart att formeln i ordboken uteslutande reserveras för denna semantiska process – man kan även tänka sig metonymier, men eventuellt också andra processer.

För att kunna genomföra en bedömning av processtyp studeras i denna del av undersökningen både de formler och lexikografiska beskrivningar som ges i definitionstexten (för både grundbetydelse och den aktuella bildliga användningen) och också de språkprov som anförs som belägg på varje bildlig användning. Utgångspunkten i analysen är domänbegreppet och definitionen av konceptuell metafor och metonymi som preciseras i avsnitt 3.3.1–5 ovan. Utgörs den aktuella bildligheten av ett fall där man talar om en sak med termer från en helt annan domän är det en fråga om en metafor. Men om det snarare är frågan om mappning inom en och samma domän(matris) handlar det i stället om en metonymi. Fall som **DESERTÖR**, se nedan, tolkas således som exempel på metafor. I detta fall innebär den konceptuella struktur som mappas att någon avviker eller överger något: ÖVERGIVANDE AV ÖVERTYGELSE ÄR FLYKT FRÅN STRIDSTRUPP. Det är här möjligt att tydligt separera de olika domänerna: KRIG/MILITÄR STRID (källa), respektive: RELIGIÖS TRO(SUTÖVNING) (mål).⁴³

⁴³ Det bör påpekas här att benämningen på domänerna kan formuleras på olika sätt. I avhandlingen fästs inget avseende vid exaktheten hos sådana formuleringar (jfr Lakoff (1993) som menar att

DESERTÖR ...

1) krigsman som hemligen o. olofligen afvikit från den trupp han tillhör, rymmare; jfr FÄLTFLYKTING. En part Invånare i Landet (*draga*) icke försyn före, at illa, hårdt och skimfeligen handtera dem som utskickas, til at ertappa slike Deserteurer. *Stadg. ang. landtmil.* 1: 474 (1684). Deserteurer ur Cronans tjänst. *Publ. handl.* 2: 855 (1731). Om vi af förnäma och vackra munnar hört så ofta Rymmarn, som Alexis eller Deserteuren (*titel på ett populärt skådespel af Sédaine*), skulle det ordet nu låta lika så oanstötligt, som något af de bägge senare. *SP* 1778, s. 5. Redan befanns tonen i Norska arméens ansenligt nedstämd, och desertörer anlände hoptals samt hemförlofvades, efter att hafva aflagt tro- och huldhetseden åt vår allernådigste monark och hans regering. *LJUNGGREN Minnesant.* 256 (c. 1815). Gardister skickades i flere riktningar ut efter desertören, som någon trodde sig hafva sett gå emot skogsbacken. *RUNEBERG* 4: 191 (1834, 1858; i fråga om krigslek af skolpojkar). Utom igenkända desertörer (*skall*) ingen blifva anhållen vid utmarschen. *OSCAR II* i *VittAH* 25: 125 (1863; i fråga om kapitulation).

2) (föga br.) bildl. affälling ifrån troslära, filosofiskt system osv. *DALIN* (1850).

Figur 22. Bildlig användning som utgörs av metafor, exemplet **DESERTÖR**

I fallet **VADMALS-JACKA**, se figur 23 nedan, tolkas den aktuella semantiska processen istället som en metonymi. Vad ordet betecknar i sin grundbetydelse (dvs. klädesplagget) är förvisso något annat än det som åsyftas i den aktuella bildliga användningen (nämligen: bäraren eller ägaren av plagget), men relationen mellan källa och mål är här referentiell, och källa och mål ryms inom en och samma domän: till personens (i det här fallet: bondens) domän hör även personens fysiska attribut och ägodelar. (Intressant i det här fallet är för övrigt också att den aktuella (bildliga) användningen även explicit omtalas som just *metonymisk*.)

VADMALS-JACKA. jacka av vadmal; förr äv. oeg. l. bildl., i sht metonymiskt, om person.. *2SthmTb.* 7: 169 (1586). Wisa mig en menniska under solen alt ifrån Purpuren til walmarsjackan, som icke har sina fel. *DALIN Arg.* 1: 99 (1733, 1754). Wårt krigsfolk i sina grå wallmars jackor och skinnröjor. *HOF Självbiogr.* 68 (c. 1768).

Figur 23. Bildlig användning som utgörs av metonymi, exemplet **VADMALS-JACKA**

man inte ska förväxla benämningen på en mappning med mappningen i sig. Benämningen är endast mnemoteknisk (1993:207)).

På motsvarande vis har hela undersökningsmaterialet analyserats för att undersöka hur ofta bildlig användning inbegriper just processen metafor. I tabell 7 nedan anförs exempel som illustrerar typisk metaforisk användning i materialet.⁴⁴ I den följande tabellen, tabell 8, sammanfattas det övergripande resultatet av delundersökningen.

Tabell 7. Exempel på bildlig användning som motsvaras av metaforer

<i>Ord:</i>	<i>Konceptuell metafor:</i>	<i>Språkprov:</i>
ACKORD	ÖVERENSSTÄMMANDE EGENSKAPER ÄR TONER I SAMKLANG	<i>(Crusell,)</i> detta ädla väsen, en klar ackord af ära, vänskap och sång. VALERIUS 2: 250 (1839)
CENTNER-TUNG	ORD(S BETYDELSE) ÄR FÖREMÅL MED VIKT	Hvart ord väger centners-tungt på min själ. ENVALLSSON <i>Peter d. store</i> 54 (1799)
GALA-DRÄKT	SPRÅKLIG ESTETIK ÄR KLÄDER	<i>(Lidners)</i> vers är ständigt klädd i skimrande galadräkt. MLAMM i <i>2Saml.</i> 30: 170 (1909)
PACKA	TID ÄR FÖREMÅL MED UTSTRÄCKNING I RUMMET	Huru många chiliader av år skola ännu efterhand packa på varandra, innan <i>(osv.)</i> . TÖRNEROS <i>Brev</i> 1: 141 (1824; <i>uppl.</i> 1925)
RUMINERA	GRUBBLANDE ÄR IDISSLANDE	Att det egentligen var några få andars tankar, som ruminerades af massorna. STRINDBERG <i>Hafsb.</i> 67 (1890)
SKÅDESPELARE	LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL	<i>(Kejsar)</i> Augustus frågade vid slutet af sin bana: Har jag ej varit en skicklig Skådespelare? GRUBBE <i>EstetOrdl.</i> (c. 1845)
TACKLAGE	MÄNNISKA ÄR ETT FARTYG	Hvem fan kan röra sig ledigt med ett sådant tacklage, som vi <i>(sjöofficerare)</i> nu för tiden måste kränga på oss? SPARRE <i>Sjökad.</i> 388 (1850)
VADD-MJUK	EN TILLFREDSSTÄLLANDE KÄNSLA ÄR MJUK	Denna snöhvita, vaddmjuka frid som tidningsmän och diktare i juletid sänka och sprida öfver all världen. <i>SocDem.</i> 29/12 1896, s. 3

⁴⁴ Färgmarkering i tabellen indikerar gränsen för den indelningsperiod i materialet som exemplen är hämtade ifrån.

Tabell 8. Semantisk process – övergripande resultat

TYP AV PROCESS:	ANTAL:
metafor	288
annat	12
TOTALT:	300

Som väntat är metafor den klart dominerande processen i materialet. Hela 288 av de 300 analyserade bildliga användningarna, dvs. **96 %**, bedöms nämligen inbegripa metaforisk användning. Resterande 4 % av användningarna i undersökningsmaterialet (dvs. 12 fall av 300) utgörs i huvudsak av rena metonymier (av typen **VADMALS-JACKA** ovan). Även fall som har noterats som tveksamma eller rent felaktiga bedömningar har förts hit. I fallet **STOFF-VÄRLD** exempelvis (se nedan) kan etiketteringen *bildlig* ifrågasättas. Det sammansatta ordet verkar här snarast användas i sin grundbetydelse, även om de ingående sammansättningslederna i sig förstås kan tolkas som metaforiska. Detta slag har i undersökningen betraktas som felaktiga bedömningar:

STOFF-VÄRLD. *bildl.*, om det samlade stoff (beträffande ngt) som finns hos ngn l. ngt l. ngnstädes. **LJUNGGREN Est. 2: 217 (1860).**
 Erfarenheter och impressioner, som hopades hos .. (*Fröding*) bildade en inre, halft omedveten stoffvärld. **Edda 1915, 1: 293.**

Figur 24. Formeln *bildl.* betecknande snarast grundbetydelsen av ordet, exemplet **STOFF-VÄRLD**

Som framhölls i avsnitt 3.3.6–7 beskrivs metaforicitet inom den kognitivistiska skolan som en glidande skala – det är inte alltid lätt att bedöma om det språkliga uttrycket representerar mappning inom eller mellan domäner, bl.a. eftersom det finns gråzoner mellan metafor och metonymi. Detta gäller i hög grad även bildliga användningar i SAOB, och det innebär att trots att det förefaller relativt oproblemiskt att notera att 96 % av de undersökta fallen inbegriper metaforisk användning, så är metafor inte alltid den enda närvarande processen. Flera fall i undersökningsmaterialet inbegriper nämligen mer än en semantisk process, och ofta rör det sig om *metaftonymi*, alltså i en eller annan form en samförekomst av metafor och metonymi. I analysen har antalet sådana fall studerats och noterats. Sammanlagt bedöms drygt 15 % (46/300) av de undersökta användningarna inbegripa metonymiskt betingad metaforik, så exempelvis i de följande tre fallen:

ACCENTUERA

...

1) uttala l. sjunga (en stafvelse, ett ord, en takt-del) med accent; betona.

a) motsv. **ACCENT 1**. O .. läses såsom o .. Vid slutet af en accentuerad stafvelse. **KULLIN Eng. gr.** 15 (1744). — gm utvidgning af bet.: Akcentuerandet af den ena satsen framför den andra. E. H. **TEGNÉR Natur 19** (1886).

b) motsv. **ACCENT 3**. At samma höjning, som jag .. vill kalla Accentuation, ej är i hvar stafvelse lika stark, utan består af tre slag eller tre grader. **BERGKLINT Sam.** 1: 240 (1794). Accentuation. Betoning af vissa takt-delar. **HÖLJER Mus.-lex.** (1864).

...

3) bildl. (jfr **ACCENT 2**) framhålla, lägga särskild vikt på (ngt), betona. Man hade (i pjesen) den goda takten att ej för skarpt accentuera de saker, hvilka samtalstenen bör lätt halka öfver. **WIRSÉN i PT 1881**, nr 34 A, s. 3. **VZ 1893**, nr 67, s. 2.

Figur 25. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **ACCENTUERA**

STOFT stof^at, sbst.⁵ ...

1) ss. ämnesnamn: anhopning l. mängd av ytterst finfördelade (mikroskopiskt små), torra partiklar av fast ämne (i sht av de lösa jordlagren) l. fasta ämnen (som lätt virvlas upp l. kan hålla sig svävande i luften)

...

d) i sådana uttr. som *kasta sig l. falla ned i stoftet (för ngn)*, *kräla l. krypa l. ligga l. rulla sig i stoftet (för ngn l. ngt)*, företrädesvis hyperboliskt l. bildl. (jfr **2**), betecknande att ngn fullständigt underkastar sig (ngn l. ngt) l. ödmjukar sig (för ngn l. ngt) l. är överdrivet ödmjuk l. servil l. inställsam l. lissmande (inför ngn l. ngt) o. dyl. l. visar den djupaste vördnad l. artighet o. d. Ty kastom osz nu ned i stoftet för Guds wilja. **DALIN Vitt.** 3: 211 (1756). Jag rullar mig i stoftet mina fruntimmer. **BJÖRN Medb.** 15 (1789). **KELLGREN (SVS)** 3: 366 (1792: kröp). Låt mig här i stoftet er tillbe! / Jag är ej värdig edra ögon se. **BRAUN Bror 130** (1846). Må slafven för sin Gud i stoftet ligga; / Jag kan ej krypa, har ej lärt att tigga. **RUNEBERG 2: 119** (1846). Borde inte en sådan som han krypa i stoftet för de uslaste af mina diktter? **SÖDERBERG MBirck 155** (1901).

Figur 26. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **STOFT**, sbst.5

VAGGA *vag*³ *a*², r.l.f. ...

1) för spädbarn avsedd (liten) säng (i trä) (försedd med medar o. därmed) möjlig att gunga; ngn gg äv. i utvidgad anv., om annan avskild viloplats för spädbarn.

...

d) i mer l. mindre **bildl.** anv. (jfr *c*), om (platsen för l. sammanhang l. förhållande som utgjorde) ngt's l. ngn's ursprung l. (första) början. *Enligt somliga skulle Västergötland ha varit Svearikets vaggera.* The gamle hafva sagt Poésien wara then första Waggan, i hwilken Wijsheet hafwer hwijlat. **SPEGEL GW 1 (1685)**. Floden slingrar sig ut från trånga och ensliga vaggan. **VALERIUS 1: 31 (1831)**. Det var min musikalkiska vaggera. *IcaKurir. 1996*, nr 32, s. 5. — jfr **BARNDOMS-, KULTUR-VAGGA.** — särsk.

a) (numera bl. tillf.) i sådana uttr. som *ligga i sin vaggera*, vara (kvar) i sitt första (ofullkomliga) utvecklingskede, vara i sin linda. Hvilken trättä nu är och ligger i Vaggan. **VDakt. 1658**, nr 76. Statshushållnings-vetenskapen .. låg i sin vaggera. **LB.Å 44-50: 161 (1801)**.

Figur 27. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **VAGGA**, sbst.

I motsats till de i tabell 7 ovan anförda exemplen på rent metaforisk användning, grundar sig metaforiken i figurerna 25–27 på en metonymisk relation. Upphovet till den metonymiska användningen av *accentuera* är att man i tal faktiskt lägger fonetiskt tryck på vissa ord eller stavelser för att understryka deras innehållsliga angelägenhet och relevans. På samma sätt grundas begreppet *rulla sig i stoftet* i att någon verkligen har lagt sig på marken framför någon som ett tecken på underkastelse (typiskt har man kanske en hund eller ett annat djur i tanken här). Vidare motiveras *att ligga i sin vaggera* metonymiskt av vaggans funktion som säng för människor precis i början av livet.

Relationen mellan metafor och metonymi är i dessa fall komplex. Vid en semantisk analys av en enskild användning av ett motsvarande språkligt uttryck kan nämligen ofta den aktiva processen antingen utgöras av enbart en metonymi (någon accentuerar verkligen ett visst ord osv. för att framhäva det som viktigt) eller också av en (sekundär) metafor med metonymisk grund (någon understryker något, utan egentlig fonologisk accentuering – t.ex. genom att upprepa något, explicit referera till något som ”viktigt”, eller genom att grafiskt framhäva något i skrift osv.). Av de fall som har noterats som metaftonymiska finns fall av båda typer, men också flera fall där det inte har gått att bedöma om båda eller bara en av processerna är närvarande. Tolkningen blir avhängig den hjälp som ges av kontexten. I skrift och utan tillgång till tillräcklig kontextuell vägledning är gränsen svår eller omöjlig att dra. Slutsatsen blir att formeln *bildl.* i de fall som noterats som metaftonymiska kan omfatta båda dessa möjligheter.

I några av de undersökta fallen förhåller det sig som i exemplet **SKÅP**, se nedan, där möjligheten finns att betrakta användningen antingen som en metafor eller också som icke-metaforisk kategoriutvidgning eller generalisering. Den

senare tolkningen innebär att även om karaktären hos de yttre referenterna skiljer sig åt i olika användningar av ordet (i exemplet nedan från möbel till del av apparat eller maskin osv.) är den aktuella domän(matrisen) ändå en och samma. Den skulle i det aktuella fallet kunna sammanfattas på följande vis: LÅDFORMAT HÖLJE (FÖR SKYDD ELLER FÖRVARING). Betydelseutvecklingen i denna tolkning kan förklaras med att yttre omständigheter, och utveckling i den fysiska världen, har utvidgat extensionen av begreppet 'skåp'. Flera enheter i världen har utvecklats eller uppstått som kan inordnas i kategorin *skåp*; det är dock inte fråga om att tala om en sak i termer av andra, utan snarare tvärtom. De olika enheterna identifieras alla med begreppet 'skåp', det blir alltså snarare en fråga om att tala om (delvis) olika saker med samma termer. En sådan generalisering innebär vanligen på det intensionella planet också att delar av den ursprungligaste betydelsen förlorar komponenter.⁴⁵

SKÅP *skåp*, sbst.¹ ...

1) (ofta lådformig) möbel o. d. med tillslutet, med dörr l. dörrar (o. i regel hyllor l. annan inredning) försett förvaringsutrymme; äv. dels om närstående förvaringsmöbel (hög byrå o. d.), dels om vissa andra liknande utrymmen l. anordningar (se *c*, *d*); jfr **BÄNK II**, **KABINETT II**, **LÅDA**, sbst.¹ **1**, **MONTER 2**, **SKÄNK**. *Fristående, väggfast, i nisch inbyggt skåp.*

...

d) (i sht i fackspr.) i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv. (jfr *c*, *e* o. **2–5**), om utrymme l. anordning som till utseendet l. funktionen l. bådaddera liknar ett skåp; särsk. (i sht *tekn.*, företrädesvis ss. senare led i sgr): fodral l. skyddande över- l. kringbyggnad (som i regel har lådform o. är försett resp. försedd med dörr l. dörrar). (*I början av 1600-talet*) fanns ej det stora vägguret med sitt blå- och rödmålade skåp, som nu är den främsta prydnaden i hvarje förmögen gård. **TOPELIUS Fält**. 1: 140 (**1853**). Vanligen äro dessa skålar (*med sand för upphettning av kolvar m. m.*) öfverbyggda med skåp, försedda med aflopp för skadliga gaser. **NF** 8: 218 (**1884**). **Lf** **1884**, s. 29 (*om lådliknande detalj i maskin för packning av tändsticksaskar*). **SCHULTHESS** (**1885**; *om rodertrumma*). Transformatorerna (*i elektricitetsverket i Davos*) äro alla försedda med .. skyddsskåp samt placerade i det fria. Hvarje skåp innehåller förutom transformatorn en tafla med fördelningsledningarne och deras säkerhetsapparater. **IT** **1895**, Allm. s. 143. — jfr **BAD-**, **DRAG-**, **GRUPP-**, **HELGON-**, **KABEL-**, **KLOCK-**, **KOPPLINGS-**, **MOTOR-**, **RELÄ-**, **RÖK-**, **SIKT-**, **SLID-**, **TURBIN-**, **VENTIL-**, **VÅG-SKÅP** m. fl. — särsk.

Figur 28. Metaforisk användning eller icke-metaforisk generalisering, exemplet **SKÅP**, sbst.1

45 Skillnaden mellan metaforik och generalisering är komplicerad, och enligt definitionen ovan kan (konventionaliserad) metaforik utgöra en underkategori av generalisering. Den avgörande skillnaden för avhandlingens del har att göra med förändringar i den yttre världen (icke-metaforisk extension) gentemot förändringar i tankemönstret: att se en sak i termer av en annan (metafor); jfr även Svanlund 2001, som i det förra fallet talar om betydelsen som ett generell schema (som är så allmänt/abstrakt att kategorin kan omfatta också referenter från andra domäner), och i det senare om den ursprungliga källdomänens närvaro och påverkan på tolkningen (2001:48).

Också i det här fallet blir det svårt eller omöjligt vid en analys av de språkliga uttrycken att bedöma avsikten i varje fall – tänker sig språkbrukaren maskinslåpet som ett slag av överkategorin 'hölje' eller som en metafor för möbel? Det är förstås omöjligt att återskapa språkbrukarens inre tankemönster här. 4 fall har noterats i materialet där processen kan tolkas antingen som en metafor eller också som en icke-metaforisk generalisering.

Sammanfattningsvis betecknar formeln *bildl.* i SAOB i nästan samtliga fall metaforik. I flera fall samförekommer metaforik och metonymi (metaftonymi). I sådana fall kan användningen ofta tolkas antingen som en ren metonymi eller som en metonymisk motiverad metafor, eller också som bådadera. I något fall kan de bildliga användningarna tolkas som att de inbegriper icke-metaforisk generalisering. De 288 fall av bildliga användningar som inkluderar metaforer kan således delas upp i tre grupper: sådana där bara en process är närvarande (238 st.), sådana som är metaftonymiska (46) samt sådana som inbegriper metafor och/eller generalisering (4). Av de 12 fall som inte bedömts inbegripa metaforik utgörs 7 av enbart metonymiska processer och 5 har kategoriserats som felaktiga etiketteringar. Denna mer nyanserade bild av delundersökningens resultat sammanställs i tabellform nedan:

Tabell 9. Semantisk process – nyanserade resultat

TYP AV PROCESS	ANTAL
enbart metaforisk användning	238
metaftonymisk användning	46
metafor och/eller generalisering	4
enbart metonymisk användning	7
felaktig etikettering	5
TOTALT	300

5.5 Typ av metafor

Som ett sätt att nyansera analysen av den semantiska process som föreligger hos de enskilda bildliga användningarna i SAOB undersöks även, i de fall som bedömts vara metaforiska, vilken typ av metafor som det är frågan om. I föregående avsnitt konstaterades att de bildliga användningarna i materialet i nästan samtliga fall inbegriper metaforik, men vilka slags metaforer är det som beskrivs i ordbokens spalter? Utgångspunkten i denna delundersökning är Lakoff & Johnsons (1980) typer: *strukturella*, *orienterande*, *ontologiska metaforer* samt *personifieringar* (se avsnitt 3.3.4 ovan).

Undersökningen har gått till så att de aktuella metaforiska användningarna i materialet (96 % av 300 = 288 st.) har analyserats semantiskt och grupperats efter Lakoff & Johnsons system. Ett tillägg till systemet har gjorts för typen *hyperbol* som efterhand i undersökningen visat sig vara en relativt frekvent och tämligen klart urskiljbar grupp av den totala massan. Som angavs i avsnitt 4.3.1 beläggs i SAOB:s artiklar ibland en och samma bildliga användning av flera språkexempel som vart och ett tillhör olika typer av metaforer. 19 av de 288 metaforiska användningar som analyseras i delundersökningen utgör på detta vis fall där mer än en typ av metafor föreligger per bildlig användning (jfr sammanställningen av resultatet i tabell 10 och 11 i slutet av avsnittet och se även bilagan). Vad analysen i den aktuella delstudien tar sikte på är således hur många olika *metafortypsinstantieringar* som föreligger bland de bildliga användningar som har kategoriserats som metaforer.⁴⁶

Det ska även påpekas att de olika typerna, eller kategorierna, till dels överlappar varandra – som redan framgått (se avsnitt 3.3.4) utgör personifieringar ett särskilt slag av ontologiska metaforer. I analysen har varje enskild instantiering dock bara förts till en enda kategori. En personifiering har således inte samtidigt noterats som en ontologisk metafor. På samma sätt kan både ontologiska metaforer och hyperboler ingå i metaforiska processer där hela komplexa strukturer överförs från källa till mål. Dessa har inte heller noterats dubbelt i undersökningen (dvs. om den aktuella metaforens huvudsakliga funktion har bedömts vara att hantera ontologi har den inte samtidigt noterats som en strukturell metafor trots tvetydiga tendenser). Analysens bakomliggande princip grundar sig här på tolkningen att de orienterande och ontologiska metaforerna liksom personifieringarna och hyperbolerna är mer specifika kategorier än kategorin strukturella metaforer. Analysen strävar efter en så specifik kategorisering som möjligt. Detta innebär dock att en stor andel av de undersökta metafortypsinstantieringarna redan på förhand sannolikt är att vänta i kategorin strukturella metaforer – där hamnar ju de fall som inte uppfyller kriterierna för någon av de övriga kategorierna (eftersom varje enskild instantiering har förts till någon av de aktuella kategorierna). Oavsett detta förhållande väntas resultatet bidra till att nyansera bilden av vad en bildlig användning i SAOB är för något.

Hanteringen i analysen av typen personifiering kräver en särskild förklaring. Enligt Lakoff & Johnsons definition handlar det om att se något icke-mänskligt i termer av något mänskligt (1980:33). I undersökningsmaterialet har dock också det motsatta förhållandet visat sig frekvent: att se något mänskligt i termer av något icke-mänskligt. Även relationer som inbegriper motsvarande projicering på djur är frekventa. I avhandlingen betraktas den aktuella semantiska processen i

⁴⁶ Det bör här understrykas att dubbla metafortyper per metafor (19 av 288 fall alltså) är ett relativt sällsynt fenomen i ordboken. Normalfallet för en bildligt betecknad metafor är således endast en typ.

dessa fall som en och samma, därför omfattar typen personifiering i analysen samtliga av följande metaforiska underkategorier: MÄNNISKA ÄR (ICKE-MÄNSKLIGT) DJUR, MÄNNISKA ÄR SAK; (ICKE-MÄNSKLIGT) DJUR ÄR MÄNNISKA, DJUR ÄR SAK; SAK ÄR MÄNNISKA, SAK ÄR DJUR.⁴⁷ Nedan illustreras typen personifiering i materialet med exemplen **DESCENDENT** (SAK ÄR MÄNNISKA), **RUMS-VAN** (MÄNNISKA ÄR DJUR) samt **SKÅL-TOM** (MÄNNISKA ÄR SAK):

DESCENDENT
 ...
 (i sht i fackspr.) släkting i nedstigande linje, afkomling, ättling.
1) i eg. bet.
 a) (i sht jur.) om person; motsatt ASCENDENT.
 ...
2) bildl. Af detta Nerthus (*hos Tacitus*) är det nordiska gudanamnet Niçrör en strängt legitim descendent. **H. PIPPING** i *Förh. o. upps.* 16: 8 (1902).

Figur 29. Personifiering: SAK ÄR MÄNNISKA, exemplet **DESCENDENT**

RUMS-VAN, adj. om hund (l. annat sällskapsdjur): van att vistas i bostadsrum o. d.; ofta liktydigt med: rumsren. *SvD(A)* 1921, nr 205, s. 11. särsk. bildl., om person: salongsvan, salongsfäbig, belevad o. d. **HEDBERG** *Bekänna* 165 (1947).

Figur 30. Personifiering: MÄNNISKA ÄR DJUR, exemplet **RUMS-VAN**

SKÅL-TOM, adj. [eg.: som är tom o. då liknar en skål; jfr d. *skåltom*, om fartyg: som saknar inredning, rigg o. barlast] *sjöt.* om fartyg: tom på last o. barlast; äv. bildl., om person: alldeles uthungrad. **EKBOHRN** *NautOrdb.* (1840). **LIEBERATH** *Pojkh.* 135 (1919; bildl.). —

Figur 31. Personifiering: MÄNNISKA ÄR SAK, exemplet **SKÅL-TOM**

⁴⁷ Man kan förstås diskutera om benämningen *personifiering* är lämplig med denna utvidgade definition av begreppet. Av rent praktiska skäl (kopplingen till Lakoff & Johnsons ursprungliga termer blir tydligare) används dock termen även fortsättningsvis i avhandlingen.

Ontologiska metaforer är sådana där abstrakta eller komplexare företeelser uppfattas och uttrycks i termer av handfasta, klart åtskiljbara entiteter. Figurerna 32–33 illustrerar typiska ontologiska metaforer i materialet. I det första fallet (**CENTNER**) är det fråga om att uppfatta ett abstrakt begrepp som 'vilja' (språkprovet från 1792) i termer av ett fysiskt föremål med massa. En annan frekvent ontologisk metafor i materialet är behållarmetaforen. I fallet **RUM-RIK** beskrivs 'minne' (språkprovet från 1836) som en behållare (jfr även t.ex. figur 18 ovan).

CENTNER ...

1) benämning på en i flera länder brukad viktenhet af efter tid o. ort växlande storlek (vanl. = 100 skålpund); i Sv. (förr) ss. laggill viktenhet = 5 lispund l. 100 skålpund. Centipodium .. en centner. *Var. rer.* 46 (**1538**). Een Centenär hoos oss så mycket är som otte lispund. **LÆLIUS** *Mynt o. mått* 1 (**1588, 1595**). Demanter .. them Bisnagar säg äga / Til många Centners Wigt. **SPEGEL** *Guds verk* 137 (**1685**). Centner är en vigt af 5 lispund, eller 100 skålpund; hvilken här i riket allenast brukas vid några få inrättningar, som merendels af tyska arbetare först blifvit införde .. I afseende uppå Bränstål och Järntråd förstås med en centner 100 skålpund Nürenbergervigt, som svarar emot 120 skålpund svensk vidualievigt; men efter Amsterdams vigt .. gör 100 skålpund, eller en centner, i det närmaste 116 skålpund svensk vidualievigt. **RINMAN** (**1788**). (*Ss. multipel af marken*) torde kunna användas en i Sverige förut ej alldeles obekant vigt, kallad Centner, som utgöres af 100 marker. *Bet. om mått* **1823**, s. 55. 1 centner (*fördelas*) i 100 skålpund. **SFS** **1855**, nr 16, s. 6. Ensamt i Tyskland finnas 10 olika centner. **ÅSTRAND** (**1855**). **FALKMAN** *Mått* 2: 26 (**1885**). bildl.: stor tyngd, stor (eg. vikts-)mängd af ngt; jfr -**TYNGD**. På swaga axlar iag en Centnårs börda tager. *Fånge* 33 (c. **1710**; *måhända ssg*). En Centners vilja kan ej göra ett papper mindre lätt. **THORILD** 4: 21 (**1792**).

Figur 32. Ontologisk metafor: ABSTRAKT FÖRETEELSE HAR MASSA, exemplet **CENTNER**

RUM-RIK, adj.¹

1) (†) till **1, 2, 3**; som har gott om utrymme l. stora dimensioner; jfr **3. SCHRODERUS** *Comenius* d 5 b (**1639**).

a) om rum l. byggnad l. behållare o. d.: rymlig; som har stor volym, stor, vid o. d.; särsk. motsatt: trång. **MURÆUS** *Arndt* 4: 16 (**1648**; *om himmeln*). Kyrkian (i *Borgå*) skulle med flera läktares uppbyggande kunna göras rumrikare. *UrFinlH* 403 (**1698**). En rumrik glaskula. *VetAH* **1749**, s. 83. (*Träskorna*) äro .. nog rumrika, at man kan lägga halm emellan skoen och strumpan. **LINNÉ** *Sk.* 365 (**1751**). **BJÖRNSTÅHL** *Resa* 3: 165 (**1778**; *om sal*). **MEURMAN** (**1847**). Danska flottan är .. den starkaste genom rumrikare och välbeseglade skepp. *KrigVAT* **1850**, s. 441; jfr **3. särsk.** bildl. **BROWALLIUS** *PVetA* **1747**, s. 14 (*om ngns "hjärta"*). Det öfverflöd af olikartade intryck, hvarmed mitt eljest rumrika minne var öfverlastadt. **JGRÅBERG** (**1836**) i *BL* 5: 223.

Figur 33. Ontologisk metafor: ABSTRAKT FÖRETEELSE ÄR EN BEHÅLLARE, exemplet **RUM-RIK**

De orienterande metaforerna grundar sig på spatiala och sensomotoriska upplevelser i den fysiska världen. Exemplet **CENTRUM** nedan illustrerar metafortypen i undersökningsmaterialet. I det här fallet anspelar metaforen på tanken att det viktigaste befinner sig i mitten (baserat framförallt på upplevelsen av vårt solsystem och himlakroppars kretsande kring en mittpunkt):

CENTRUM ...

1) [jfr motsv. anv. i t. o. lat.] (i sht *mat. o. fys.*) punkt inom en cirkel l. sfär som är belägen på lika långt avstånd från alla punkter på cirkelns periferi l. sfärens yta, punkt som delar alla gm densamma gående kordor midt itu; medelpunkt; äfv. om medelpunkten hos en yta l. kropp i allm.; jfr **CENTER 1. Geometriskt, optiskt centrum.**
... ..

2) [jfr motsv. anv. i t., eng. o. fr.] i utvidgad o. bildl. anv. af **1**: medelpunkt. Menniskian är heela naturens korta begrep (*div. sammanfattning*) Centrum och then lilla världen (*div. mikrokosmos*). **MUREUS** 1: 45 (**1648**). Tu (*Jesus*) sielf mitt fasta Centrum är. *Reg. horol.* 20 (**1745**). Nöjet! Centrum i alla Naturens kretsar: ack! evigt / Kringom hvilket hvimla och röras de lefvande stoffen, / Aldrig hvilande. **THORILD** 1: 43 (**1782**). När man älskar så att man förflyttar hela sin varelses centrum utom sitt eget jag. **DE GEER Hjertkl.** 221 (**1841**). Det centrala nervsystemet .. betecknas såsom kroppens centrum, eller medelpunkt, kring hvilken kroppens alla öfriga organ äro periferiskt ordnade. *NF* 11: 997 (**1887**). Närmare frågans .. centrum (*div. kärnpunkt*) rycker följande resonnement. **QUENNERSTEDT Agnost.** 46 (**1888**). Det folk, som står i centrum af världshistorien, Judafolket. **TOPELIUS Tänkeb.** 50 (**1895**). Centrum för denna väfververksamhet är .. Manchester. **TORPSON Eur.** 1: 37 (**1895**). Efter Alexander flyttades kulturens centra åt öster och söder. **SCHÜCK Världslitt.** 1: 2 (**1898**).

Figur 34. Orienterande metafor: VIKTIGT ÄR CENTRALT, exemplet **CENTRUM**

En hyperbol i analysen är en metaforisk användning som betecknar en överdrift respektive underdrift (se avsnitt 3.3.4). För att betraktas som en hyperbol i analysen krävs att det i praktiken framgår av sammanhanget att syftet med metaforen inte bara är att beskriva något i termer av något annat, utan också att det finns också ett syfte att förstärka. Förstärkningen måste kunna konceptualiseras på en naturlig skala. Metaforer som i analysen betecknas som personifieringar (särskilt typen **MÄNNISKA ÄR DJUR** eller **SAK**) kan ibland betraktas som hyperboler. I analysen har (av framför allt rent praktiska skäl) denna typ dock inte räknats in här. Exemplet **GALEN**, nedan, representerar typisk hyperbolisk användning i materialet. I den metaforiska användningen av ordet har strukturen 'oberäkneligt beteende inom normalspannet' skalats upp till att konceptualiseras som 'allvarligt sjukdomstillstånd'.

GALEN ...

1) (numera bl. vard.; se dock *a*) vansinnig, sinnessjuk, sinnesrubbad, sinnesförvirrad, förryckt, tokig.

...

b) i vissa mer l. mindre **bildl.** använda uttr. (jfr **2**). – särsk.

a) (†) i uttr. *ränna* l. *löpa* l. *gå* l. *färdas galen*, *ränna* osv. ss. en vansinnig; äv.: bete sig tokigt, bära sig tokigt åt; äv.: vara tokig. Discentes skola .. Intet grassera (*dvs. stryka omkring*) om nätterna eller löpa galne. **BOTVIDI Gymn.** 18 (**1633**); jfr **2 b**. Om han heelt will gåå galen, så halt dig medh skääl ad mandatum principis och medh vndfongen ordre. **AOXENSTIERNAs Bref** 4: 330 (**1646**). Du fålas galin: aldrig sunge du (*dvs. annars sjönge du aldrig*) sådana ihoplappade Wijsor. **RUDBECK Atl.** 3: 430 (**1698**; lat.: Heus tu deliras). När I sen gubbar fåhlas galne som ynglingar, så blifven I harmse. **DALIN Arg.** 1: nr 3, s. 3 (**1732**; uppl. 1754: När I sen gubbar fiolla som ynglingar).

β) (vard., föga br.) i uttr. *flyga* l. *hoppa galen*, "flyga" l. hoppa ss. en vansinnig; jfr **2 b**. Flyga galen. **WESTE (1807; med hänv. till rasande)**. **KOCH Arb.** 129 (**1912**).

...

Figur 35. Hyperbolisk metafor: ATT STÖKA eller STIMMA ÄR ATT VARA GALEN, exemplet **GALEN**

Resterande instantiationer har alltså förts till kategorin strukturella metaforer. Detta är en ganska heterogen grupp av metaforer, men med det gemensamt att en hel struktur, eller ett helt tankemönster, överförs från källa till mål. Det är här inte bara frågan om att det enskilda specifika ordet används metaforiskt, utan om hela begreppsstrukturer som mappas. Detta visar sig både i det faktum att flera olika språkliga metaforer ur denna grupp i materialet ofta anspelar på en och samma bakomliggande konceptuella metafor, och i att olika (del)begrepp från samma domän mappas systematiskt. Till den strukturella metaforen LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL kan (förutom ovan nämnda **SKÅDESPELARE**, se tabell 7 i avsnitt 5.4, även) exempelvis **SKÅDESPELAR-BANA** och **CHANGEMANG** knytas. Dessa fall illustrerar mappning på flera punkter: personen som lever korresponderar med skådespelaren, själva livet med en teater(pjä), personer i omgivningen med en publik osv.:

SKÅDESPELAR-BANA. (ngns) bana (se **bana**, sbst.¹ **1 g γ**) ss. skådespelare; skådespelaryrke; i sht förr äv. **bildl.**, om ngns levnad(sbana) tänkt ss. teaterföreställning. **RADEMINE Knigge** 3: 94 (**1804**; **bildl.**). Ingen av de spelande (*dvs. uppträdande teateramatörer*) har sedan på allvar beträtt skådespelarbanan. **HågkLivsintr.** 19: 399 (**1938**).

Figur 36. Strukturell metafor: LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL, exemplet **SKÅDESPELAR-BANA**

CHANGEMANG ...

1) (numera föga br.) i allm.: förändring, ombyte. **SWEDBERG** *Schibb.* 255 (1716). **G. DALIN** (1871).

2) *teat.* ombyte af dekorationer, scenförändring; i sht om dekorationsförändring för öppen ridå. *Machinisterna, hvilka skola i flygande hast verkställa "changementet"*. **STURZEN-BECKER** *S. arb.* 2: 137 (1861). **JOSEPHSSON** *Teaterregie* 41 (1892). *Changement, d. v. s. dekorationsförändring för öppen ridå.* **RING** *Teat. hist.* 289 (1898). — *bildl.* Nu fick han se ett changemang för öppen ridå. **STRINDBERG** *Göt. r.* 188 (1904; om plötslig ändring i en persons beteende).

Figur 37. Strukturell metafor: LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL, exemplet **CHANGEMANG**

De strukturella korrespondenserna visar sig även i det faktum att rent språkliga metaforer tillfälligtvis kan byggas ut med nya (icke konventionaliserade) metaforiska led, såsom i fallet **GALEJA** nedan. I exemplet projiceras centrala strukturer från källdomen till måldomänen. Ordet *galeja* har i sig här ingen etablerad metaforisk innebörd, men får det (i det aktuella språkprovet från 1683) sekundärt genom ett fartygs relation till havet. Detta fenomen är vad Lakoff & Johnson (1980) benämner "extension of the used part" och det som i SAOB, när det påtalas särskilt, ofta benämns "i bild" (jfr avsnitt 2.5 ovan).

GALEJA ...

1) (i fråga om ä. förh.) benämning på fartyg som drevs med både segel o. åror.

a) galär (se d. o. **1**); urspr. om ett slags i medelhavsländerna från 1100-talet använda snabbseglande galärer med blott en rad roddarbänkar o. en i främre delen av fartyget uppsatt mast.

•••

b) om ett slags i sht från 1540-talet till 1700-talets början i norra Europa (ofta ss. krigsskepp) brukade mindre (skärgårds)fartyg; ss. örlogsfartyg sedermera ersatta av den större fartygstypen galärer (se d. o. **2**).

•••

3) i mer l. mindre *bildl.* anv. av **1** o. **2**. *Vår värld hon är ett haaf, jord-klotet en galleija.* **LILLIENSTEDT** *Vitt.* 278 (1683). **KARLFELDT** *FridLustg.* 38 (1901).

Figur 38. Strukturell (utvidgad) metafor: VÄRLDEN ÄR ETT HAV OCH JORDKLOTET ETT FARTYG, exemplet **GALEJA**

Mångfalden av strukturella korrespondenser i den aktuella metaforen blir ännu tydligare när man ser ett större utsnitt av Lillienstedts citat: "Vår värld hon är ett haaf, jord-klotet en galleija, / Och mänskian slaf der på, men ödet styresmann; / Slaf-fogden arbetet och döden äntlig hamn".

Totalt har 307 metafortypsinstantieringar studerats (de 288 bildliga användningar som har noterats inbegripa metaforik + 19 fall av dessa, där mer än en typ av metafor föreligger per användning). En sammanställning av analysen presenteras i tabell 10.

Tabell 10. Typ av metafor

METAFORTYP	ANTAL	%
strukturella metaforer	135	44
orienterande metaforer	14	5
ontologiska metaforer	52	17
personifieringar	90	29
hyperbol	16	5
TOTALT	307	100

De största grupperna i materialet utgörs av strukturella metaforer (som väntat) och av personifieringar. De ontologiska metaforerna utgör ungefär 1/6 av det totala antalet. Orienterande metaforer, liksom hyperboler, är relativt sällsynta. De metaforer i materialet som förts till gruppen orienterande metaforer påträffas i nästan samtliga fall i artiklar för ord med spatial betydelse (bl.a. **CENTER**, **CENTRIFUGAL**, **DEPRESSION**, **RUM**). Man hade kunnat tänka sig orienteringsrelaterade metaforiska uttryck även i andra artiklar, men sådana är mycket sällsynta i materialet.

Metafortyperna har också undersökts ur ett tidsperspektiv i ordboken. Fördelningen verkar här någorlunda stabil över tid. I tabell 11 redovisas hur de undersökta typerna fördelar sig per undersökningsperiod i materialet.

Tabell 11. Antal metafortyper per undersökningsperiod

METAFORTYP	PERIOD 1 antal (%)	PERIOD 2 antal (%)	PERIOD 3 antal (%)	PERIOD 4 antal (%)	TOTALT ANTAL
strukturella metaforer	29 (40)	33 (47)	36 (42)	37 (47)	135
orienterande metaforer	8 (11)	1 (1)	4 (5)	1 (1)	14
ontologiska metaforer	16 (22)	9 (13)	20 (24)	7 (9)	52
personifieringar	17 (23)	21 (30)	22 (26)	30 (38)	90
hyperbol	3 (4)	6 (9)	3 (3)	4 (5)	16
SUMMA	73 (100)	70 (100)	85 (100)	79 (100)	307

Några iakttagelser kan göras ur tidsperspektivet. För det första förekommer samtliga metafortyper i alla tidsperioder. För det andra verkar strukturella

metaforer och personifieringar i ordboken relativt sett öka något mellan period 1 och 4, samtidigt som de ontologiska metaforerna minskar något. Orsaken till detta är förstås svår att fastställa. Ontologiska metaforer utgörs ofta av väldigt tydliga fall; de inbegriper ofta klart åtskilda domäner och typiskt projiceringar av konkreta element till abstrakta motsvarigheter (just som i exemplen **CENTNER** och **RUMRIK** ovan). Möjligen har det under arbetets gång växande materialet (jfr avsnitt 2.3.1) bidragit till att fler användningar som representerar mindre typiskt eller uppenbart metaforiskt språkbruk finns att beskriva. Kanske har också ordboksredaktörerna efter hand vågat beskriva flera sådana fall. Även de orienterande metaforenas relativa mängd minskar mellan period 1 och 4. I detta fall ligger förklaringen sannolikt åtminstone delvis i att materialet från delundersökning 1 helt enkelt råkar innehålla fler ord som betecknar spatiala relationer.

Den tydligaste tendensen per undersökningsperiod är annars att de strukturella metaforerna och personifieringarna, liksom också hyperbolerna (även om skillnaderna här är mindre), faktiskt ökar i andel under de perioder i ordbokens utgivningshistoria som har inneburit åtstramningar av ordboksartiklarnas omfång och utförlighet, dvs. under period 2 och 4 (jfr avsnitt 4.2). Under samma perioder minskar andelen ontologiska och orienterande metaforer. En möjlig förklaring till denna utveckling är att redaktörerna under dessa perioder helt enkelt gjort mindre nyanserade urval ur sitt material och istället fokuserat mest på de två största metaforkategorierna (nämligen strukturella metaforer och personifieringar).

5.6 Konkreta och abstrakta domänbegrepp

Enligt Kövecses definition av konceptuella metaforer (se avsnitt 3.3.1 ovan) gäller att mappning typiskt sker från en konkret domän till en abstrakt domän. Med denna karakteristik som utgångspunkt har de bildliga användningarna i undersökningsmaterialet analyserats ur perspektivet konkret/abstrakt. Innebär bildlighet i SAOB också typiskt projicering från konkreta till abstrakta domäner?

Vad begreppen konkret och abstrakt egentligen innebär är emellertid inte helt självklart. Konkretion/abstraktion kan uppfattas och bedömas på olika sätt, och som nämndes i avsnitt 4.3 kan det betraktas som ett gradfenomen. I avhandlingen definieras konkret som *sensorisk*, vilket innebär att en konkret betydelse refererar till en fysiskt förnimbar företeelse.

Hur en bedömning av abstraktionsgraden hos de aktuella bildliga användningarna ska genomföras i praktiken är förstås inte heller givet på förhand; även här kan man tänka sig olika tillvägagångssätt. Principen som tillämpas i undersökningen bygger på en analys av de språkprov som i ordboksspalterna belägger de bildliga användningar som beskrivs i definitionstexten och av de konceptuella korrespondenser, dvs. projiceringarna av (del)begrepp från

källdomänen till de motsvarande måldomänerna, som kommer till uttryck i dessa språkprov (se avsnitt 3.3.2 för Köveces' (2002) diskussion av korrespondenser; jfr även Svanlund 2001:82–83). Frågan som ställs är ifall den bildliga användningen är mer abstrakt än grundbetydelsen eller om den bildliga användningens måldomän bedöms vara lika konkret/abstrakt som grundbetydelsens källdomän. I praktiken innebär detta att det för varje användning i materialet har undersökts ifall och hur ofta korresponderande led motsvaras av en konkret företeelse hos grundbetydelsen men av en abstrakt i den bildliga användningen. Syftet med att tala om enskilda *korrespondenser* (och inte t.ex. om satsdelar eller semantiska roller) är att kunna tillämpa analysen på olika ordklasser och också på flerordsförbindelser. För att illustrera metoden och vad som avses med korrespondenser i det språkliga uttrycket diskuteras nedan ett antal exempel ur materialet.

I exemplet **ACKORD** talas i det beläggande språkprovet (från 1839) om ”ackord af ära och vänskap och sång”. I sin grundbetydelse betecknar *ackord* toner i samklang (= sensoriskt förnimbart), men i den bildliga användningen avses istället en abstrakt samling eller samverkan av något (*vänskap* och *ära* betraktas inte som sensoriska begrepp). Dylika fall har således betraktas som en projicering från konkret till abstrakt.

ACKORD ...

1) öfverenskommelse, aftal.
...

3) öfverensstämmelse (mellan sinnliga förnimmelser), harmoni.

a) *tonk.* samklang, samtidig o. ordnad förbindelse af flere toner. **BIURMAN** 99 (1729). Han .. slog accorder efter noten. **BELLMAN** 1: 151 (1760). (*Näktergalens*) rörande accorder. **J. G. OXENSTIERNA** 4: 136 (1815). (*Hon*) griper .. några accorder på cittran. **ATTERBOM LÖ** 1: 172 (1824, 1854). (*Wallin*) på Davids harpa / .. slår / ackord, än milda .. / .. än .. skarpa. **TEGNÉR** 2: 521 (1839). Samklangens af två eller flera stämmor kallas en harmoni eller ett ackord. **BAUCK** *Musikl.* 1: 97 (1864). — **bildl.** (*Crusell.*) detta ädla väsen, en klar ackord af ära, vänskap och sång. **VALERIUS** 2: 250 (1839).

Figur 39. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet **ACKORD**.

I fallet **DEPENSERA** beläggs den bildliga användningen av 5 olika språkprov (1760–1909). Grundbetydelsen av ordet betecknar konkreta personer som spenderar konkreta pengar. I den bildliga betydelsen är det fortfarande fysiska personer som utför handlingen (i detta avseende är det alltså inte frågan om en mer abstrakt företeelse), men istället för pengar är det abstrakta företeelser som tid, känsla, skicklighet och krafter som spenderas. Även denna typ av fall, där minst en

av flera korrespondenser kan betraktas som mer abstrakt hos den bildliga betydelsen har förts till kategorin projicering från konkret till abstrakt.

DEPENSERA
...
1) utgifva (penningar); göra utgifter; ofta o. numera nästan alltid med samma bibegrepp som framhållits under **DEPENS** **1**. Depensera, göra bekostnad, förtära. **SWEDBERG Schibb.** 263 (**1716**). Depensera. Göra kostnad. **SAHLSTEDT (1769)**.
...
2) [jfr fr. *un livre où l'auteur a dépensé beaucoup d'érudition*] (föga br.) i bildl. o. öfverförd anv.: använda l. offra l. slösa med l. kasta bort (tid, krafter, skicklighet osv. på ngt). Sedan jag, vid Carolinska academien i Lund, 8 år depenserat. *Växiö domk. akt.* **1760**, nr 341. Glasgow, hvarest jag depenserade en hel dag. **J. BAGGE** i *Jernk. ann.* **1838**, s. 212. Nöjd med att blanda vid första intrycket, depenserar han icke mycket känsla eller originalitet. **ESTLANDER Konst. hist.** 209 (**1867**). De (*ävs. de nämnda landskapsmålarna*) depensera mycken skicklighet, men näppeligen erbjuda de något nytt, personligt och originellt. **GHT 1898**, nr 113 A, s. 2. När man på nära håll sett hvad baron d'Estournelles depenserat af krafter .. och annat för sin sak. *DN(N)* **1909**, nr 14233, s. 1.

Figur 40. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet **DEPENSERA**.

Fall som **UGGLE-BO** och **ULLIG**, se nedan, har däremot inte betraktats som projiceringar från konkret till abstrakt domän. I dessa fall betraktas istället konkretions-/abstraktionsgraden vara den samma hos grundbetydelsen och den bildliga användningen. I det förra fallet anges en enda konkret korrespondens: ett *ugglebo* och någons *hus* (figur 41, språkprovet från 1827)). I det senare fallet förekommer två korrespondenser som båda betraktas som konkreta: ett konkret *får* är täckt av konkret *ull*, vilket svarar mot den konkreta *marken* som är täckt av konkreta *träd* (figur 42, i språkprovet från 1911).

UGGLE-BO. (**uggel-** c. **1613-1964**. **uggle-** **1722** osv.) jfr **bo**, sbst.¹ **8**; äv. oeg. l. **bildl.**, om förfallet hus l. hem o. d. (jfr **kråk-bo**, **kråk-slott**, **skat-bo 2**); jfr **-näste**. **FORSIUS Min.** 185 (c. **1613**). Det var ett otäckt uggelbo, det der nästet, der han inqvarterat sig. **ATTERBOM LÖ 2: 360 (1827)**. Medan vi uppehöll oss vid uggelboet höll föräldrarna sig tätt i närheten. *FoFl.* **1950**, s. 240. —

Figur 41. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet **UGGLE-BO**.

ULLIG ...

1) till **1**: som är försedd med ull l. (riklig) ullväxt; äv. ss. senare led i ssgr: som har så l. så beskaffad ull; jfr **hårig 1**. (Sv.) Ullott .. (t.) das viel Wollen hat. **SCHRODERUS Dict.** 180 (c. **1635**). Ulliga, vita små lamm betade i gräset. **LINDGREN Mio** 38 (**1954**). jfr **fin-, kort-, lång-, sträv-, svart-, tjock-ullig** m. fl. särsk. oeg. l. mer l. mindre bildl.: som är (tätt) beklädd l. betäckt med ngt. Slutningar ulliga af löfträd. **Tur.Å 1911**, s. 124.

Figur 42. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet ULLIG.

I en del fall i materialet beläggs den bildliga användningen på samma gång både av språkprov som representerar projicering från konkret till abstrakt domän och sådana som inte gör det. I exemplet **SKÅLLA** korresponderar den vätska osv. som någon skållas med, i två språkprov, med abstrakta företeelser: *ovett* (språkprovet från 1827) respektive *vrede* (1879). I språkprovet från 1954 korresponderar vätskan dock med någons *blod* (= konkret). Även subjektet i satsen i det aktuella språkprovet (vilket motsvarar personen som skållar sig) utgörs av en konkret företeelse, nämligen *badvattnet*. Fall som **SKÅLLA** har i analysen dubbelnoterats: de anses representera både projicering till konkret och till abstrakt domän.

SKÅLLA skol³ a², v.³

...

3) gm begjutning med het vätska o. dyl. l. (allmännare) gm utsättande för stark värme (t. ex. från ånga) skada (ngn l. ngt) l. åsamka (ngn) brännskada l. förstöra (ngt); äv. med bestämning inledd av prep. *med*, betecknande het vätska o. d.; äv. med bestämning betecknande resultat, särsk. i sådana uttr. som *skålla ngn till döds* l. *skålla ihjäl ngn*; äv. med saksbj. betecknande het vätska l. ånga o. d.

...

d) mer l. mindre bildl.; äv. (motsv. *a*) refl. Man .. (*hade*) lätt kunnat spara in en hel timma, om ej Nicander i oförståndigt öfversittarmod skållat skjutsbonden från början med hetsigt ovett. **TÖRNEROS (SVS)** 2: 239 (**1827**). (*Vreden*) kokade öfver och de som suto närmast blefvo skollade. **STRINDBERG RödaR** 62 (**1879**). Ännu skållar sig (*bad-*)vattnet på mitt blod. **LINDEGREN Vint.** 51 (**1954**).

Figur 43. Projicering från konkret till konkret och till abstrakt domän, exemplet SKÅLLA.

Av de 300 bildliga användningar som har analyserats har 72 noterats dubbelt. Sammanlagt har alltså 372 olika *konkreta och/eller abstrakta instantieringar* av bildliga användningar studerats i denna delundersökning. En sammanställning av analysen ges i tabell 12.

Tabell 12. Konkreta eller abstrakta korrespondenser i måldomänen hos bildliga användningar

SLAG AV MAPPNING	ANTAL	(%)
abstrakt korrespondens i måldomänen	209	(56)
konkret korrespondens i måldomänen	163	(44)
TOTALT	372	(100)

Sammantaget är projicering från konkret till abstrakt domän den mest frekventa typen i undersökningsmaterialet. Men den är på inget sätt helt dominerande – bildliga användningar med konkreta måldomänsbegrepp utgör en stor del av det totala antalet. I det här avseendet verkar bildlig användning i SAOB således inte förete ett typiskt mönster för konceptuell metaforik; distinktionen konkret/abstrakt verkar i de fall som studeras inte vara ett avgörande kriterium för om en användning ska klassas som bildlig eller inte i ordboken.⁴⁸

Det ska dock understrykas att flera av de undersökta fallen inbegriper även metonymiska processer, vilka användningar i materialet ofta innebär just konkreta domäner både för källa och mål (jfr t.ex. exemplet **VADMALS-JACKA** i figur 23 ovan, där både jackan och jackans bärare betraktas som konkreta företeelser). Det är också intressant att notera vilka olika slag av metaforer som typiskt innebär projicering till en konkret måldomän. De flesta fallen utgörs nämligen av den kategori som i avsnitt 5.5 benämndes som personifieringar (ETT KONKRET FÖREMÅL ÄR EN KONKRET MÄNNISKA, ETT KONKRET DJUR ÄR ETT KONKRET FÖREMÅL osv.). Däremot, och naturligt nog, är de ontologiska metaforen till allra största delen abstrakta.

Som nämndes ovan går abstraktionsbegreppet att diskutera. Även om personifieringar ofta på ett ytligt plan medför konkreta måldomäner, så är avsikten med en sådan metafor ofta att lyfta fram inre egenskaper som förknippas med denna konkreta företeelse. I ett fall som **SKÅDESPELARE**, se nedan, kan det exempelvis vara förhållandet att utge sig för att vara någon annan eller att inte uppträda i enlighet med sin sanna natur eller dylikt som mappningen verkligen tar sikte på. Dylika förhållanden är förstas inga konkreta företeelser. Men det är å andra sidan inte heller egenskaperna hos personen i måldomänen. I fall av denna typ är det rimligt att tala om att abstrakta företeelser hos konkreta (del)begrepp mappas med abstrakta företeelser hos andra konkreta (del)begrepp. Detta resonemang kan kopplas till Ruíz de Mendoza Ibañez' diskussion om one-correspondence-metaforer och many-correspondence-metaforer (se avsnitt 3.3.4

⁴⁸ Även det faktum att dubbelnotering i den här delstudien är så pass frekvent (72/300) kan i sig tolkas som att distinktionen konkret/abstrakt inte verkar vara ett avgörande kriterium för om en språklig användning ska betecknas som *bildl.* i ordboken eller inte.

och 3.3.6 ovan), vilka ofta just uppges utgöras av personifieringar av olika slag. På ett ytligt plan har mappningen en enklare struktur, men vid en närmare analys verkar det handla om ett framhävande (en ”highlighting”) av vissa underförstådda egenskaper.

SKÅDESPELARE ...

1) motsv. SKÅDESPEL **1**: (manlig) person som uppbär en roll i ett skådespel (äv. filmskådespel); vanl. om manlig person som har till yrke att gestalta roller av angivet slag; jfr SKÅDESPELERSKA **1** o. AKTÖR **1**.

...

2) oeg. l. mer l. mindre bildl., motsv. SKÅDESPEL **2**, om (ngt hos) person som på ett l. annat sätt liknar l. kan liknas vid en skådespelare (i bet. **1**); äv. (motsv. SKÅDESPEL **2 c**) utan bestämd gräns övergående i bet.: hycklare; jfr SKÅDESPELERSKA **2**. Den ene (*hycklaren*) igenkänner uti den andre en skådespelare, som agerar en utantill lärd role af rättskaffens man. **HASSELROTH Campe 85 (1794)**. Om än personligheterna uppslukas ..., så hindrar det ej att nya skådespelare aflösa de frånträdande i det blodiga dramat (*dvs. revolutionen*). **SKN 1843**, s. 251. (*Kejsar*) Augustus frågade vid slutet af sin bana: Har jag ej varit en skicklig Skådespelare? **GRUBBE EstetOrdl. (c. 1845)**. *IllSuOrdb. (1955)*.

Figur 44. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet SKÅDESPELARE.

5.7 Kombination av formler

Som har nämnts tidigare och som framgår av flera redan anförda exempel påträffas ofta formeln *bildl.* i SAOB som en del av längre fraser och ihop med även andra formler. Exempelvis påträffas i ordboken sådana formuleringar som *mer l. mindre bildl.*, *oeg. l. bildl.* och *i utvidgad l. bildl. anv.*, se **GALJARD**, **RUMMEL** respektive **VACCINERA** nedan:

GALJARD *galja*⁴rd, r. l. m.; best. **-en**; pl. **-er**.

+ Ordformer

+ Etymologi

dans. o. mus. (i fråga om förh. under 1500- o. 1600-talen) benämning på dels en livlig dans i starkt markerad, vanl. tredelad rytm, dels till denna dans utförd musikstycke; förr äv. **mer l. mindre bildl.** Jagh skall them läre en annen Galiart. **HUND E14 102 (1605)**. *Visb.* 1: 326 (c. 1620). *Weise* 1: 188 (1769; i *bild*). **JEANSON** (o. **RABE**) 1: 102 (1927).

Figur 45. Den utvidgade formeln *mer l. mindre bildl.*, exemplet GALJARD

RUMMEL *rum⁴el*, sbst.²

...

1 (+) till **RUMLA 1 (2, 3)**: buller, larm, (o)väsen o. d. När som (*kyrk*-)klockan wil slå, så vphäffwer sig et stort rommel och buller af ooron. **SCHÜCK** *Wivallius* 1: 209 (*i handl. fr.* **1637**). En natt, då han tror at Fartyget låg för ankar, hörde han något buller, eller som han det kallade rumel i fartyget. **TörngrenMål.** 8 (**1801**). Förmodligen hade .. (*G. IV A.*) vaknat av de inkommandes rummel. **SBRELIN (1824)** i *MoB* 1: 15. — särsk.

...

b) *oeg. l. bildl.*, om handling l. skeende som är förbunden (förbundet) med oljud l. oväsen l. väcker stor uppståndelse, (o)väsen, rumsterande, rabalder, "ståhej", bråk o. d.; äv. i uttr. *vara i fullt rummel*, vara i full gång med sitt oväsen l. dyl. Blott jag får Dig, skall jag söka finna mig i allt — och möjligtvis blir det mindre rummel af, än vi nu förmoda. **ATTERBOM** *Bref* 237 (**1825**). Inom ett par minuter hade jag flickan bredvid mig (*vid pianot*) och ett quatre-mains var i fullt rummel. **TÖRNEROS (SVS)** 2: 368 (**1829**). **ATTERBOM** i *3SAH XXXVII.* 2: 101 (**1842**).

Figur 46. Den utvidgade formeln *oeg. l. bildl.*, exemplet **RUMMEL**, sbst.²

VACCINERA

...

utföra vaccination på (ngn) (mot ngt); ss. vbalsbst. *-ing* äv. konkretare, om enskild omgång av behandlingen; äv. refl., liktydigt med: låta sig vaccineras; äv. *i utvidgad l. bildl. anv.*, i fråga om att utveckla skydd mot ngt; förr särsk. (o. urspr.) i fråga om (var l. vätska från) kokoppor. **WESTE (1807)**. Numera måste enligt lagens påbud alla föräldrar låta vaccinera sina barn. **BERLIN** *Lsb.* 46 (**1852**). Enligt .. (*vaccinationslagen*) skall ett barn vaccineras senast under det år, då det fyller 6 år. **FLODSTRÖM** *SvFolk* 112 (**1918**). Huden .. spännes som vid vaccinering. **Fatab.** **1928**, s. 113. Lärare, som reagerar negativt för tuberkulin, bör av skolläkaren tillrådas låta vaccinera sig emot tuberkulos. **SFS** **1951**, s. 2126. Det kan vara nödvändigt att vaccinera sig inför besök i vissa länder. **STAFFANSSON** *Berger Hiking* 125 (**2006**). Upplevelserna av koncentrationsläger .. (*hade*) vaccinerat henne mot allt vad nazism och antisemitism hette. **ÖSTLING** *NazSens.* 208 (**2008**). Att vaccinera sin stallkatt mot kattsnuva och kattpest .. borde vara en självklarhet. **HELLMAN HOLMSTRÖM** *KattBet.* 50 (**2009**).

Figur 47. Den utvidgade formeln *i utvidgad l. bildl. anv.*, exemplet **VACCINERA**

Som en sista del i analysen har dessa modifieringar eller kombinationer av formler i materialet undersökts. Vilka är de? Var och hur ofta påträffas de? Tillvägagångsättet har helt enkelt inneburit att antalet totala fall av formeln, liksom varje unik formelkombination som förekommer i materialet, har noterats. Resultatet redovisas i tabell 13. I tabellen tas inte hänsyn till ordningsföljden mellan de ingående formlerna. Detta innebär att exempelvis *oeg l. bildl.* ibland (men inte särskilt ofta) påträffas i formen: *bildl l. oeg.*

Tabell 13. Modifieringar och kombinationer av formeln *bildl.*

FORMLER	ANTAL FÖREKOMSTER
<i>bildl.</i>	188
<i>(i) mer l. mindre bildl. (anv.)</i>	43
<i>bildl. o. andl.</i>	2
<i>(i) oeg l. bildl. (anv.)</i>	31
<i>(i) mer l. mindre oeg. l. bildl. (anv.)</i>	3
<i>(i) oeg. l. mer l. mindre bildl. (anv.)</i>	16
<i>i utvidgad l. bildl. anv.</i>	11
<i>i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.</i>	4
<i>(i) allmänare l. bildl. (anv.)</i>	2
<i>(i) överförd o. bildl. (anv.)</i>	7
<i>i överförd l. mer l. mindre bildl. anv.</i>	1
<i>i oeg. l. utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.</i>	1
<i>hyperboliskt l. bildl.</i>	1
TOTALT	310

Liksom i tabell 5 i avsnitt 5.2 överstiger det totala antalet formler i denna delundersökning de ursprungliga 300 fall av bildliga användningar som har analyserats. Anledningen är här densamma: vid 10 tillfällen omtalas samma bildliga användning på mer än ett ställe inom den aktuella ordboksartikeln (jfr diskussionen i anslutning till figur 6 i avsnitt 4.3.1 ovan). Det som analyseras i delstudien, och kvantifieras i tabell 13–14, är alltså även här antalet *formelförekomster*. Sammanställningen i tabellen visar att den nakna formeln *bildl.* (utan modifieringar) är klart mest frekvent. Men påfallande ofta påträffas formeln i modifierat tillstånd: vid 122 av de 310 förekomsterna (39 %) förhåller det sig på detta vis. Av resultatet att döma tycks vissa bildliga användningar vara svårare för ordboksredaktörerna att etikettera än andra. Det verkar helt enkelt ofta vara frågan om mindre klara fall av bildlighet. En relevant fråga att ställa sig här är förstas vilka bildliga användningar det är i materialet som markeras med dubbla eller modifierade formler.

Som nämndes i avsnitt 2.5 används formuleringen *mer l. mindre bildl.* i ordboken ofta för att beteckna bildliga flerordsuttryck och särskilt vid tillfällen där den bildliga användningen inte är konventionaliserad hos det enskilda ord som behandlas i den aktuella ordboksartikeln (s.k. användning ”i bild”). Så är exempelvis fallet i exemplet **GALEJA** (ovan presenterat i figur 38 och här på nytt återgivet i figur 48):

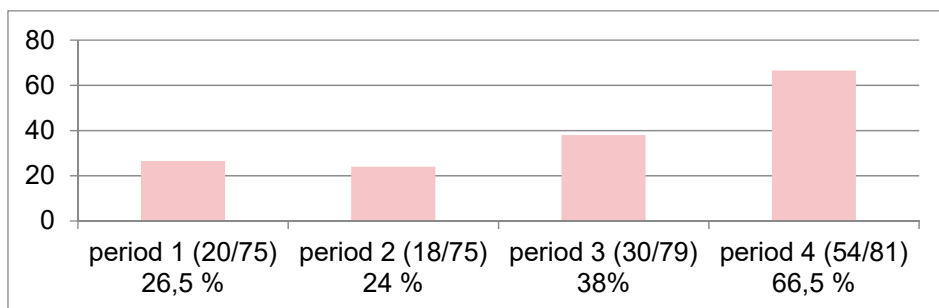
<p>GALEJA ...</p> <p>1) (i fråga om ä. förh.) benämning på fartyg som drevos med både segel o. åror.</p> <p>a) galär (se d. o. 1); urspr. om ett slags i medelhavsländerna från 1100-talet använda snabbseglande galärer med blott en rad roddarbänkar o. en i främre delen av fartyget uppsatt mast.</p> <p>...</p> <p>b) om ett slags i sht från 1540-talet till 1700-talets början i norra Europa (ofta ss. krigsskepp) brukade mindre (skärgårds)fartyg; ss. örlogsfartyg sedermera ersatta av den större fartygstypen galärer (se d. o. 2).</p> <p>...</p> <p>3) i mer l. mindre bildl. anv. av 1 o. 2. Vår värld hon är ett haaf, jord-klotet en galleija.</p> <p>LILLIENSTEDT Vitt. 278 (1683). KARLFELDT FridLustg. 38 (1901).</p>

Figur 48. Strukturell (utvidgad) metafor: VÄRLDEN ÄR ETT HAV OCH JORDKLOTET ETT FARTYGG, exemplet **GALEJA**

Även andra faktorer verkar emellertid påverka tendensen att modifiera definitionsformeln. Intressant att notera är att både användningar som inbegriper metonymi eller metaftonymi (se avsnitt 5.4) och användningar där mappningen sker mellan konkreta såväl käll- som måldomäner (se avsnitt 5.6) har hög representation bland de användningar i materialet som är försedda med dubbla eller modifierade definitionsformler. Av de totalt 53 bildliga användningar som noterats som metonymiska eller metaftonymiska (7 metonymier + 46 metaftonymier, jfr tabell 9 ovan) är 28 etiketterade på detta vis. Motsvarande siffra för de instantieringar av bildliga användningar som har konkreta korrespondenser i måldomänen (jfr tabell 12) är 88 av 163. Studeras utvecklingen över tid tycks sambandet vara ännu starkare.

Bruket av modifierade varianter av definitionsformeln *bildl.* ökar markant över tid. Vid en analys per undersökningsperiod i materialet noteras att det är mer än dubbelt så vanligt under period 4 att modifiera formeln jämfört med under period 1. Denna utveckling återges i tabell 14:

Tabell 14. Modifieringar och kombinationer av formeln *bildl.* Utveckling över tid

Om man fokuserar på den andra halvan av materialet (period 3 och 4), där dubbla etiketter är som mest frekventa, och tittar på de fall som i någon utsträckning inbegriper metonymi, visar det sig att hela 24 av 30 bildliga användningar (80 %) just är markerade med dubbel etikett. Motsvarande andel dubbeletikettering i materialet för instantieringar av bildliga användningar med konkret måldomän är 63 av 88 (= 72 %). Dessa resultat sammanfattas i tabellerna 15 och 16 nedan. (Jfr även bilagan där just dubbel eller modifierad etikett framhävs särskilt (genom grå färgmarkering i tabellen)).

Tabell 15. Enkel eller modifierad formel för bildliga användningar som inbegriper metonymi

	PERIOD 1 OCH 2	PERIOD 3 OCH 4	TOTALT
antal enkla formler	19	6	25
antal modifierade formler	4	24	28
TOTALT	23	30	53

Tabell 16. Enkel eller modifierad formel för instantieringar av de bildliga användningar som inbegriper konkreta korrespondenser i måldomänen

	PERIOD 1 OCH 2	PERIOD 3 OCH 4	TOTALT
antal enkla formler	50	25	75
antal modifierade formler	25	63	88
TOTALT	75	88	163

Sammanfattningsvis kan följande iakttagelser göras av föreliggande delstudie. För det första antyder SAOB-redaktörernas tendens att modifiera definitionsformlerna

att bildlighet ofta är ett svårbeskrivet fenomen och att gränsen mot andra semantiska mekanismer är oskarp. För det andra går det att tolka som att just metaftonymi och abstraktionstatus hos de bildliga användningarnas måldomän påverkar valet av definitionsformel. För det tredje blir det allt vanligare i ordboken att dubbeletikettera bildliga användningar. Det kan finnas flera anledningar till denna utveckling. Kanske påverkar det faktum att det språkliga material som redaktionen har att beskriva har ökat med tiden (jfr avsnitt 2.3.1). Men rimligen har man också utvecklat sin lexikografiska metod efter hand med mer nyanserade semantiska beskrivningar som följd. Att denna nyansrikedom ibland är svår för läsaren att avkoda är en annan fråga.

6. Sammanfattning och slutdiskussion

I föreliggande kapitel har det blivit dags att sammanfatta resultaten, dra slutsatser och återknyta till de frågor som ställdes i avhandlingens inledning. Målet var att klarlägga vad en bildlig användning i SAOB är för något: hur beskrivs en sådan på det lexikografiska planet och vad är det som konstituerar bildligheten på ett semantiskt plan? Avhandlingens syfte har varit att jämföra ordbokens lexikografiska metod med den kognitiva semantikens teoretiska ideal.

För att analysera bildlighet kan man gå till väga på olika sätt. Metoden som har tillämpats i avhandlingen har haft i fokus att undersöka många och olika aspekter, med tydlig teoretisk förankring, som kan relateras till bildlighet.

Diskussionen om semantiska gråzoner och om glidande skalor mellan betydelser är central inom den kognitiva semantiken, och metafor- och metonymi-begreppen har diskuterats flitigt inom konceptuell metafor-teori, liksom även vilka olika slag av metaforer som förekommer i språket och vilken roll abstraktionsstatus hos käll- och måldomänsbegreppen spelar. Grundläggande inom detta teoretiska fält är även metaforernas och metonymieras ordöverskridande karaktär. Allt detta diskuteras i avhandlingens teoriavsnitt (se kapitel 3), men för den praktiska lexikografi som bedrivs och har bedrivits på SAOB-redaktionen sedan 1800-talet utgör dessa teoretiska grundbegrepp inte utgångspunkten. I andra sammanhang, exempelvis i fråga om prototypeteoretiskt utformade definitioner (jfr Nilsson 2016), verkar man i ordbokens beskrivningar emellertid på ett antal punkter ha dragit samma slutsatser som man gjort i den teoretiska diskussionen inom den kognitiva semantikens ramar. Mot bakgrund av detta studerades i undersökningen hur SAOB:s beskrivning av just bildliga användningar förhåller sig till teoretiska begrepp (motsvarande de ovan berörda) från den kognitiva semantiken.

För att genomföra analysen genomfördes sju delundersökningar som var och en behandlade aspekter som är relevanta för (beskrivning av) bildlighet och som i inledningsavsnittet (1.1) kopplades till varsin forskningsfråga. I det följande diskuteras resultatet av dessa delundersökningar i tur och ordning. De aktuella frågorna rekapituleras här i rubriken till respektive avsnitt. Varje avsnitt inleds med en kort sammanfattning av delundersökningens viktigaste resultat. Därefter presenteras framåtblickar och möjliga tillämpningsområden. Sist i kapitlet ges en kort summering.

6.1 Kan bildlighet i ordboken kopplas till särskilda ordklasser?

I delundersökning 1 studerades ordklassstillhörigheten för de bildliga användningarna i materialet. Undersökningen visade tydligt att bildlighet i SAOB är ordklassoberoende. Substantiv dominerar bland de betydelser som fått beteckningen *bildl.* i ordboken, men totalt sett har ordklasserna samma proportionella fördelning mellan de bildliga användningarna som ordklasserna totalt sett har i SAOB. Bildlighet i ordboken är således ett fenomen som överskrider ordklassernas gräns. Men det är också ett fenomen som sträcker sig över det enskilda ordets gräns, vilket bl.a. syns i det faktum att hela bildliga konstruktioner beskrivs och omtalas i ordbokens spalter (vilket för undersökningsmaterialets del bl.a. innebar att pronominella och prepositionella användningar ibland betecknas som bildliga då deras substantiviska huvudord respektive rektion inkluderas i den bildliga användningen). I viss mån markeras också explicit i definitionstexten att bildlighet sträcker sig bortom den lexikala nivån, med hjälp av formuleringar som förklarar hur den bakomliggande tanken ska förstås. Det ska dock betonas att det i delstudien inte har studerats hur ofta gränsen överskrids för det enskilda ordet eller för den lexikala nivån.

Ur ett kognitivt semantiskt perspektiv är delundersökningens resultat vad man kunde vänta – metaforer och metonymier kan inte ses som låsta till enskilda ordklasser (jfr Croft 1993 och avsnitt 3.3.5 ovan) och inte heller som något som begränsas av det enskilda ordets ramar (jfr Geeraerts 2010a och avsnitt 3.1). Ur denna synvinkel är beskrivningen av bildliga betydelser i SAOB således i linje med den kognitiva semantikens och den konceptuella metaforteoris förklaringar av fenomenen.

Om en framtida reviderad upplaga av SAOB enbart kommer att föreligga i digitalt format är man inte längre beroende av överensstämmelse med en motsvarande tryckt version av ordboken. Det blir då betydligt enklare att lösa problemet med att ge flerordsförbindelser lemmastatus i ordboken (i mikrostrukturen eller genom utökade sökmöjligheter), vilket tydligare skulle framhäva bildlighetens roll för konstruktionen som helhet. I revideringsarbetet vore det också rimligt att se över möjligheten att i högre grad explicit etikettera flerordsförbindelser med (sådana formuleringar som) ”i det bildl. uttr. ...” (jfr figur 12 i avsnitt 5.1) inne i de enskilda artiklarna för att tydligare signalera till läsaren att den aktuella bildliga användningen snarare ligger i helheten än i en särskild del.

6.2 Har bildliga betydelser en typisk position i ordbokens hierarkiska struktur?

I delundersökning 2 analyserades autonomin hos de bildliga användningarna i materialet med utgångspunkt i hur självständigt de presenteras i förhållande till sina respektive grundbetydelser. Den bakomliggande tanken här var att en bildlig betydelse som presenteras nära sin grundbetydelse (inom ramen för vad som betraktas som en och samma betydelse) sannolikt har högre bildlighetsstyrka än en som beskrivs som en egen separat (huvud)betydelse. En betydelse med lägre bildlighetsstyrka aktiverar färre föreställningar från källdomänen, och för att tolka en sådan är man (som språkbrukare eller lexikograf) därför mindre beroende av källdomänens grundbetydelse.

Metoden utgör i första hand ett sätt att undersöka vad bildlighet i just SAOB är för något men kan även indirekt, i den mån materialet som ordboken beskriver är representativt och om ordbokens beskrivning verkar rimlig, ses som ett mått på hur bildlighet i språket i stort fungerar. En referenspunkt för delundersökningen var Norén och Linells (2006) diskussion om meningspotential och skalan monosemi – polysemi – homonymi (jfr avsnitt 3.2.2). Författarparet menar att prototypisk polysemi utgörs av metaforer och metonymier (2006:11).

SAOB:s mikrostruktur vittnar i sig om en semantisk skala mellan monosemi och polysemi (och homonymi), men ordbokens beskrivning av bildliga betydelser antyder att också bildlighet är ett gradfenomen. I delundersökningen visade sig bildliga användningar förekomma både i direkt anslutning till grundbetydelsen (som en del eller särskild aspekt av denna) och som särskilda underordnade betydelser (presenterade i undermoment); dessutom förekommer de i separata huvudmoment. Enligt Norén och Linells skala motsvarar således de bildliga användningarna i SAOB både monosemi och polysemi, däremot påträffas inga belägg i materialet på homonymi baserad på bildlig användning. Intressant att notera är att en bildlig användning inte prototypiskt utgör en separat betydelse (polysemi) – istället kan bildlighet vanligen betraktas som betydelsevariation inom ramen för monosemi i ordboken. I drygt 80 % av de undersökta fallen påträffades formeln *bildl.* inom grundbetydelsens moment.

Resultatet går att tolka på olika sätt. I fråga om bildlighet som ett graduellt fenomen verkar SAOB:s beskrivning stämma väl överens med de teoretiska resonemang som diskuteras inom avhandlingens ram – om position i mikrostrukturen tolkas som ett mått på bildlighetsstyrka antyder presentationen att de olika betydelserna varierar i styrka. Typiskt verkar de dock utgöras av användningar med relativt hög styrka. Å andra sidan motsäger det faktum att en bildlig användning i ordboken inte typiskt utgör ett fall av polysemi Norén & Linells beskrivning. Av detta är det möjligt att dra två till synes motsägelsefulla slutsatser. Antingen representerar inte bildliga användningar i SAOB alla metaforer och metonymier i språket, utan istället ett visst slag (sådana som har

högre bildlighetsstyrka än genomsnittet) – eller också går Norén & Linells beskrivning att ifrågasätta: metaforik/metonymi kanske i själva verket inte normalt ger upphov till polysemi?

Möjligen ligger sanningen trots allt någonstans mitt emellan dessa slutsatser. Rimligen är betydelser med hög bildlighetsstyrka (stark koppling till sin grundbetydelse) lättare för lexikograferna att lägga märke till – av rent pragmatiska orsaker ökar därmed riskerna att den bildliga grunden till betydelser i andra änden av skalan inte går att återskapa och att den därmed inte beskrivs i ordboken. Av de polysema betydelser och användningar i SAOB som inte analyseras i undersökningen förekommer med stor sannolikhet flera som har metaforisk eller metonymisk grund men som saknar etiketten *bildl.* (jfr diskussionen i nästa avsnitt). Å andra sidan borde detta pragmatiska hinder även gälla vid analyser inom mer teoretiskt förankrade arbeten (som exempelvis Norén & Linells) – ursprunget kan vara svårt att bedöma helt enkelt. Att med säkerhet avgöra om polysemi normalt utvecklas ur metaforer/metonymier eller inte är i detta perspektiv inte en trivial uppgift.

Av de exempel författarpåret anför på polysemi (presenterade i avsnitt 3.2.2 ovan, nedan citerade på nytt) är det enligt min bedömning dessutom endast skällsordet *skit* som har en rent metaforisk grund. Övriga inbegriper metonymi:

ris konkret – 'kritik'; *syra* 'frätande kemiskt ämne' – 'växt av släktet *Oxalis*' – 'syrlig smak'; *skit* skällsord – förstärkningsord – 'avföring'; *röd* färg – politisk hållning ('socialistisk'); *tejp* 'klistreremsa' – 'kassett- el. videoband'

(Norén & Linell 2006:114)

Om exemplen ovan är representativa vore polysemi snarare ofta en följd av just metonymiska processer. Av de 53 bildliga användningar i materialet som bedömts inbegripa metonymier i någon form (dvs. 46 metaftonymier + 7 metonymier, jfr tabell 9 i avsnitt 5.4 ovan) presenteras dock hela 37 stycken (70 %) inom huvudmomentets ram som en del av huvudmomentets definition eller som en egen underordnad betydelse (se bilagan). Detta kan ses som ett tecken på att också metonymier (och inte bara de bildliga användningarna totalt sett) normalt ger upphov till monosemisk betydelsevariation. Huruvida de polysema betydelser i SAOB som inte betecknats som bildliga företrädesvis utgörs av metonymier eller inte är något som ligger utanför avhandlingens ram att dra några slutsatser om. (Men det utgör en tänkbar fortsättning på föreliggande studie).

Delstudiens resultat tangerar dock Norén & Linells iakttagelse att betydelsevariationen för en meningspotential i stort (metaforiskt/metonymiskt utvecklad eller inte) normalt ligger inom ramen för monosemi (jfr avsnitt 3.2.2). Påståendet att "[m]eningspotentialerna är /.../ 'monosema' i högre grad än ordböckernas beskrivningar genom att de täcker in fler typer av

betydelsevariation” (2006:6) verkar emellertid ogiltigt i fråga om bildliga betydelser i SAOB. Dessa är alltså även här typiskt monosema.

Autonomi har hittills diskuterats endast utifrån möjligheten att aktivera källdomänsföreställningar. En metafor eller metonymi med låg autonomi anses sålunda rimligen ha en hög bildlighetsstyrka; hög autonomi innebär dock inte med nödvändighet en låg bildlighetsstyrka. Semantisk autonomi är ett komplext fenomen som också kan påverkas av t.ex. hur väl *etablerad/konventionaliserad* en viss språklig användning är, och det är rimligt att utgå ifrån att SAOB:s mikrostruktur också i viss mån representerar konventionaliseringsstatus. Ett motsatt utfall i delstudien (att majoriteten av användningarna istället påträffades i separata huvudmoment) hade alltså inte entydigt kunnat tas som bevis på låg bildlighetsstyrka, utan åtminstone delvis också som tecken på en hög grad av konventionalisering.

Ur detta perspektiv är en möjlig förklaring till de diskrepanser som kan iakttas mellan delstudiens resultat och Norén och Linells beskrivning att de användningar i ordboken som försetts med etiketten *bildl.* i högre grad än genomsnittet är sådana som inte i någon vidare utsträckning har konventionaliserats i språket. Möjligen betecknas starkt konventionaliserade metaforer och metonymier sällan som bildliga användningar i SAOB, och möjligen är det ofta mera tillfälligtvis nyttjade bildliga användningar som förses med formeln *bildl.* Ur ett konceptuellt metafor-teoretiskt perspektiv vore det intressant att notera i vilken utsträckning konventionalisering påverkar beskrivningen av autonomi hos en betydelse i ordboken. Att den enskilt största andelen formelförekomster i delundersökningen (43 %) påträffades i ett eget undermoment (och inte som en del eller särskild aspekt av huvudmomentets definition) kan dock tolkas som att de bildliga användningarna i materialet trots allt har en relativt hög konventionaliseringsgrad.

Sammanfattningsvis antyder resultaten av delstudien att bildlighet i SAOB är ett gradfenomen. Typiskt utgör en bildlig användning inte en särskilt autonom betydelse. Om SAOB:s beskrivning är representativ ger bildliga användningar i språket i stort normalt upphov till monosem betydelsevariation. Detta är linje med Norén & Linells beskrivning av meningspotential. Utifrån delstudiens resultat går det dock att ifrågasätta ifall polysemi typiskt utvecklas ur metaforer och metonymier.

I den mån upplysningar om semantiska relationer över artikelgränserna bedöms vara till fördel för läsaren (som vill kunna tolka informationen med rimlig arbetsbörda) vore ett praktiskt tillämpningsområde för delundersökningens resultat att i en reviderad version av SAOB i högre grad uppmärksamma och explicitgöra bildliga motiv till ord som beskrivs i självständiga artiklar (homonymi). Rimligtvis finns sådana kopplingar som idag helt enkelt inte påtalats särskilt.

6.3 Ställer bildliga betydelser i SAOB krav på bruklighetsgraden hos grundbetydelsen?

Även den tredje delundersökningen behandlade autonomi och bildlighetsstyrka men inte på grundval av ordbokens momentindelning utan istället utifrån de bruklighetsbeteckningar som anges för bildliga betydelser respektive deras grundbetydelser. Utgångspunkten här var tanken att grundbetydelsens bruklighetsgrad vid analystillfället kan påverka ordboksredaktörens möjligheter att upptäcka bildliga betydelseutvecklingsmönster och tendensen att etikettera dem just som bildliga användningar. För att ens kunna tala om metaforer (och metonymier) krävs definitionsenligt att en källdomän kan identifieras. Om kopplingen från måldomänens bildliga användning till källdomänens grundbetydelse har grumlats eller gått förlorad i samtidsspråket av tidens gång eller andra yttre förutsättningar finns risken att redaktörerna i den lexikografiska praktiken oavsiktligt missar att beteckna en aktuell betydelse som bildlig. Därför undersöktes ifall de bildliga användningarna i materialet i någon utsträckning har högre angiven bruklighet än sina respektive grundbetydelser – kräver en fullt bruklig och levande bildligt utvecklad betydelse en likafullt levande grundbetydelse, eller kan den leva vidare trots att grundbetydelsen är obsolet?

Avhandlingens undersökning i sin helhet (liksom för övrigt även SAOB själv) laborerar med ett antal olika tidsperspektiv för den semantiska beskrivningen. Ett har att göra med hur den etymologiska utvecklingsgången har sett ut på ett övergripande plan, ett annat med hur språket tedde sig vid tiden för vart och ett av de enskilda språkprov som exemplifierar ordanvändningen i ordboken. Ett tredje perspektiv kan kopplas till det språkskede som var aktuellt för ordboksredaktören då den aktuella ordboksartikeln redigerades. Delundersökningen som behandlar bruklighetsbeteckningar anlägger just detta tredje tidsperspektiv – frågan gäller således i vilken utsträckning den aktuella situationen för den härledda betydelsen och dess grundbetydelse under redaktörens samtid påverkar den lexikografiska analysen.

Resultatet visade att de bildliga användningarna i materialet i nästan samtliga fall har samma eller lägre angiven bruklighet i förhållande till sina respektive grundbetydelser. I endast knappt 7 % av fallen har de bildliga användningarna en angiven högre bruklighet än sina grundbetydelser – och flera av dessa fall kan dessutom betraktas som undantag eller specialfall. De utgörs nämligen ofta av användningar som saknar belägg i språket på bokstavlig betydelse (jfr figur 19–20 i avsnitt 5.3 ovan). Det är dock ingen vågad gissning att det finns mängder av ord och betydelser som är fullt brukliga i språket idag, som har utvecklats metaforiskt och/eller metonymiskt ur sådana som efter hand har fallit ur bruk och kanske till och med glömts bort. Att sådana exempel nästan helt saknas i materialet är en stark indikation på att SAOB inte beskriver alla typer av metaforer, utan företrädesvis sådana som utgör de tydligaste fallen. Liksom i den föregående

delstudien antyder resultatet här således att en bildlig användning i SAOB inte är ekvivalent med begreppet metafor (eller metonymi) i kognitivt semantiska termer. Snarare verkar det vara användningar med relativt hög bildlighetsstyrka, sådana som har en uppenbar (krono)logisk länk till källdomänens grundbetydelse, som betecknas som bildliga i ordboken. Denna antydning väcker frågan om vilka de metaforer och metonymier är som inte representeras i ordbokens beskrivningar av bildliga användningar, och den är inte helt enkel att besvara. Dels hamnar sådana betydelser av naturliga skäl utanför avhandlingens undersökningsområde, dels är förklaringen till bildlighetsstyrkan i det enskilda fallet i högsta grad situationell och kontextuellt betingad (jfr Svanlunds (2001) diskussion om *ok* och *börda* i avsnitt 3.3.6 ovan). Som nämndes i föregående avsnitt finns mer än en parameter som påverkar autonomin hos en betydelse. Förutom de tidigare nämnda, möjligheten att aktivera källdomänsföreställningar samt konventionaliseringsstatus hos en viss språklig användning, kan dessutom *graden av semantiskt distinkthet* i förhållande till grundbetydelsen spela roll för autonomin.

Det går dock att hitta exempel i ordboken utanför undersökningens material och att skissera på tänkbara typer av användningar som inte betecknas som bildliga: fall med lägre bildlighetsstyrka (av olika anledningar) och som är svårare att beskriva. **BOK**, sbst. 1 (= 'träd') och **BOK**, sbst. 2 (= 'skrift'), som nämns tidigare (se t.ex. fotnot 30 i avsnitt 3.2.2), utgör ett ganska talande exempel. Här beskrivs betydelserna i helt skilda artiklar och hur betydelseutvecklingen orden emellan ser ut beskrivs inte, trots att (åtminstone) den metonymiska länken är tydlig. Här spelar sannolikt både semantisk distinkthet, konventionalisering och den härledda betydelsens förmåga att aktivera föreställningar om källdomänen en roll. Även om det etymologiska sambandet går att återskapa är upplevelsen idag (och vid beskrivningstillfället) inte längre en levande bild.

Även ett exempel som **TÅR**, sbst.2 kan illustrera en typ som saknas. I det här fallet beskrivs både grundbetydelse och härledd betydelse inom samma artikel, men i två olika huvudmoment: ”1) droppe av den salthaltiga vätska som bildas i tårkörteln hos människa l. ryggradsdjur o. som vid irritation l. ögonsjukdom l. (i sht hos människan) stark emotionell rörelse l. fysisk smärta rinner ur ögat”, respektive: ”2) en (ytterst) liten mängd (drickbar) vätska l. flytande massa, droppe”. Att tolka moment 2 som bildligt (metaforiskt) utvecklade ur 1 är inte djärvt. Det kan dock finnas olika förklaringar till att moment 2 saknar utsatt definitionsformel. Dels kan det vara svårt utifrån dagens språkkänsla att säkert avgöra vad som verkligen är en primär betydelse, dels kan man (liksom i exemplet **SKÅP** i avsnitt 5.4) tänka in processen generalisering som grund för moment 2 (i den mån betydelsen 'viss mängd tårvätska' etablerats inom ramen för moment 1). I liknande fall, där relationen mellan betydelserna kan uppfattas som oklar, har redaktörerna troligtvis ofta avstått ifrån att ange en särskild definitionsformel.

Fallet **SUPPONERA**, slutligen, utgör ett exempel där den presumtiva grundbetydelsen har total bruklighetsinskränkning, medan den presumtivt härledda

betydelsen fortfarande är i bruk: ”1) (†) tillsätta l. placera (ngt under ngt)” respektive: ”2) (numera bl. i vitter l. vetenskaplig framställning l. skämts.) hålla (ngt) för troligt l. sannolikt l. antaga l. förutsätta l. förmoda l. förvänta (ngt l. attsats)”. När grundbetydelsen inte är levande för språkkänslan, och när, som i det här fallet, ordets latinskklingande form kanske också fördunklar relationen till den härledda betydelsen, grumlas länken mellan källdomän och måldomän och metaforen blir svårare att notera vid beskrivningstillfället.

Delstudierna 2 och 3 behandlar båda de bildliga betydelsernas självständighet i förhållande till grundbetydelsorna och inbegriper vissa av de aspekter som har att göra med autonomi, men utgör inga fullödiga beskrivningar av de bildliga betydelsorna i detta avseende. Avsikten har varit att rikta ljuset mot och reda upp något i det snåriga fält som relationen mellan en bildlig betydelse och dess grundbetydelse utgör. Med analyserna har diskussionen kommit en bit på väg; det går emellertid att nyansera beskrivningen mer och analysera företeelsen vidare i framtiden.

Som utgångspunkt för praktiskt lexikografiskt arbete kan delundersökningens resultat motivera en diskussion där synkrona användarperspektiv ställs mot diakrona etymologiska perspektiv: ska definitionsformler motsvarande *i bildl. anv.* beteckna att den aktuella betydelsen (idag) har hög bildlighetsstyrka eller att den är ett historiskt resultat av en metaforisk och/eller metonymisk process? För historiska ordböcker av SAOB:s typ är frågan angelägen – om utgångspunkten är bildlighetsstyrkan vid analystillfället blir beskrivningen i det här fallet synkron trots att ambitionen i andra avseenden är uttalat diakron.

6.4 Semantisk process – motsvarar en bildlig användning alltid en metafor?

Delundersökning 4 slog fast att bildlighet i SAOB i huvudsak inbegriper metaforik, enligt definitionen att två olika domäner föreligger som inte ingår i samma domänmatrix. Bara i undantagsfall innebär en bildlig användning att andra processer än metafor involveras. Resultatet är inte oväntat, men förstås relevant att konstatera. Trots att man till stora delar inte har haft tillgång till dagens teoretiska verktyg i det lexikografiska arbetet på redaktionen har man under arbetets gång varit konsekvent i sina beskrivningar av bildlighet. Vidare visar delundersökningen att bildliga användningar ofta även inbegriper metonymi. Dels utgörs de icke-metaforiska användningarna i huvudsak av rena metonymier (av slaget **VADMALS-JACKA**, se figur 23 ovan). Dels utgörs ett relativt sett stort antal bildliga användningar av samförekomster av metonymi och metaforik, s.k. *metaftonymi* (i huvudsak rör det sig om metonymiskt motiverad metaforik, jfr avsnitt 3.3.7). Både detta och det faktum att denna typ av samförekomst ofta förses

med dubbla eller modifierade etiketter i ordboken (*i oeg. l. bildl. anv. osv.*, se vidare avsnitt 6.7) stämmer väl överens med den kognitiva semantikens beskrivning av metaforicitet: det är frågan om en skala med gråzoner, interagerande processer och mer eller mindre klara fall (jfr avsnitt 3.3.6–3.3.7).

Med tanke på att metaftonymi är ett komplext fenomen i gråzonen mellan semantiska kategorier blir det av naturen svåranalyserat. Därför finns inget referensvärde för hur vanligt fenomenet är i språket i stort. Den aktuella delundersökningens resultat kan ge en indikation på metaftonymimönster åtminstone i SAOB: av de 300 bildliga användningar som analyseras i undersökningen utgör 46 (15 %) fall av metaftonymi.

Det faktum att de bildliga användningar som bedömts involvera enbart metonymi är så få till antalet (sammanlagt endast 7/300) illustrerar att formeln *bildl.* inte är en etablerad etikett för denna process. Rena metonymier markeras således på andra sätt i SAOB i den mån de alls uppmärksammas. Formeln *metonymiskt* eller *i metonymisk anv.* förekommer i viss utsträckning (men är mer än 100 ggr mer sällsynt än formeln *bildl.*).⁴⁹ Även termerna *subjekts-* och *objektväxling* förekommer som beteckning för metonymiska processer (Jfr Strzelecka 2003:49). En naturlig fortsättning på föreliggande undersökning vore att kartlägga etiketteringen av just metonymiska processer i SAOB.

6.5 Vilka olika typer av metaforer förekommer?

I delundersökning 5 fortsatte analysen av de bildliga användningar som utgörs av metaforer med målet att kategorisera vilka olika typer av metaforer det är frågan om. Utgångspunkten var Lakoff & Johnsons (1980) metafortyper: strukturella, orienterande, ontologiska metaforer och personifieringar, samt dessutom typen hyperbol. Lakoff & Johnsons kategoriseringssystem är relativt oskarpt, och de olika typerna överlappar varandra till viss del. De strukturella metaforerna är exempelvis så allmänt definierade att de metaforer som inte har kunnat föras till någon av de andra kategorierna i delundersökningen har hamnat där. Kategoriseringssystemet har dock utgjort en praktisk hanterbar modell för att sortera metaforerna i materialet.

Liksom vid föregående delstudie kan resultatet här i någon mån fungera som ett referensvärde: hur fördelar sig dessa typer i ett metaformaterial som inte är begränsat endast till ett eller ett par enskilda begrepp? Resultatet visar ett förhållandevis tydligt mönster. Hyperboler och orienterande metaforer är minst företrädda bland metaforerna. Den senare gruppen verkar ha en tydlig semantisk koppling till det uppslagsord under vilket de aktuella metaforerna påträffats i –

⁴⁹ Formeln påträffas knappt 400 ggr i den digitala versionen av ordboken, att jämföra med *bildl.* som mellan A och T alltså förekommer drygt 40 000 ggr.

nästan samtliga fall av orienterande metaforer förekommer i artiklar som behandlar ord med spatial betydelse. En möjlig förklaring till att de orienterande metaforerna är så få i materialet är att spatiala uttryck för tid och andra abstraktare företeelser, som sedan Lakoff & Johnson 1980 ofta har lyfts fram inom den kognitiva semantiken som typiska exempel på metaforik, helt enkelt ofta inte har betraktats som bildliga i SAOB (utan istället som bokstavliga betydelser). Ett stickprov i ordboken utanför undersökningsmaterialet visar t.ex. att **FRAMÅT**, adv. 2 definieras som: ”i riktning från en given plats l. utgångspunkt (*i rum l. tid*) fram (mot en annan plats l. mot visst håll)” (min kursivering). I ett sådant fall görs ingen värdering av huruvida rumsliga begrepp är mer primära än tidsliga. Det har dock legat utanför avhandlingens ram att närmare undersöka detta förhållande.

De ontologiska metaforerna (i typfallet: metaforer som betecknar fysiska objekt och substanser) utgör en tydlig grupp av metaforer i materialet. Typisk utgörs de av mappningar mellan konkret och abstrakt domän. De strukturella metaforerna utgör den enskilt största gruppen av metaforer, vilket förstås delvis är ett resultat av en vid definition (och en generös operationaliseringsprincip) för denna typ.

De strukturella metaforerna och personifieringarna (se nedan) ökar i andel även under de perioder i ordbokens utgivningstid som kännetecknas av åtstramningar i fråga om beskrivningarnas utförlighet (jfr avsnitt 4.2) samtidigt som de ontologiska och orienterande metaforerna minskar, vilket möjligen kan tolkas som ett uttryck för att redaktörerna gör snävare urval av metaforer under dessa perioder.

En intressant iakttagelse gällande de strukturella metaforerna är att deras icke-konventionaliserade korrespondenser i SAOB motsvaras av det som, när det omnämns särskilt, betecknas ”i bild” (jfr avsnitt 2.5). Det finns alltså en särskild etikett för ordboksredaktörerna för att ange vad som i kognitivt semantiska termer kan beskrivas som icke-konventionaliserade strukturella mappningar (jfr även avsnitt 6.7).

Den kanske mest framträdande slutsatsen av delundersökningens resultat kan dock knytas till den typ av metafor som i undersökningen benämns personifieringar, men som efter den definition som tillämpas (se avsnitt 5.5) lika gärna kunde gå under beteckningen *animathetsrelaterade metaforer*. Den inbegriper förutom personifieringar i mer traditionell mening (SAK ÄR MÄNNISKA) och typen DJUR ÄR MÄNNISKA, även depersonifiering (MÄNNISKA ÄR DJUR ELLER SAK), deanimering (DJUR ÄR SAK) samt animiering (SAK ÄR DJUR). Metafortypen utkristalliserar sig som stor, stabil och konstant grupp som dessutom verkar öka i frekvens i ordbokens beskrivningar över tid. Den utgörs vidare i hög grad av mappningar mellan konkreta domäner (jfr nästa avsnitt) och tillhör därmed de bildliga användningar i materialet som ofta betecknas med dubbel eller modifierad definitionsformel (jfr avsnitt 5.7). Av detta senare faktum att döma verkar metafortypen i SAOB betraktas som ett mindre klart fall av bildlighet (”mer l. mindre bildl.”, ”oeg. l. bildl.” osv.).

Ur ett teoretiskt perspektiv är kriteriet för metafor dock att mappning mellan två separata domän(matris)er föreligger, vilket uppenbarligen gäller också i dessa fall. Om man i det redaktionella arbetet accepterar metafortypen som en entydig bildlig användning kunde läsarna besparas krångliga dubblerade eller modifierade definitionsformler som ofta är svåra att uttyda.

6.6 Innebär bildlighet med nödvändighet att något abstrakt förstås i termer av något mer konkret?

Den sjätte delundersökningen riktade fokus mot konkreta och abstrakta begrepp och grundar sig i Kövecses (2016) standarddefinition av konceptuella metaforer, vilken innebär att vi förstår i typfallet abstrakta erfarenhetsdomäner i termer av andra och typiskt konkreta domäner. Det ska understrykas att det inte finns ett givet sätt för att bedöma och analysera konkretion/abstraktion; man kan gå till väga på olika sätt. Metoden som tillämpades i delstudien innebär att varje enskilt korresponderande (del)begrepp i de språkprov som belägger de aktuella bildliga användningarna analyserades.

Resultaten från delstudien stämmer i det här fallet inte överens med den beskrivning av fenomenet som ges inom den kognitiva semantiska teorin. Istället pekar resultatet på att skalan konkret/abstrakt inte är avgörande för om en användning i SAOB ska betecknas som bildlig eller inte (jfr dock nästa avsnitt). I 56 % av de analyserade fallen innebär den bildliga användningen att källdomänens (del)begrepp mappas med mer abstrakta begrepp i måldomänen, men i hela 44 % av fallen kan begreppen i måldomänen betraktas som lika konkreta som i källdomänen. En möjlig förklaring av resultatet vore att SAOB:s beskrivning av bildliga användningar inte är kognitivistisk i det här avseendet. En rimligare slutsats är dock att delstudien här kan ge empiriskt stöd till den teoretiska diskussionen: mappning mellan konkreta domäner och domänbegrepp verkar av undersökningsmaterialet att döma vara i det närmaste lika vanlig som sådan som sker mellan konkreta och abstrakta domäner.

Vidare kan abstraktionsbegreppet i den teoretiska diskussionen nyanseras; *abstrakt* bör exempelvis hållas isär från *komplex*. Projicering från konkret till abstrakt i materialet verkar för övrigt ofta gälla ontologiska metaforer, medan typen som i avhandlingen benämns personifiering oftare representerar mappning mellan konkreta domäner. Vid fall av den senare typen finns dock ofta en avsikt att relatera ett bakomliggande abstrakt förhållande till ett annat abstrakt förhållande – trots att det går att ringa in konkreta domänbegrepp som mappas är det ofta abstrakta egenskaper hos dessa begrepp som verkligen åsyftas, eller ”highlightas” (jfr resonemanget om exemplet **SKÅDESPELARE** i figur 44 och se

Ruíz de Mendoza Ibañez 2000). I dylika fall verkar det snarast vara frågan om mappning mellan abstrakta företeelser hos konkreta (del)begrepp.

6.7 Hur och när kombineras formeln *bildl.* med andra definitionsformler?

Resultatet av delundersökning 7 har delvis tangerats i de föregående avsnitten men kommer även att sammanfattas i det följande. Utgångspunkten för studien var att de relevanta semantiska processerna (metafor och metonymi) i den teoretiska diskussionen beskrivs i termer av glidande skalor med gråzoner och mer eller mindre klara fall (jfr avsnitt 3.3.6–3.3.7). SAOB:s beskrivning av bildliga betydelser stämmer i detta avseende överens med den kognitiva semantikens positioner och lämnar öppet för att en aktuell användning kan vara mer eller mindre bildlig eller att en viss användning kan uppfattas som bildlig eller oegentlig osv. Analysen innebar att materialet studerades med utgångspunkt i hur ofta definitionsformeln *bildl.* på detta sätt modifieras eller kombineras med andra definitionsformler.

Resultatet visar att tendensen är utbredd – i nära 40 % av de undersökta fallen är formeln *bildl.* modifierad på ett eller annat sätt. Trenden är också att bruket ökar över tid i ordboken – företeelsen är dubbelt så frekvent i den sista undersökningsperioden i förhållande till den första (i period 4 modifieras formeln i 2/3 av fallen). Av de fall som har modifierad definitionsformel sticker de metaftonymiska användningarna ut och också sådana användningar som inbegriper mappning av konkreta domänbegrepp. Den senare gruppen utgörs ofta av metafortypen personifieringar och berördes i avsnitt 6.5 ovan, men några ord bör sägas om den tidigare gruppen. De metaftonymiska fallen utgör nämligen en ganska speciell grupp där användningen i de aktuella språkproven ofta kan uppfattas antingen som metonymier eller också som metaforiska användningar av metonymier (jfr exemplet **ACCENTUERA** i avsnitt 5.4 ovan, där frågan gäller om accentueringen innebär att någon verkligen lägger fonetiskt tryck på vissa ord eller inte). Att denna tvetydighet leder till att formeln *bildl.* modifieras eller dubblas är egentligen ganska rimligt. Men för ordboksanvändarens skull är en mer systematisk och konsekvent beskrivning av dylika företeelser nog att föredra. Som nämndes i avsnitt 6.4 ovan förekommer redan formeln *i metonymisk anv.* i viss utsträckning i SAOB:s metaspråk. Om dubbla processer ska beskrivas med dubbla etiketter vore en formulering som *i bildl. l. metonymisk anv.* en framkomlig väg.

Som nämnts vid några tillfällen tidigare omfattar skrivningen *mer l. mindre bildl.* ofta även icke-konventionaliserade strukturella metaforer, sådana som när de omtalas särskilt även kallas ”i bild”. Det förefaller vara en rimlig ordning att inte

fästa allt för stor vikt vid rent tillfälligt använda metaforer i ordboken, men vissa fall kan dock ha större relevans än andra. Tillfälligtvis nyttjade språkliga uttryck som anspelar på etablerade bakomliggande konceptuella metaforer bör ha företräde framför sådana där varken det språkliga uttrycket eller det bakomliggande mentala begreppet har konventionaliserats (jfr resonemanget i avsnitt 3.3.1).

Som nämndes ovan ökar benägenheten att dubbeletikettera eller modifiera formlerna betydligt mellan undersökningsperioderna. En förklaring till detta faktum kan vara att ordboksredaktörerna under arbetets gång har utvecklat och förfinat sina lexikografiska principer. I de senare delarna av ordboken definieras i större utsträckning mer komplexa semantiska förhållanden där den nakna formeln *bildl.* inte riktigt räcker till. Detta är i grunden bra – ett större utsnitt av språket analyseras och beskrivs. Vad som är mindre bra är förstås att dessa ytterst komplexa beskrivningar (*i oeg. l. mer l. mindre bildl. anv., i utvidgad l. bildl. anv.* osv.) blir svåra för läsaren att tolka och förstå. Det blir t.ex. oklart vad en oegentlig användning egentligen är och hur en sådan förhåller sig till en bildlig användning. Också i det här avseendet finns utrymme att strama åt termbruket i ordboken och att sträva efter större konsekvens. För en nyfiken forskare finns också möjligheten att närmare studera vad som döljer sig bakom ordbokens bruk av termerna *oeg.* och *utvidgad anv.*

6.8 Slutord

På det lexikografiska planet kan en bildlig användning i ordboken beskrivas som ett relativt osjälvständigt fenomen, som är nära knutet till sin grundbetydelse och också beroende på ett synkront plan av att grundbetydelsen är minst lika bruklig som den härledda betydelsen. Bildliga användningar beskrivs vidare ofta som gradfenomen och verkar också vara oberoende av ordklass. Beteckningen *bildl.* är ofta knuten till hela fraser och uttryck, vilket kan utläsas i definitionerna (men ännu inte genom lemmatiseringen). På semantisk nivå utgörs bildliga användningar normalt av metaforer, men relativt ofta av sådana som interagerar med metonymier. (SAOB har alltså hanterat metaftonymi långt innan begreppet myntades, vilket skedde först med Goossens 1990.) I undersökningsmaterialet kan en bildlig användning i nästan hälften av fallen innebära mappning mellan konkreta begrepp. SAOB:s hantering av bildliga användningar visar att distinktionen konkret/abstrakt måste vidareutvecklas inom den teoretiska metaforbeskrivningen. Vidare ger SAOB exempel på alla de metafortyper som Lakoff & Johnson (1980) diskuterar, och undersökningen ger mer kunskap om dem. Bland de olika metafortyper som finns representerade utgör strukturella metaforer den största gruppen. Men även personifieringar är vanliga.

Genom att undersöka en ordboks redan färdiga klassificeringar av bildliga betydelser gavs möjligheten att med rimlig arbetsbörda excerpera ett relativt sett

stort antal språkliga användningar utan att på förhand styras av de enskilda ordens form. Få liknande studier har rimligen genomförts tidigare med tanke på att en motsvarande undersökning utan ordbokens fasta ram att utgå ifrån skulle vara i hög grad krävande både i fråga om tid och möda. Med metoden som tillämpats har därför ett relativt brett spektrum av begrepp och metafortyper kunnat analyseras. Det slumpmässiga urvalet är nödvändigt om man ska kunna etablera referenssiffror exempelvis för vilka typer av metaforik som dominerar. Fortsatt forskning kommer sannolikt att kunna urskilja fler undertyper (särskilt bland de strukturella metaforerna).

Sammanfattningsvis kan SAOB:s beskrivningsmodell för bildliga betydelser i mycket betecknas som motiverad och rimlig sett ur ett teoretiskt perspektiv – ofta verkar man ha dragit likartade slutsatser som i diskussionen inom den kognitiva semantiken och den konceptuella metaforteorin. Modellen stämmer bl.a. överens med det begreppsliga och ordöverskrivande fokus som kognitiv semantik ger uttryck för i beskrivningen av metaforer och metonymier. Bildlighet framställs också som ett gradfenomen både vad gäller bildlighetsstyrka och metaforicitet. En bildlig användning i SAOB ska dock inte likställas med begreppet metafor – alla språkliga fenomen som kan beskrivas som metaforer täcks inte in av formeln *bildl*. Resultaten av undersökningen pekar på att det ofta är just metaforer med hög bildlighetsstyrka som betecknas som bildliga i ordboken. En anledning till detta är den mänskliga faktorn. Det är redaktörer som analyserar de semantiska relationerna, och det är förstås inte alltid möjligt att återskapa de bildliga betydelsernas upphov och utvecklingsgång.

SAOB är en vetenskaplig ordbok där stor vikt läggs vid utförliga definitioner och beskrivningen av betydelseutveckling. Det vore därför i högsta grad relevant för en ordbok av SAOB:s typ att utnyttja en teoretiskt förankrad modell vid den semantiska analysen och en stringent och systematisk lexikografisk terminologi. Med föreliggande undersökning hoppas jag ha nyanserat bilden lite av hur bildligt språkbruk kan förklaras och hur det beskrivs i ordboken. Några områden i ordbokens beskrivningsmodell har ringats in som har potential att förbättras.

Att överensstämmelsen är stor, att samma slutsatser dragits från olika håll, kan både ge stöd åt teorin och praktiken. För SAOB:s del innebär det att ordbokens pragmatiskt utvecklade beskrivningsmetod åtminstone i fråga om bildligt språkbruk kan säga något om vårt bakomliggande sätt att tänka språkligt och att relatera betydelser till varandra. Relationen mellan praktisk lexikografi och teoretisk semantik har i språkvetenskapliga sammanhang ibland beskrivits som ett motsatsförhållande (jfr fotnot 3 i avsnitt 1). Mot bakgrund av undersökningens resultat menar jag att det går att diskutera semantisk teori också utifrån en ordboks beskrivningar.

Summary

This licentiate dissertation deals with the description of figurative language in the Swedish Academy Dictionary (SAOB). The starting point is the frequent use in the dictionary definitions of the specific label *bildl.*, *i bildl. anv.* etc. ('figurative', 'in fig. use'). Though the label is not well defined in the editorial manuals, it occurs more than 40,000 times in the volumes covering the letters from A to T in the dictionary.

From a lexicographic perspective the study examines how meanings and uses labelled *bildl.* in the dictionary are described, and from a cognitive semantic perspective it investigates which semantic components and processes in language the label delineates.

The principal objective of the study is to assess how relevant and consistent the pragmatically developed analytical method used in SAOB is today from a theoretical perspective: To what extent is the description of the mechanisms behind meaning development compatible with the theoretical ideal of the cognitive semantics? The aim is also to find some potential improvement areas in terms of description of figurative language that could be useful in a forthcoming revision of the dictionary.

In Chapter 2 a background is outlined for the SAOB as a dictionary. From Svensén's (2004) dictionary typology, SAOB can be described as diachronic contemporary dictionary with a descriptive purpose (but with prescriptive constituents). Furthermore, it is an encyclopaedic and a semasiological dictionary with some coverage of onomasiological aspects.

SAOB is an extensive dictionary (currently consisting of 37 volumes) with detailed descriptions of the Swedish language from the 1520s to the present days. The work of SAOB is theoretically unbound in terms of overarching semantic theories, and the methods of describing word meaning and semantic change in the dictionary are rather developed for pragmatic reasons (such as consistency and economy etc.). This is a matter of course since the editorial work started before the appearance and development of the linguistic theories that are discussed today. The first volume of SAOB was published in 1898 and the latest in 2017. A lot has happened during this time within lexicographic theory as well as in general linguistics. SAOB editors today have a very different view of language and linguistics from the editors in the late nineteenth century. Despite this fact the principles for structuring and representing semantic information in the dictionary

seem to have a lot in common with the theory-based discussion in contemporary literature in the cognitive field. Hence, similar conclusions seem to have been drawn from different fields. For instance, the micro-structure of SAOB, its hierarchic entry structure with main meaning sections, subordinate meanings, subordinate subordinate meanings etc., can illustrate how meanings are related to a central core meaning and to each other *to different degrees*. The scale monosemy – polysemy – homonymy corresponds in SAOB's structure to: part of the same main meaning (possibly presented in a subordinate meaning) – different meaning section (in the same entry) – separate entry.

Chapter 3 gives a short overview of cognitive semantics that is relevant and applicable to word descriptions such as SAOB's. The focus is on prototype theory (see Rosch 1977) and conceptual metaphor theory (CMT) as accounted for by Lakoff & Johnson (1980, and in later works) and Kövecses (2016).

According to prototype theory some word meanings are central and others are more peripheral, and the borders between meanings are not sharp but should be understood as fuzzy. Instead of asking what the exact contents of a meaning are, we should be asking what those contents *typically* are like (see Geeraerts 2010a). According to CMT a conceptual metaphor can be described as comprehending one concept in terms of another, or understanding one (typically abstract) *domain of experience* in terms of another (typically concrete one) (see Lakoff & Johnson 1980, Kövecses 2016). Metonymy is defined contrastively in relation to metaphor. A metaphor postulates a source concept (from a source domain) and a corresponding target concept (from a target domain), and furthermore a correspondence, or so-called mapping, between these domains, while a metonymy involves mapping within one single domain (or domain matrix) (see Lakoff & Johnson 1980, Croft 1993, Kövecses 2016). The primary function of metaphor is to contribute understanding, while metonymies are mainly used for reference (in the current communication situation as well as in thought). The relationship between the source and target domains for metaphor can be described as A IS B, while the same relationship for metonymies should be described as: A STANDS FOR B.

Metaphors can be categorized in different ways. Lakoff & Johnson's (1980) classical division consists of *structural metaphors* (those where complex structures of concepts are mapped), *orientational metaphors* (where more abstract systems of orientational concepts, like up-down, in-out etc., are mapped together), *ontological metaphors* (entity and substance metaphors) and *personifications* (the A PHYSICAL OBJECT IS A PERSON type).

Metaphor and metonymy are degree phenomena. It can sometimes be difficult (both by definition and by assessment) to determine what is a metaphor and what is a metonymy. In addition, both processes can be involved in language use at the same time. For the latter phenomenon Goossens (1990) has introduced the term *metaphonymy*. Moreover, metaphors per se can be more or less metaphorical or

figurative. On this matter Svanlund (2001) uses the term *bildlighetsgrad* ('degree of figurativeness'), and later (2007) *metaphorical strength*. In this dissertation the same matter is referred to as *bildlighetsstyrka* ('figurative strength')

The material and method used in the study are presented in Chapter 4. The material consists of 300 occurrences of the formalized phrase *i bildl. anv.* (extracted from the digital version of the dictionary, by the search string *bildl**), which is often used in the dictionary definition language. The method that is used is both qualitative and quantitative. The analysis is performed by close reading of cases in the dictionary that are labelled as figurative uses. In these uses the semantic components of figurativeness are studied by means of the dictionary definitions and language examples that illustrate the current meaning, but also the graphical representation (in the micro structure) is analysed from different perspectives. The intention, however, is to study as many cases of the phenomenon as possible and to cover as large segment of the dictionary as possible both physically and over (publication) time. Thus the results of the qualitative analysis can be quantified, and the results in the dissertation are therefore often presented in tables to illustrate overall patterns (see the Appendix table for a total summary of the analysis).

The material is collected from four different parts of the dictionary (in terms of initial letters) which each represent four different periods in the publication chronology of the dictionary. Collecting the material solely by the label *bildl** prevented me from deciding in advance what specific metaphors were to be chosen. A complete list of the words in the study is presented in the Appendix.

To examine what a figurative use is in SAOB and to what extent the dictionary's description is compatible with cognitive semantics, seven different studies are implemented. These studies are presented in Chapter 5.

The first study (presented in 5.1) takes as its starting point the observation that metaphors and metonymies are not exclusive matters to specific word classes, or even specific words, but rather mechanisms that go beyond the lexical level (see Croft 1993, Geeraerts 2010a). The study is concerned with how the label *bildl.* is distributed in the dictionary per word class.

In the second and third study (presented in 5.2–5.3) the figurative strength and the autonomy of the figurative uses relative to their literal, basic meanings (as expressed in the dictionary) are analysed. Study 2 examines how independent a figurative use normally is in the hierarchic micro-structure of the dictionary: How close (in a physical, graphical sense) to their basic meanings are the figurative meanings presented? Are they normally presented in the same main meaning section, or as separate different meaning in the same entry? Could it even be presented in a completely different entry (as a different word than the literal, basic meaning)? The theoretical starting point is Norén & Linell's (2006) description of meaning and meaning potential as a sliding scale with different levels. Following

the authors, polysemy is regarded as the midpoint of the scale, and it typically consists of metaphors and metonymies.

In study 3 the use markers (*numera mindre brukligt*, ‘now(adays) less in use’, † = ‘dead, obsolete’ etc.) that are often found in the preambles of SAOB definitions are analysed, regarding both the figurative uses and their corresponding basic meanings. For a meaning to be understood as figurative, or metaphorical, it takes, by definition, an observable relation to its literal, basic meaning. If the source domain’s basic meaning is obsolete by the time of the lexicographical description of the current word, it is likely to be more difficult to notice and trace. The question put in section 5.3 is whether figurative uses in SAOB to some extent have a markedly higher use than their corresponding basic meanings.

Studies 4–6 (presented in 5.4–6) investigate what a figurative use in SAOB means, not primarily from a lexicographical perspective, but from a (cognitive) semantic one. Not only is the label *bildl.* (and its corresponding basic meaning) analysed in these studies, therefore, but also the contents of the current definitions and the language examples that illustrate the figurative meanings.

Study 4 is concerned with what semantic mechanisms are present in the figurative uses: Is a figurative use always a metaphorical one, or are metonymic uses sometimes labelled figurative in the dictionary? Are there other mechanisms? The theoretical foundation here is Kövecses’ (2016) standard definition of conceptual metaphor, and Croft’s (1993) definition of metonymy. The practical methodology of this study is presented and exemplified in section 4.3.

Cases that consist of metaphors are further analysed in order to specify metaphor type. This is the object of study 5. The metaphor types that serve as model for the study are Lakoff & Johnson’s (1980) *structural*, *orientational*, *ontological metaphors* and *personifications* described above. A further type, hyperbole, was added after the study was initiated, since this type crystallized as a stable group throughout the four periods in the material. Hyperbole is viewed in the dissertation as subtype of metaphor in accordance with Peña & Ruiz de Mendoza 2017.

According to the standard definition of conceptual metaphor, mapping typically occurs between a concrete source domain and an abstract target domain (see e.g. Kövecses 2016). Study 6 deals with how often this is the case in SAOB’s description of figurative meanings. It is investigated how often the different concepts that are mapped together imply a more abstract phenomenon in the target domain, and how often the level of abstraction can be considered the same in both domains. A concrete concept in the dissertation is defined as a sensory one, one that is physically perceivable (in accordance with Svanlund 2001).

The last study, study 7, conflates the analysis of the lexicographical description with the semantic analysis. It examines how often the definition label *bildl.* is modified or combined with other labels of similar type, as in: *mer l. mindre bildl.*, *bildl. l. oeg.*, *i bildl. l. utvidgad anv.* (‘more or less figurative’, ‘figurative or

improper', 'in figurative or extended use') etc. and what types of meanings are typically given such a modified or combined label.

The results show that the pragmatically developed SAOB model of description matches very well the conclusions drawn in the theoretical discussion of cognitive semantic in many respects. In some respects, however, it is not compatible.

The result of the first study shows that figurative uses in SAOB are completely independent of word class. Figurative nouns are in fact most frequent, but a comparison with the distribution of the word classes in the dictionary in total showed that the figurative uses in the material are distributed among the word classes with more or less the same proportion (figurative uses: 64% nouns, 21% verbs, 13% adjectives, 1% prepositions, 0,5% adverbs, 0,5% pronouns; word classes in total: 62% nouns, 21% verbs, 14% adjectives, 0,5% prepositions, 2% adverbs, 0,5% pronouns). Furthermore, specific definition labels such as *i det bildl. uttr.*, and *i bild* ('in the figurative expression', 'in figure') can underline the fact that figurative use is a matter beyond the border of the single word. The label *i bild* is sometimes used as a specific label to denote non-conventionalized linguistic metaphors. (This is what Lakoff & Johnson (1980) call "extension of the used part"). The results are in line with the cognitive semantic view of metaphoric and metonymic meaning.

It is evident from the second study that figurative use in SAOB is a matter of degree. The label *bildl.* can occur in different positions in the micro-structure of the dictionary. Often it is found immediately adjacent to the literal, basic meaning (as a part of the same definition) (37.5% of the cases), but most frequent is the position as a subordinate meaning (still as a part of the basic meaning) (43%). Sometimes, but not very often, the figurative uses are found as a separate meaning within the same entry as the basic meaning. In only 19.5% was this the case. A figurative use in the material is never found in a completely different entry. The result is not quite in line with Norén & Linell (2006), who claimed that polysemy typically is a result of metaphor and/or metonymy, and indicates that not all kinds of metaphors and metonymies are represented in SAOB, but preferably those with high figurative strength. The same is true of study 3, where figurative uses only very rarely have a markedly higher use than their basic meanings. Only 6.5% of the figurative uses were marked this way. There are probably a lot of meanings in the dictionary that have developed from metaphor and metonymy, although the basic meanings have become obsolete. The fact that these cases are lacking in the material indicates that they are difficult for the dictionary editors to notice. Cases with high figurative strength, with the basic meaning still in use, seem to be more obvious cases to label *bildl.*

Study 4 shows that metaphor is unequivocally the most frequent process involved with figurative uses in the material. This is the case in nearly 96%. The remaining share consists of pure metonymy and cases of misjudgement. However, among the metaphors there are also cases that can be interpreted as involving both

metaphor and metonymy simultaneously (and cases that cannot be clearly assessed as one or the other). Fifteen per cent of the cases are interpreted in this way as metaphonymic cases. A few cases (4) are interpreted as including either metaphor or the process of generalization.

Of the metaphors in the material the structural metaphors are most frequent (46%), as shown in study 5. Ontological metaphors are a quite frequent type as well (17%), whereas orientational metaphors and hyperboles are more rare (5% each). An extensive group of metaphors is made up of the type personifications (27%). In the dissertation the type is defined to include not only the metaphor OBJECT OR ANIMAL IS PERSON, but also depersonifications (PERSON IS OBJECT), deanimations (ANIMAL IS OBJECT) and animations (OBJECT IS ANIMAL).

Study 6 shows that mappings between concrete concepts and abstract concepts are most frequent in the material (56%). The type is not completely dominant, though. In 44% of the cases the mapped concepts can be comprehended as concrete/abstract in the source domain as in the target domain. Ontological metaphors typically involve abstract target concepts, whereas personifications often involve concrete target concepts. For the latter type of metaphors, however, the language user normally aims for underlying abstract aspects of the concrete concepts. It is therefore reasonable in these cases to state that abstract aspects of concrete concepts are mapped to abstract aspects of other concrete concepts. This is in line with Ruíz de Mendoza Ibañez's (2000) description of one-correspondence and many-correspondence metaphors, where metaphors with concrete concepts in the target domain correspond to one-correspondence metaphors. These are claimed to resemble metonymies in the sense that one aspect within a domain is highlighted. In the one-correspondence metaphoric case, the highlighting occurs in different domains, while in the metonymic case it occurs within a single domain.

The result of study 7 shows that modified or combined labels (*more or less figurative, in extended or figurative use* etc.) are frequent and also increase over time in the dictionary. This is the case in 39%. In the last period of the material, period 4, this use is more than twice as expansive as in period 1. Among the cases that are marked with a modified or combined label, two different types stand out. The metaphonymic cases and the cases that involve mapping between concrete concepts are to a large extent labelled in this way (80% and 72% respectively, in the latter half of the material). The result can be interpreted as showing that the lexicographical descriptions are being improved and more nuanced as the dictionary progresses. The rather complex and dodgy method of modifying and combining the label *bildl.* with other labels is hardly a perspicuous one to the dictionary user, though.

In summary, SAOB's description of figurative meanings is to a large extent compatible with the cognitive semantic view. Figurativeness seems to be about scales, degrees and unclear borders. A figurative use in the dictionary goes beyond the word class border and the single word border. A figurative use in the dictionary should not be equated with a metaphor, however. Firstly, because the figurative uses in the material often involve metonymic processes as well, and secondly because the figurative uses in the material to a large extent seem to consist of uses with high figurative strength. It is about clear cases where the connection to the literal, basic meaning is capable of reconstruction by the dictionary editors. This seems to be a matter of course, but is still interesting to point out. In some respect SAOB's description is not in line with the cognitive semantic theories discussed in the dissertation. Figurative meanings do not typically occur as polysemy in separate meaning sections within the same entries as their basic meanings (this is rather described as monosemy). This is either because the current uses are not representative of figurative language at large, or because Norén & Linell's description is not quite correct. Perhaps the truth lies somewhere in between these explanations.

In the matter of concrete vs. abstract mapping the results are also discordant with the theoretical discussion within the cognitive semantic field. Mapping between concepts that are as concrete/abstract in the source as in the target domain is almost as common as projection from concrete to abstract domain. At least in this material the mapping does not typically require concrete target domains. Rather, certain kinds of metaphors involve projections to abstract domains (ontological metaphors), and others involve mapping between concrete concepts (personifications). Furthermore, the notion of concrete mapping can be nuanced. Also metaphors that involve mapping between concrete concepts aim for underlying abstract aspects. But such mapping does not imply a more abstract target, rather it implies that abstract aspects of concrete concepts are mapped to abstract aspects of other concrete concepts.

In a lexicographic perspective it would be appropriate to reconsider the use of modified and combined labels in the dictionary. Even if it is a good thing per se that the description of figurative uses has improved over time it is crucial that the complex semantic relations that are described in dictionary can be interpreted by the user. Co-occurrence and interaction between metaphor and metonymy seem to be established phenomena in language. As a suggestion, the label *i bildl. l. metonymisk anv.* ('in figurative or metonymic use') could be established as a definition label that would be used consistently for this kind of figurative language use.

Litteratur

Ordböcker

- DWB = *Deutsches Wörterbuch*, von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, hrsg. von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Band 1–16 + Quellenverzeichnis, Leipzig 1852–1971.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*, grundlagt af Verner Dahlerup, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, bd 1–28, København 1918–1956.
- OED = *The Oxford English Dictionary*, second edition, vol. I–XX (of the corrected re-issue (1933) with an Introduction, Supplement, and Bibliography of *A New English Dictionary on Historical Principles*, vol. I–X, ed. by James A. H. Murray et al. (1884–1928) and Supplement, vol. I–IV, ed. by R. W. Burchfield (1972–1986)), Oxford 1989.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*, utgiven av Svenska Akademien, hittills: bd 1–37, Lund 1893–.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Stockholm: Norstedts.
- Sdw = Söderwall, Knut Fredrik. *Ordbok öfver det svenska medeltids-språket*. Lund 1884–1918.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, deel I–XXIX + Bronnenlijst (1943, 1966) + Supplement I *A–Azuursteen* (1956) , ‘s-Gravenhage & Leiden 1882–1998.

Övrig litteratur

- Allwood, Jens, 2003. “Meaning potentials and context: Some consequences for the analysis of variation in meaning”. I: Hubert Cuyckens, René Dirven and John Taylor (eds.), *Cognitive Linguistic Approaches to Lexical Semantics* 29–66. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Atkins, B. T. Sue & Rundell, Michael, 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Barcelona, Antonio (red.), 2000. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Béjoint, Henri, 2000. *Modern Lexicography. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

- Berg, Ruben G:son, 1904. "Svar till Otto Hoppe". I: *Pedagogisk tidskrift* 49: 6, s. 225–238.
- Berg-Olsen, Sturla & Selvik, Kari-Anne, 2013. "Kognitiv semantikk og nettverksmodellen møter praktisk leksikografi". I: *LexicoNordica* 20. S. 17–33.
- Boström, Per, 2018. "Det här är ju dött tåg liksom..." *En studie av metaforer för romantisk kärlek i talad svenska*. (Studier i Nordsvenska 27). Umeå.
- Carlsson, Yvonne, 2012. *Genericitet i text*. Acta Universitatis Stockholmiensis. New series 56.
- Christensen, Lisa, 2002. "Universitetssemantik och ordbokssemantik". I: *Alla ord är lika roliga. Festskrift till Lars Svensson*. Stockholm: Svenska Akademien. S. 24–39. Distr.: Norstedts.
- Coleman, Linda and Paul Kay, 1981. "Prototype semantics: the English verb 'lie'". I: *Language* 57: 26–44.
- Croft, William, 1993. "The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies". I: *Cognitive linguistics* 4. S. 335–370.
- Croft, William and D. Alan Cruse, 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eaker, Birgit, 2006. "Historisk lexikografi i praktiken. Om momentordningen i SAOB". I: *LexikoNordica* 13, s. 41–54.
- Ekberg, Lena, 1993a. "Arguments for a Network Model of the Lexicon". I: M. Herslund & F. Sørensen. (eds.): *The Nordlex Project. Lexical studies in the Scandinavian languages*. Köpenhamn. S. 255–272.
- Ekberg, Lena, 1993b. "Verbet *ta* i metaforisk och grammatikaliserad användning". I: *Språk och Stil. Tidskrift för svensk språkforskning* NF 3. S. 105–139.
- Ekberg, Lena, 1995. "Image Schemas and Lexical Polysemy: The Case of Swedish *runt* 'around'". I: *Working Papers in Linguistics* 25. University of Trondheim, Department of Linguistics. S. 23–42.
- Ekberg, Lena, 2004. *Grundbetydelse och förändringsprinciper hos relationella lexem. Exemplet följa*. Nordlund 24. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund.
- Fillmore 1976 Charles J Fillmore. 1976. "Frame semantics and the nature of language". I: *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech* 280, S. 20–32.
- Fillmore, Charles J., 1982. "Towards a descriptive framework for spatial deixis". I: Robert J. Jarvella and Wolfgang Klein (eds.), *Speech, Place, and Action. Studies of Deixis and Related Topics* 31–59. Chichester: John Wiley.
- Fillmore, Charles, 2003. *Form and Meaning in Langage*. Volume 1. *Papers on Semantic Roles*. Stanford: CSLI.
- Fillmore, Charles & Atkins, BTS, 1992. "Towards a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its Neighbors". I: Lehrer, A & Kittay, E (eds.): *Frames, fields and contrasts: New essays in semantic and lexical organization*, s 75–102. Hillsdale:

- Erlbaum Associates.
- Geeraerts, Dirk, 1990. "The lexicographical treatment of prototypical polysemy". I: Tsohatzidis, Savas. L. (ed.): *Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorization*. London: Routledge. S. 195–210.
- Geeraerts, Dirk, 2006. *Words and Other Wonders. Papers on Lexical and Semantic Topics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Geeraerts, Dirk, 2010a. *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Geeraerts, Dirk, 2010b. "Lexicography". I: Geeraerts, D. & Cuyckensm H. (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*.
- Gilliver, Peter, 2016. *The making of the Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Goossens, Louis, 1990. "Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action". I: *Cognitive Linguistics* 1–3: 323–340.
- Grady, Joe, 1997. *Foundations of meaning: Primary metaphors and primary scenes*. University of California, Berkeley. Diss.
- Grady, J., Oakley, T., & Coulson, S., 1999. "Blending and metaphor". I: Steen, G & Gibbs, R. (eds.): *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 101–124.
- Hast, Sture, 1983. "Om SAOB:s material". I: *Nysvenska studier* 63, s. 159–192.
- Hovmark, Henrik, 2012. "Betydningsbeskrivelse og prototypeteori". I: *LexicoNordica* 19. S. 59–78.
- Jakobsson, Ulrika, 1999. "Svenska och franska språkets referens till stående person: En analys ur den kognitiva semantikens perspektiv". I: *språk och stil* 9. S. 71–100.
- Jakobsson, Ulrika, 2002. "Om det metaforiska mötet mellan konkreta verb som svenskans gå och ligga och engelskans run". I: *språk och stil* 12. S. 189–210.
- Johansson Falck, Marlene, 2014. "Temporal prepositions explained: Cross-linguistic analysis of English and Swedish unit of time landmarks". I: *Cognitive Linguistic Studies* 1:2. S. 271–288.
- Johansson Falck, Marlene, 2016. "What trajectors reveal about TIME metaphors: analysis of English and Swedish". I: *International Journal of Corpus Linguistics* 21:1. S. 28–47.
- Johnson, Mark, 1987. *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination and reason*. Chicago: Chicago University Press.
- Jonsson, Hans, 1983. "Om historisk lexikografi av typ SAOB". I: *Nysvenska studier* 63. Stockholm. S. 127–158.
- Jonsson, Hans, 2003. *Metaforen som semantisk händelse*. Lund: Skrifter utgivna av vetenskapssocieteten i Lund 95.
- Jonsson, Hans, 1993. *Handbok för redigeringen av Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Svenska Akademiens ordboksredaktion.
- Kock, Ernst Albin, 1904. *Handbok för redigeringen af Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Berglingska boktryckeriet.

- Kövecses, Zoltán, 1986. *Metaphors of Anger, Pride, and Love: A Lexical Approach to the Structure of Concepts*. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co.
- Kövecses, Zoltán, 1990. *Emotion concepts*. Berlin/New York: Springer Verlag.
- Kövecses, Zoltán, 2000. *Metaphor and emotion*. New York & Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán, 2002. *Metaphor: A practical introduction*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán, 2016. "Conceptual metaphor theory". I: Semino & Demjén (eds.): *The Routledge handbook of metaphor and language*. Milton Park, Abingdon, Oxon; Routledge. S. 13–27.
- Kövecses, Zoltán, 2017. "Levels of metaphor". I: *Cognitive Linguistics* 28, del 2. Berlin:W de Gruyter. S. 321–347.
- Lakoff, George, 1987. *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George, 1990. "The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on imageschemas?" I: *Cognitive Linguistics* 1:1. S. 39–74.
- Lakoff, George, 1993. "The contemporary theory of metaphor." I: Ortony (ed.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 202–251.
- Lakoff, George, 1997. "The internal structure of the self". I: Neisser, U. & Jopling, D. A. (eds.): *The conceptual self in context: Culture, experience, self-understanding*. New York: Cambridge University Press. S. 92–113.
- Lakoff, George, 2008. "The neural theory of metaphor". I: Gibbs R. (ed.): *The Cambridge Handbook of Metaphor*. Cambridge and New York: Cambridge University Press. S. 17–38.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 1999. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenges to Western Thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 2003. *Afterword*. I: Lakoff, G. & Johnson, M.: *Metaphors we live by* (s. 243– 276). Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff & Turner, 1989. *More than cool reason: a field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W., 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Theoretical Prerequisites. Stanford.
- Larsson, Lennart, 2009. "Hur märker användaren av SAOB de 110 åren mellan A och TYNA?" I: *Språk och Stil* 19 (ny följd), s. 35–52.
- Larsson, Lennart, 2012. "Varför inte dub(b)lettformer? Om SAOB som normativ ordbok". I: Eaker, B., Larsson, L. & Mattisson, A. (red.): *Nordiska studier i lexicografi* 11. *Rapport från Konferensen om lexicografi i Norden*. S. 386–395.
- Larsson, Lennart, 2014. "En "mer l. mindre stor" stor ordbok – om variationerna i SAOB:s omfång och ambitionsnivå". I: *LexicoNordica* 21. *Tidskrift om lexicografi i Norden, utgitt av Nordisk forening for lexicografi*. S. 61–80.

- Lundbladh, Carl-Erik, 1992. *Handledning till Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Svenska Akademien & Norstedts.
- Lundbladh, Carl-Erik, 1996. "Värdering av SAOB:s korpus och Språkprovssamling". I: *LexicoNordica* 3. S. 91–103.
- Lundbladh, Carl-Erik 2003. "Kritiken av SAOB". I: *LexicoNordica* 13, s. 273–284.
- Mattisson, Anki, 2006. "Genusperspektiv på SAOB:s källor". I: *LexicoNordica* 13, s. 55–68.
- Mattisson, Anki, 2007. "Är SAOB ett verk av män? För män?" I: *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön*, Uppsala 6–7 oktober 2006, utg. av Britt-Louise Gunnarsson, Sonja Entzenberg & Maria Ohlsson (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 71), s. 174–181. Uppsala.
- Mattisson, Anki, 2014. "Om (bristande) bruklighetsstruktur i SAOB". I: Vatvedt Fjeld R. & Hovdenak M. (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi 12. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden*. Oslo 13.–16. august 2013. S. 327–340.
- McCarthy, M., & Carter R., 2004. "'There's millions of them': hyperbole in everyday conversation". I: *Journal of Pragmatics* 36:2. S. 149–184.
- Nilsson, Pär, 2014. "Att läsa ordboken baklänges. Om betydelseutveckling hos partikelinledda fasta sammansättningar och presentationen i SAOB". I: : Vatvedt Fjeld R. & Hovdenak M. (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi 12. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden*. Oslo 13.–16. august 2013. S. 353–369.
- Nilsson, Pär, 2016. "Teori i praktiken. Om prototypeteorin och SAOB". I: Hannesdóttir, Anna Helga (red.): *Framtidens leksikografi. Rapport från ett symposium i Göteborg 5 oktober 2012*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 52.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 59–73.
- Nilsson, Pär & Rosqvist Bodil, 2018. "Inför revideringen av SAOB. Fackspråk och fackspråksbeteckningar i går, i dag och i morgon". I: *LexicoNordica* 25.
- Norén, Kerstin & Linell, Per, 2006. *Meningspotentialer i den språkliga praktiken*. MISS 54.
- Ostermann, Carolin, 2015. *Cognitive Lexicography. A new approach to lexicography making use of cognitive semantics*. Berlin/ Boston: Walter de Gruyter.
- Peña, Sandra, & Ruiz de Mendoza, Francisco J., 2017. "Construing and constructing hyperbole". I: Angeliki Athanasiadou (ed.), *Studies in Figurative Thought and Language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pietrzak-Porwicz, Grazyna, 2008. "Så länge hjärtat slår – om hjärtmetaforiken i svenskan". I: M. Nordman m.fl. (red.) *Svenskans beskrivning* 29. Vasa: Skrifter utgivna av Svensk- österbottniska samfundet nr 70. S. 220–229.
- Rosch, Eleanor and Carolyn B. Mervis, 1975. "Family resemblances: Studies in the internal structure of categories". I: *Cognitive Psychology* 7. S. 573–605.
- Rosch, Eleanor, 1977. "Human categorization". I: Neil Warren (ed.), *Studies in Cross-cultural Psychology* 1: 1–49. New York: Academic Press.

- Rosch, Eleanor, 1978. "Principles of Categorization". I: Rosch, E. & Lloyd, Barbara B. (eds.): *Cognition and Categorization*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. S. 27–48.
- Rosqvist, Bodil, 2014. *Hårt arbete och sträng vila : svenska kollokationer i lexikografisk och lexikologisk belysning*. (Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning, Göteborgs universitet). Göteborg.
- Rudebeck, Lisa, 2006. "Ordförklaringar som betydelserepresentationer eller yttranden". I: *Språk och stil* 16. S. 112–147.
- Ruiz de Mendoza Ibáñez, Francisco José, 2000. "The role of mappings and domains in understanding metonymy". I: A. Barcelona (ed.): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin/ New York: Mouton. S. 109–132.
- Rydstedt, Rudolf, 2012. *En matchningsdriven semantisk modell: mellan ordboken och den interna grammatiken*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Schmid, Hans-Jörg, 2010. "Entranchement, Salience, and Basic Levels". I: Geeraerts, D. & Cuyckens H. (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. S. 117–138.
- Schmid, Hans-Jörg, 2015. "A blueprint of the Entrenchment-and-Conventionalization Model". I: *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association* 3. S. 1–27.
- Sjöström, Sören, 1999. "From Vision to Cognition. A study of Metaphor and Polysemy in Swedish". I: Allwood, J. & Gärdenfors, P. (eds.): *Cognitive semantics. Meaning and cognition*. Amsterdam & Philadelphia. S. 67–85.
- Svanlund, Jan, 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Svanlund, Jan, 2007. "Metaphor and convention". I: *Cognitive Linguistics* 18:1. S. 47–89.
- Svanlund, Jan, 2009. *Lexikal etablering: en korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis.
- Strzelecka, Elżbieta, 1999. "Veta varken *ut* eller *in*. BEHÅLLAR-metaforen i svenskan". I: *Svenskans beskrivning* 23. Lund. S. 393–402.
- Strzelecka, Elżbieta, 2001. "Upp till analys! Partikeln *upp* i det fysiska rummet." I: *Svenskans beskrivning* 24. Linköping.
- Strzelecka, Elżbieta, 2003. *Svenska partikelverb med in, ut, upp och ner. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 62). Uppsala.
- Svensén, Bo, 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik. Andra, omarbetade och utökade upplagan*. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Svensén, Bo, 2015. *Snille och smak. Svenska Akademien förr och nu*. Stockholm: Norstedts.
- Svensson, Lars, 1992. "Om SAOB:s material och en bibliografisk databas". I: Vatvedt Fjeld, R. (red.): *Nordiske studier i leksikografi 1. Rapport fra konferense om leksikografi i Norden*. Oslo. S. 369–379.

- Taylor, John R., 2002. "Category extension by metonymy and metaphor". I:
Dirven, R. & Pörings, R. (eds.), *Metaphor and Metonymy in Comparison
and Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 323–347.
- Teleman, Ulf, 2015. *Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal*. Lundastudier
i nordisk språkvetenskap A 73. Lund.
- Vogel, Anna, 2009. "A cognitive approach to opposites: The case of Swedish levande
'alive' and död 'dead'". I: Varieng 3. Approaches to *Language and Cognition*.
- Walatek, Ewa, 2014. "Stäng av hjärnan – metafor och metonymi i svenska somatismer
med lexemet *hjärna*." I: *Svenskans beskrivning* 33. (Nordica Helsingiensia 37.)
Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
S. 503–510.
- Wittgenstein, Ludwig, 1953. *Filosofiska undersökningar*. Svensk översättning av Anders
Wedberg 1978. Ny upplaga 1992. Stockholm.

Bilaga

Sammanställning analysresultat

Kolumn 1: uppslagsord/lemma.

Kolumn 2, motsvarande delstudie 1: ordklass.

Kolumn 3, motsvarande delstudie 2: position i artikelstrukturen (*del av annan definition* = bildl. anv. utgör en underordnad del av grundbetydelsens definition, *undermoment* = bildl. anv. presenteras i eget underordnat betydelsemoment, *huvudmoment* = bildl. anv. presenteras i eget, separat, huvudmoment, *0* = utanför artikelstrukturen, *dubbling* = formeln bildl. förekommer på mer än ett ställe inom artikeln (för att beteckna samma språkliga användning)).

Kolumn 4, motsvarande delstudie 3: bruklighetsgrad (*högre br. hos bildl. bet.* = bildlig anv. har angiven högre bruklighet än motsv. grundbet., *samma el. lägre br. hos bildl. bet.* = bildlig anv. har inte angiven högre bruklighet än motsv. grundbet)

Kolumn 5, motsvarande delstudie 4: semantisk process.

Kolumn 6, motsvarande delstudie 5: typ av metafor (*struk.* = strukturell metafor, *ontol.* = ontologisk metafor, *orient.* = orienterande metafor, *pers.* = personifiering, *hyperb.* = hyperbol).

Kolumn 7, motsvarande delstudie 6: konkret eller abstrakt korrespondens i måldomänen (>*konk.* = mappning mellan konkreta domänbegrepp, >*abstr.* = projicering av mer abstrakt domänbegrepp).

Grå färgmarkering, motsvarande delstudie 7, = modifierad eller dubbel definitionsformel (av typen *mer l. mindre bildl.*, *i oeg. l. bildl. anv.* osv.).

Period 1: 1898–1920

Period 2: 1920–1960

Period 3: 1960–2002

Period 4: 2002 –

Period 1

UPPSLAGSORD	ORDKLASS	POSITION I MIKROSTRUKTUREN	BRUKLIGHET	SEMANTISK PROCESS	METAFORTYP	KONKRET/ABSTRAKT	
1	A	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	> abstr.
2	ABBAS	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
3	ABBREVIATUR	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
4	ABSKONS	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
5	ABSORBERA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.
6	ACCENT	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
7	ACCENT	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.
8	ACCENTUERA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
9	ACKOMPANJEMANG	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
10	ACKORD	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
11	ACKORDERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr./> konkr.
12	ADAM	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers.	> abstr./> konkr.
13	ADEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr./> konkr.
14	ADEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> konkr.
15	ADELSBREF	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
16	ADELSMTRIKEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
17	ADELSFANA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
18	ADELSFANA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
19	ADELSKAP	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr./> konkr.
20	ADLA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr./> konkr.
21	ADDRESS	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
22	AERO-STATISK	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
23	AF	prep.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
24	AF	prep.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
25	AF	prep.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
1	CEMENT	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
2	CENDRILLON	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.
3	SENSOR	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> konkr.
4	CENTAUR	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
5	CENTER	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	> abstr.
6	CENTNER	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
7	CENTNER-TUNG	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
8	CENTNER-TYNGD	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
9	CENTRAL	adj.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	orient.	> abstr./> konkr.
10	CENTRAL-LYRIKER	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
11	CENTRAL-SOL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	> abstr.
12	CENTRIFUGAL	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	> abstr.
13	CENTRIPETAL	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	> abstr.
14	CENTRUM	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	orient.	> abstr./> konkr.
15	CERBERUS	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.
16	CERTIFIKAT	s	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
17	CHAMBRÅR	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
18	CHAMPAGNE	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
19	CHAMPAGNE-LIK	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	liknelse	> abstr.	> abstr.
20	CHAMPANGE-SKUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
21	CHANGEMANG	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
22	CHAR	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr./> konkr.
23	CHEMISETT	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
24	CHIFFER	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
25	CHIFFER-KLAV	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
1	DEMOLERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
2	DEMON	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
3	DEMONSTRATION	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
4	DENNE	pron	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
5	DEPENDANS	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
6	DEPENS	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
7	DEPENSERA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
8	DEPORTATIONS-ORT	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	> konkr.
9	DEPOSITARIE	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
10	DEPOSITUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	liknelse	> konkr.	> konkr.
11	DEPOSITÄR	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
12	DEPOSIT	subst.	del av annan definition	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
13	DEPRESSION	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	orient.	> abstr./> konkr.
14	DEPÅ	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr./> konkr.
15	DERIVERA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
16	DERIVERA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr./> konkr.
17	DESCENDENT	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
18	DESERTERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	> abstr./> konkr.
19	DESERTÖR	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
20	DESHABILJÉ	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
21	DESINTGRERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
22	DESMANSKATT	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
23	DESORGANISATION	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
24	DESORGANISERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
25	DESORIENTERA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	> abstr.

Period 2

UPPSLAGSORD	ORDKLASS	POSITION I MIKROSTRUKTUREN	BRUKLIGHET	SEMANTISK PROCESS	METAFORTYP	KONKRET/ABSTRAKT
1 GACKMED	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>konkr.
2 GADD	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
3 GADD	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
4 GADD-LÖS	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
5 GADDA	verb	del av annan definition	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
6 GADDIG	adj.	huvudmomentet	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
7 GAFFEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
8 GAFFEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
9 GAFFEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
10 GAGNA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
11 GÅLA	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr./>konkr.
12 GÅLA-DRÄKT	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.
13 GÅLA-KLÄDD	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.
14 GÅLA-KLÄDER	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.
15 GÅLA-UNIFORM	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
16 GÅLA UT	verb	del av annan definition	högre br. hos bildl. bet.	felbed		>konkr.
17 GAL-HALS	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers.	>konkr.
18 GALEJA	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr./>konkr.
19 GALEN	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	>konkr.
20 GALEN	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
21 GALGE	subst.	del av annan definition	högre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
22 GALGEN-FRIST	subst.	huvudmomentet	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
23 GALJARD	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
24 GALL-SKRIKA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
25 GALLA	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
1 MACERERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	>konkr.
2 MACKABÉ	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
3 MADAM	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
4 MADONNA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
5 MADRASSERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
6 MAGASIN	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr./>konkr.
7 MAGASIN	subst.	undermoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
8 magasinera in	verb	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
9 MAGASINERA IN	verb	huvudmomentet	högre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
10 MAGE	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
11 MAGE	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
12 MAGE	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	hyperb.	>abstr./>konkr.
13 MAG-DUNST	subst.		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
14 MAG-FRÅGA	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi	>abstr.	>konkr.
15 MAG-GÖRDEL	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
16 MAG-HOSTA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
17 MAG-PLÅSTER	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
18 MAG-REV	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi		>konkr.
19 MAG-SIJK	adj.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi		>konkr.
20 MAG-SIJKA	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi		>konkr.
21 MAG-STARK	adj.	huvudmomentet	högre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
22 MAG-STJÄLPA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	>abstr.
23 MAG-SUR	adj.	huvudmomentet	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
24 MAG-SYRA	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
25 MAG-VÄRMARE	subst.	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
1 PACEMAKER	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
2 PACIFICERA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
3 PACK	subst.		0 högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
4 PACK	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
5 PACK	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.
6 PACKA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
7 PACKA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	>konkr.
8 PACKA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	>konkr.
9 PACKA	verb	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	>konkr.
10 PACKA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
11 PACKA	verb	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
12 PACKA IHOP	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/generalisering	pers.	>konkr.
13 PACKA IHOP	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
14 PACKA IHOP	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
15 PACKA IN	verb	huvudmomentet	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
16 PACKA IN	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
17 PACKA NED	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
18 PACKA PÅ	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
19 PACKA SAMMAN	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/generalisering	pers.	>konkr.
20 PACKA SAMMAN	verb		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.
21 PACKA SUPP	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>konkr.
22 PACKA UT	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
23 PACK-LÅR	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>konkr.
24 PACK-ÅSNA	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
25 PACKAR-TORG	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.

Period 3

UPPSLAGSORD	ORDKLASS	POSITION I MIKROSTRUKTUREN	BRUKLIGHET	SEMANTISK PROCESS	METAFORTYP	KONKRET/ABSTRAKT
1 RULTA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
2 RULTA OMRING	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
3 RULTIG	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
4 RUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
5 RUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	ontol.	> abstr./> konkr.
6 RUM	subst.		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
7 RUM	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr.
8 RUM	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	orient.	> abstr./> konkr.
9 RUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	ontol.	> abstr./> konkr.
10 RUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
11 RUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
12 RUM	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
13 RUM	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr./> konkr.
14 RUM	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol./orient.	> abstr.
15 RUM-RIK	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
16 RUKRIKHET	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
17 RUMS-LAST	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
18 RUMS-PERSPEKTIV	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	orient.	> abstr.
19 RUMS-VAN	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
20 RUM	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
21 RUM	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
22 RUMINERA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.
23 RUMMEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
24 RUMOR	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
25 RUMORA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.

1 SKÅDEPELARE	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> konkr.
2 SKÅDEPELAR-BANA	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> konkr.
3 SKÅDEPELARINNA	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> konkr.
4 SKÅDNING	subst.	dubbling: del av annan definition (2), i undermoment (1)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
5 SKÅL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
6 SKÅL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr./> konkr.
7 SKÅL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr./> konkr.
8 SKÅL-KNALLE	subst.		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> konkr.
9 SKÅL-TOM	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
10 SKÅLLA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr./> konkr.
11 SKÅLLA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt./hyperb.	> abstr./> konkr.
12 SKÅLL-HET	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
13 SKÅL-PUND	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
14 SKÅP	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/generalisering	strukt.	> konkr.
15 SKÅP	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
16 SKÅP-LÄGGA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
17 SKÅP-MAT	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr./> konkr.
18 SKÅP-RÄTTA	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
19 SKÅP-SMAK	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
20 SKÅP-SUPARE	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
21 SKÅP-TIUV	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
22 SKÅR	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr./> konkr.
23 SKÅR	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
24 SKÅRA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	> abstr.
25 SKÅRA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.

1 STOCK-MÅTT	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
2 STOD	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt./pers.	> abstr./> konkr.
3 STOFF-VÄRLD	subst.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	ej met		> konkr.
4 STOFF-VÄXLING	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> abstr.
5 STOFFERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt./pers.	> abstr./> konkr.
6 STOFFERA	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
7 STOFFERA UT	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
8 STOFIL	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
9 STOFT	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
10 STOFT	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	hyperb.	> abstr./> konkr.
11 STOFT	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol./pers.	> abstr./> konkr.
12 STOFT	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	ontol./pers./orient.	> abstr./> konkr.
13 STOFT-ATOM	subst.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
14 STOFT-BEMÄNGD	adj.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
15 STOFT-GRAND	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol./pers.	> abstr./> konkr.
16 STOFT-GRÅ	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
17 STOFT-HÖLID	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
18 STOFT-KAPPA	subst.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
19 STOFT-KÖRN	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt./pers.	> abstr./> konkr.
20 STOFT-KÅPA	subst.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	> konkr.
21 STOFT-PARTIKEL	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol./pers.	> abstr./> konkr.
22 STOFT-TRÅD	subst.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
23 STOFT-TYNGD	adj.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.
24 STOFTS-FODRAL	subst.	huvudmoment	högre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	> abstr.
25 STOFTIG	adj.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	> abstr.

Period 4

UPPSLAGSORD	ORDKLASS	POSITION I MIKROSTRUKTUREN	BRUKLIGHET	SEMANTISK PROCESS	METAFORTYP	KONKRET/ABSTRAKT	
1	TABELRAS	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
2	TABELRAS	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
3	TABERNAKEL	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
4	TABLÅ	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr./>konkr.
5	TABULATUR	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
6	TACK- OCH-AVSKEDSFÖREÅL	subst.		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
7	TACKOFFER	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb.	>konkr.
8	TACKA	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
9	TACKEL	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
10	TACKLA	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr./>konkr.
11	TACKLA AV	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers./strukt.	>abstr./>konkr.
12	TACKLA AV	verb	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers./strukt.	>abstr.
13	TACKLA UPP	verb	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
14	TACKLAGE	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
15	TACKLING	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.
16	TACKLING	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
17	TACKSAM	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
18	TACKSAM	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
19	TAFFEL	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr.
20	TAFFLA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
21	TAFS	subst.	del av annan definition	högre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr.
22	TAFS	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
23	TAFSA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
24	TAG	subst.	dubbling: del av annan definition (2), i undermoment (1)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers./ontol.	>abstr./>konkr.
25	TAG	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers./ontol.	>abstr./>konkr.
1	UDD	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr./>konkr.
2	UDD	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
3	UDD	subst.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr.
4	UDD-FIN	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
5	UDD-LÖS	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
6	UDD-VASS	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt./hyperb.	>abstr./>konkr.
7	UDDAD	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	ej met		>konkr.
8	UDEDE	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/generalisering	strukt.	>konkr.
9	UDDIG	adj.	huvudmoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt./pers.	>abstr./>konkr.
10	UGGLA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
11	UGGLE-BO	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
12	UGGLE-LÅT	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers.	>abstr./>konkr.
13	UGGLE-LÅTE	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers.	>abstr./>konkr.
14	UGGLE-SKRI	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	pers.	>abstr./>konkr.
15	ULK	subst.		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
16	ULL	subst.	dubbling: del av annan definition (2), i undermoment (1)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
17	ULL-TAPP	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
18	ULLIG	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
19	ULLIG	adj.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr./>konkr.
20	ULMA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
21	ULV	subst.	dubbling: del av annan definition (1), i undermoment (1)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr./>konkr.
22	ULV-FLOCK	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
23	ULV-MUN	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
24	ULV-TJÄT	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr./>konkr.
25	ULVA-ÅRT	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
1	VACCINERA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
2	VAD	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
3	VAD	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
4	vadan	verb	dubbling: del av annan definition (1), i undermoment (1)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	hyperb	>abstr./>konkr.
5	VADAN	adv.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	orient.	>abstr./>konkr.
6	VADD	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
7	VADD-MIJK	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
8	VADD-TÄCKE	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>konkr.
9	VADMALS-GRÅ	adj.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi		>konkr.
10	VADMALS-JACKA	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi		>konkr.
11	VAGABOND	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt./per	>abstr./>konkr.
12	VAGABOND-LIV	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	strukt.	>abstr.
13	VAGABONDERA	verb		0 samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
14	VAGGA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr./>konkr.
15	VAGGA	subst.	undermoment	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt./per	>abstr./>konkr.
16	VAGG-SÅNG	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
17	VAGG-VISA	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr./>konkr.
18	VÄGN	subst.	dubbling: del av annan definition (2)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor/metonymi	strukt.	>abstr./>konkr.
19	VÄGN-BORG	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
20	VAGNS-LAST	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
21	VAJA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	ontol.	>abstr.
22	VAKA	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metonymi		>konkr.
23	VAKA	verb	dubbling: del av annan definition (2)	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>konkr.
24	VAKA UPP	verb	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	hyperb	>konkr.
25	VAKARE	subst.	del av annan definition	samma el. lägre br. hos bildl. bet.	metafor	pers.	>abstr.

Lundastudier i nordisk språkvetenskap.

Serie A

Serie utgiven av Språk- och litteraturcentrum, Humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet. Redaktörer: Lisa Holm och Marit Julien.

38. Nils Jörgensen. Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidssagor. 1987.
39. Barbro Lundin. Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser. 1987.
40. Carl-Erik Lundbladh. Adjektivens komparation i svenskan. En semantisk beskrivning. 1987.
41. Gertrud Pettersson (red.). Studier i svensk språkhistoria. 1988.
42. Lars-Johan Ekerot. Så-konstruktionen i svenskan. 1988.
43. Lena Ekberg. Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfaser. 1989.
44. Gunilla Byrman. Graviditetsuttryck i svenskan. 1989.
45. Herbert Davidsson. Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid. 1990.
46. Gertrud Pettersson. Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734. 1992.
47. Jan Svensson. Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten. 1993.
48. Gösta Holm. Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996. Christer Platzack & Ulf Teleman (red.). 1996.
49. Cecilia Falk. Fornsvenska upplevarverb. 1997.
50. Magnus Olsson. Swedish Numerals in an International Perspective. 1997.
51. Gunlög Josefsson. On the Principles of Word Formation in Swedish. 1997.

52. Lisa Christensen. Framtidsuttrycken i svenskans temporal system. 1997.
53. Bo-A Wendt. Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag. 1997.
54. Per Lagerholm. Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997. 1999.
55. Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.). Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999. 1999.
56. Maria Lindgren. Utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare. Undersökning av en samtalstyp i arbetslivet. 2001.
57. Jóhanna Barðdal. Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach. 2001.
58. Henrik Rahm. Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996. 2002.
59. Maria Mörnjö. V1-Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern. 2002.
60. Katarina Lundin. Small clauses in Swedish. Towards a Unified Account. 2003.
61. Lena Lötmarker. Krian i förvandling. Uppsatsämnen och skrivanvisningar för läroverkets svenska uppsatsskrivning. 2004.
62. Henrik Rosenkvist. The Emergence of Conditional Subordinators in Swedish – a Study in Grammaticalization. 2004.
63. Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.). Studier i svensk språkhistoria 8. 2005.
64. David Håkansson. Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektlösa satser i fornsvenska. 2008.
65. Christian Waldmann. Input och output. Ordföljd i svenska barns huvudsatser och bisatser. 2008.
66. Anna Gustafsson. Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet. 2009.
67. Gudrun Svensson. Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö. 2009.
68. Jackie Nordström. Modality and Subordinators in the Germanic Languages and beyond. 2009.
70. Piotr Garbacz. Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change. 2010.

71. Johan Brandtler. The Evaluability Hypothesis. The Syntax and Semantics of Polarity Item Licensing in Swedish. 2010.
72. David Petersson. The Highest Force Hypothesis. Subordination in Swedish. 2014.
73. Ulf Teleman. Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal. 2015.
74. Anna W. Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.). Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid Trettiofjärde sammankomsten, Lund den 22–24 oktober 2014. 2016.
75. Anna W. Gustafsson & David Håkansson. Ord på prov. En studie av ordförståelse i Högskoleprovet. 2017.
76. Sanna Skärlund. Man, en och du. Generiska pronomen i svenskans historia. 2017.
77. Andreas Widoff. Hermeneutik och grammatik. Fenomenologiska undersökningar av språket som tal och teknik. 2018.
78. Katarina Lundin. Att utbildas till svensklärare i teori och praktik. 2018.

